

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SAVUNMA VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
ANDLAŞMASI (SEİA) VE GÜNCELLİĞİ SORUNU

TEZİ YAZAN
Tansel ÖBELİK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞİMŞEK (Toros Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / TEMMUZ 2021

ONAY

T.C

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

20192006 numaralı öğrencimiz olan **Tansel ÖBELİK** tarafından hazırlanan “**Türkiye-ABD İlişkilerinde Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA) ve Güncelliği Sorunu**” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından oy çokluğu ile Kamu Hukuku Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Evrak Aslı İmzalıdır)

Üniv. İçi Asıl Üyesi- Tez Danışmanı- Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU

(Enstitü Müdürlüğünde Evrak Aslı İmzalıdır)

Üniv. İçi- Jüri Asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI

(Enstitü Müdürlüğünde Evrak Aslı İmzalıdır)

Üniv. Dışı- Jüri Asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞİMŞEK (Toros Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

(Enstitü Müdürlüğünde Evrak Aslı İmzalıdır)

14 / 07/ 2021

Doç. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Üzerimdeki emeklerini asla ödeyemeyeceğim Anneme ve Babama

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

14/07/2021

Tansel ÖBELİK

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışması sürecinde bilimsel katkıları ile şahsıma yol gösteren, zamanını ve emeğini hiçbir zaman esirgemeyen, tez konusunu belirlerken isteklerimi dikkate alıp bana yardımcı olan değerli tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU'ya, lisansüstü eğitim sürecinde üzerimde emeği bulunan çok değerli Prof. Dr. Mustafa Tevfik ODMAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞİMŞEK'e, çok kıymetli tez jüri üyesi sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI'ya, yüksek lisans eğitimiz boyunca bizlerin sorunlarını çözme gayreti içinde olan Doç. Dr. Murat KOÇ'a ve Senay DEMİR'e, Ayrıca, tez konuma ilişkin araştırmalarımnda katkılarını esirgemeyen Mesut ATİK'e, sürekli olarak fikir teatisinde bulunduğum Av. Ferit Deniz ESENDEMİR'e, manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen Fatma AYVAZ, Av. Muhammet Talha AYTEKİN ve Fahrettin EŞKİN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZ

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SAVUNMA VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ANDLAŞMASI (SEİA) VE GÜNCELLİĞİ SORUNU

Tansel ÖBELİK

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU

Temmuz 2021, 191 sayfa

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki askeri ilişkilerin çerçevesini oluşturan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA) 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmıştır. SEİA ile Türkiye-ABD arasındaki askeri ilişkilerin sınırı, savunma desteğinden, savunma sanayi iş birliğine ve Türkiye’de ABD askeri unsurlarının konuşlanacağı tesislerin hukuki statüsüne kadar geniş bir yelpazede belirlenmiştir.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın Birinci Bölümünde, SEİA’nın daha iyi anlaşılması amacıyla Türkiye- ABD ilişkileri incelenmiştir. İkinci Bölümde ise SEİA ve SEİA’nın eki olan tamamlayıcı anlaşmalar, SEİA’nın bağlantılı olduğu diğer anlaşmalar ve ilgili Türk mevzuatı ile birlikte incelenmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca İkinci Bölümde, Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir yer tutan SEİA’nın değişen konjonktür bağlamında güncelliği değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın gerek SEİA’yı uygulayan her iki taraf devlet yetkililerine gerekse de SEİA bağlamında Türkiye-ABD ilişkilerine yeni bir bakış açısı getireceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler; Türkiye Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA)

ABSTRACT

DEFENSE AND ECONOMIC COOPERATION AGREEMENT (DECA) IN TURKEY- USA RELATIONS AND ITS CURRENT ISSUES

Tansel ÖBELİK

Master's Thesis, Department of Public Law

Thesis Supervisor: Dr. Sami DOĞRU

July 2021, 191 page

The Defense and Economic Cooperation Agreement (DECA), which constitutes the framework of military relations between Turkey and the United States of America (USA), was signed on March 29, 1980. The scope of military relations between Turkey and USA has been determined by DECA and ranges from defense support to defense industry cooperation to the legal status of the facilities in Turkey where US military elements are deployed.

In the first chapter of the study, Turkey-US relations were examined in order to better understand DECA. In the second chapter, DECA and the complementary agreements annexed to DECA are examined and interpreted together with other agreements related to DECA and the relevant Turkish legislation. Second chapter also examines up-to-dateness of DECA, which has an important place in Turkey-US relations, is evaluated within the context of the changing conjuncture.

It is evaluated that this study will bring a new perspective both to the officials of both parties implementing DECA and to Turkey-USA relations in the context of DECA.

Keywords; Republic of Turkey, United States of America (USA), Defense and Economic Cooperation Agreement (DECA)

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xiii
EKLER LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

1.1. Osmanlı Devleti ve ABD İlişkileri.....	4
1.2. Atatürk Dönemi Türkiye Cumhuriyeti ABD İlişkileri.....	5
1.3. II. Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri.....	8
1.3.1. II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye ABD İlişkileri.....	8
1.3.2. II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye ABD İlişkileri.....	9
1.3.3. Truman Doktrini.....	11
1.3.4. Marshall Planı.....	12
1.3.5. Türkiye ile ABD Arasında 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması.....	13
1.4 NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO'ya Katılması.....	14

1.5. Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin	
Statüsüne Dair Sözleşme (NATO SOFA).....	17
1.5.1. NATO SOFA'nın Kapsamı.....	18
1.5.2. NATO SOFA Kapsamındaki Yargılama Yetkisi.....	18
1.5.3. NATO SOFA Kapsamında Tazminat Hukuku.....	22
1.5.4. NATO SOFA Kapsamındaki Diğer Hükümler.....	24
1.6. 1950-1960 Arası Dönemde Türkiye ABD İlişkileri ve İmzalanan İkili	
Anlaşmalar.....	26
1.6.1. 1950-1960 Arası Dönemde Türkiye ABD İlişkileri.....	26
1.6.1.1. Bağdat Paketi.....	27
1.6.1.2. Suriye Krizi.....	28
1.6.1.3. U-2 Uçak Krizi.....	29
1.6.2. Türkiye ile ABD Arasında İmzalanan Önemli İkili Anlaşmalar.....	31
1.6.2.1. Ortak Güvenlik Anlaşması.....	31
1.6.2.2. 23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması.....	32
1.6.2.3. 23 Haziran 1954 Tarihli Vergi Muafiyeti Anlaşması.....	33
1.6.2.4. Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında NATO SOFA'nın	
Tatbikatına Müteallik Anlaşma.....	33
1.7. 1960-1980 Arası Dönemde Türkiye ABD İlişkileri ve İmzalanan	
İkili Anlaşmalar.....	35
1.7.1. Küba Bunalımı.....	35
1.7.2. Johnson Mektubu.....	37
1.7.3. Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması (OSİA).....	41
1.7.4. Türkiye ile ABD arasında Haşhaş Krizi.....	42
1.7.5. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası ABD'nin Türkiye'ye Uyguladığı	
Silah Ambargosu ve Sonuçları.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA VE EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ ANDLAŞMASI (SEİA) İLE TAMAMLAYICI ANLAŞMALARININ İNCELENMESİ VE SEİA’NIN GÜNCELLİĞİ SORUNU

2.1. Uluslararası Antlaşma Kavramı.....	50
2.2. Türk Hukukunda Uluslararası Antlaşmalar.....	51
2.3. Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA).....	54
2.3.1. SEİA’nın İmzalanma Süreci.....	54
2.3.2. SEİA’nın Çerçeve Anlaşma Olup Olmadığı Sorunu.....	55
2.3.3. 12 Eylül Askeri Darbesinin SEİA’ya Etkileri ve Meşruluk Sorunu.....	59
2.3.4. SEİA’nın Niteliği, Amacı ve Kapsamı.....	61
2.3.5. Savunma İş Birliği Ofisi (Office of Defense Cooperation Turkey-ODC-T) Kuruluşu.....	62
2.3.6. SEİA’nın İlişkili Olduğu Diğer Anlaşmalar ve Türk İç Mevzuatı.....	62
2.3.7. SEİA’nın Yürürlük Süresi, Tadili ve Sona Ermesine İlişkin Hükümler.....	64
2.3.8. SEİA’nın Ek Mektup ile Yenilenmesi.....	64
2.3.9. SEİA Kapsamında ABD Tarafından Türkiye’ye Yapılan Ekonomik Yardımlar (1980-1999)	67
2.4. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Savunma Desteği Alanında 1 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma.....	69
2.5. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma.....	71
2.6. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma.....	74
2.6.1. SEİA Kapsamında Tesislerin Genel Statüsü.....	74
2.6.2. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamındaki TSK Tesisleri.....	75

2.6.3. Tesislerin Teknik İşletilmesine İlişkin Genel Hükümler.....	76
2.6.4. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamında Tesislerin Güvenliği ve Tesis Komutanının Görev ve Yetkileri.....	78
2.6.5. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamında Kuvvet ve Kadro Miktarları.....	80
2.6.6. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamında ABD Askeri Unsurlarının Lojistik Faaliyetleri.....	82
2.6.6.1. ABD Askeri Unsurlarına Ait Mühimmatının Türkiye'ye İthali ve Türkiye İçinde Kesin Yer Değiştirmesi.....	82
2.6.6.2. ABD Askeri Unsurlarının Konuşlu Bulunduğu Tesislerdeki ABD İnşaat Faaliyetleri.....	84
2.6.7. ABD'nin Konuşlu Bulunduğu Tesislerdeki Alt Yapı Sorumluluğu.....	86
2.6.8. SEİA Kapsamında ABD'nin Konuşlu Bulunduğu Tesislerin Denetimi.....	87
2.6.9. Üç Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşmasının İncelenmesi.....	88
2.6.9.1. Sorumluluk ve İlişkiler.....	89
2.6.9.2. İncirlik Tesisine İlişkin Diğer Hususlar.....	91
2.7. Yakın Dönem Türkiye-ABD İlişkileri.....	91
2.7.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri.....	91
2.7.2. Suriye İç Savaşının Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi.....	96
2.7.3. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi Satın Alması.....	100
2.8. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi ve Savunma Sanayi Atılımları.....	105
2.8.1. Türkiye'nin Savunma Sanayi Atılımları	105
2.8.2. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi.....	109
2.9. Değişen Konjonktür Bağlamında SEİA'nın Güncelliği	110

2.9.1. SEİA'nın ABD ve Türkiye Dış Politikaları Bağlamında Güncelliği.....	110
2.9.2. SEİA'nın Kapsamı Bağlamında Güncelliği Sorunu.....	112
2.9.2.1. NATO SOFA Sorunu.....	112
2.9.2.2. Tesisler Sorunu.....	115
2.9.2.3. Türkiye ile ABD Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşmanın Güncelliği.....	117
2.10. SEİA'nın Feshedilmesinin Hukuki Sonuçları.....	118
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	147

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Adalet Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CAATSA	: ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DEAŞ	: Devlet'ül Irak ve's Şam
DP	: Demokrat Parti
ESF	: Ekonomik Destek Fonu
e.t.	: Erişim Tarihi
FMS	: Dış Askeri Satışlar
IMET	: Uluslararası Askeri Eğitim Programı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MAP	: Askeri Yardım Programı
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
M.Ö.	: Milattan Önce
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

NATO SOFA : Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin
Statüsüne Dair Sözleşme

ODC-T : Savunma İşbirliği Ofisi

OSİA : Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması

ÖSO : Özgür Suriye Ordusu

PKK : Kürdistan İşçi Partisi

PYD : Demokratik Birlik Partisi

SDG : Suriye Demokratik Güçleri

SEİA : Savunma ve Ekonomik İşbirliğini Andlaşması

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP : Teknik Bilgi Paketleri

TCK : Türk Ceza Kanunu

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TSKGV : Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı

TSSPSE : Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları

YPG : Halk Koruma Birlikleri

EKLER LİSTESİ

EK-A: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA).....	147
EK-B: Türkiye ile ABD Arasında Savunma Desteği Alanında 1 Numaralı	
Tamamlayıcı Anlaşma.....	151
EK-C: Türkiye ile ABD Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda	
2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma.....	153
EK-D: Türkiye ile ABD Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı	
Tamamlayıcı Anlaşma.....	158
EK-E: SEİA, 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına	
3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması.....	163
EK-F: 16 Mart 1987 tarihinde Mektup Teatisi Suretiyle Yapılan Ekli	
Anlaşma.....	167
EK-G: Etik Kurulu Onay Belgesi	170
EK-H: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilimsel Araştırma ve	
Yayın Etiği Kurulu Tez Aşaması İstek Yazısı.....	175
EK-I: Çağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul	
İzni Yazısı	176

GİRİŞ

Günümüzde başta devletler olmak üzere çeşitli düzeydeki birimlerden oluşan uluslararası toplumun ortaya çıkmasıyla uluslararası hukuk oluşmaya başlamıştır. Tarihsel bağlamda uluslararası ilişkilerin gelişimine de paralel olarak savaşlar, uluslararası ticaret, özellikle de deniz ticareti uluslararası hukukun temel ilkelerinin oluşmasını sağlamıştır.

Uluslararası hukukun en önemli kaynaklarından birisi, “ahde vefa (pacta sunt servanda)” ilkesinin bir sonucu olarak antlaşmalardır. Uluslararası antlaşma, uluslararası hukukun yetkili kıldığı kişilerin kendi aralarında uluslararası hukuka uygun olarak, hak ve yükümlülük doğuran, bunları değiştiren veya sona erdiren yazılı irade uyuşmasıdır.¹ Uluslararası antlaşma olarak en eski örnek M.Ö. 13’üncü yüzyılda Mısır Firavunu II. Ramses ile Hitit Kralı III. Hattuşili arasında imzalanan Kadeş Antlaşmasıdır.²

Uluslararası düzlemde Türk-Amerikan ilişkileri Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin kurulduğu tarihten çok kısa bir süre sonra başlamış olup Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilk antlaşma 1830 tarihinde imzalanmıştır. Tarihsel bağlamda bakıldığında, ABD’nin dış siyasette yalnızlık politikasını takip etmesi ve coğrafi uzaklık gibi nedenler iki ülke ilişkilerinin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Kurtuluş savaşını müteakip 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması³ ile uluslararası toplumun saygın bir üyesi olarak yerini alan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 1927 yılında nota teatisiyle resmi ilişkiler kurulmuştur.⁴ ABD ile Türkiye arasında ilk resmi antlaşma ise 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşmasıdır.⁵ Bu antlaşma ile taraflar birbirlerine “en ziyade müsaadeye mazhar millet” muamelesini bahşetmiştir.

¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 19. Basım, Turhan Kitapevi, Ankara 2020, s. 45.

² Anıl Çetinkaya, “Uluslararası Antlaşmaların Yapılışı ve Geçersizliği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, Ankara 2018, s. 6.

³ Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre’nin Lozan şehrinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileriyle Britanya İmparatorluğu, Fransız Cumhuriyeti, İtalya Krallığı, Japon İmparatorluğu, Yunanistan Krallığı, Romanya Krallığı ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (Yugoslavya) temsilcileri arasında imzalanmıştır. Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu anlaşmalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 340,341,342, ve 343 sayılı kanunlarla onaylanmıştır.

⁴ Recep Cengiz, “NATO’ya Giriş Sürecinde Türk Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 11.

⁵ Anlaşmanın tam adı, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Müttehit Devletleri Arasında Mün’akit Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesidir. 12 Nisan 1930 tarih 1584 sayılı kanun ile kabul edilmiş ve 21 Nisan 1930 tarih ve 1477 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

Türkiye-ABD ilişkilerinin en hızlı geliştiği dönem II. Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş yıllarıdır. Dünya siyasetinde etkin bir rol oynayan İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonrasında bu rolünü ABD'ye bırakması ile ABD, Batı Bloğunun lider ülkesi haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini (SSCB) tehdit olarak algılaması ise, kendisini Batı Bloku içinde konumlandırmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan soğuk savaş yıllarında ABD-SSCB geriliminde Türkiye'nin jeopolitik konumu öne çıkmış ve ABD ile Türkiye arasında bir dizi askeri nitelikli antlaşmalar⁶ imzalanmıştır. Türkiye'nin kendini Batı Bloku içinde konumlandırmak istemesinin bir sonucu olarak da Türkiye Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (North Atlantic Treaty Organization-NATO) bir üyesi olmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'nin NATO'nun başat üyesi olan ABD ile yaptığı anlaşmaların sonucu olarak Türkiye'de SSCB'ye karşı biri dizi "ABD askeri tesisleri" açılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın konusu olan ve 1980 yılında Türkiye ile ABD arasında imzalanan "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA)" iki ülke arasında NATO temelli askeri ilişkilerin çerçevesini oluşturmaktadır. SEİA, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 2'nci ve 3'ncü maddelerine dayanılarak yapılan bir "uygulama anlaşması" olarak görülse de gerçekte iki ülke ilişkilerinin ekonomik ve askeri çerçevede temelini oluşturan çok önemli bir antlaşmadır. SEİA, ABD'nin Türkiye'ye sağlayacak olduğu askeri ve ekonomik destekten Türkiye'de müşterek savunma tedbirleri kapsamında konuşlanacak olan ABD askeri unsurlarının statüsüne kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir.

70 yılı aşan bir geçmişe sahip Türkiye-ABD askeri ilişkilerinin gelişimi ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için önem arz eden SEİA'nın, bağlantılı olduğu diğer mevzuat ile birlikte detaylı olarak açıklanması, kapsam ve sınırlarının ortaya konması, belirsiz kalan kısımlarının açıklığa kavuşturulması ve nihayet değişen siyasi şartlar ve konjonktür bağlamında güncelliğinin incelenmesi ihtiyacı günümüzde kendisini daha da fazla hissettirmektedir.

⁶ Bir irade uyuşması olan ve genel olarak Türkçede "andlaşma" olarak kullanılan bu terim "antlaşma" olarak da kullanılmaktadır. Çalışmada "antlaşma" terimi tercih edilmiştir. Antlaşma ya da eski adıyla muahede, genel olarak bir irade uyuşmasını bildirmesi yanında, özel olarak, onay gerektiren antlaşma türünü de belirtmektedir. Bununla birlikte, uluslararası uygulamada bir antlaşmayı belirten "anlaşma", "sözleşme" gibi değişik terimlere rastlanmaktadır. Bu çalışmada, AY Md. 90/I bağlamında, TBMM'nin bir kanunla uygun bulmasına ihtiyaç gösteren irade uyuşmaları "antlaşma" olarak zikredilmiş, devletlerin yaptığı antlaşmalar bakımından ikincil önemde olanlar ve en az resmi işlem gerektiren antlaşmalar ise "anlaşma" veya "sözleşme" olarak adlandırılmıştır. Pazarcı, s. 49.

Bu çalışmanın amacı; SEİA'nın imzalanmasına giden süreçte Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel gelişimini, kırılma noktalarını ve SEİA öncesi benzer anlaşmaları inceleyerek SEİA'nın temel özelliklerini ortaya koyup iç hukukumuzdaki niteliğini açıklığa kavuşturmak ve günümüz koşullarında güncellenmesi ihtiyacını belirlemektir.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın Birinci Bölümünde, Türkiye ile ABD arasındaki siyasi ve askeri ilişkilerin tarihi gelişimi incelenecek ve özellikle 1947 yılından itibaren iki ülke ilişkilerinde önemli yer tutmuş bazı anlaşmalara değinilecektir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde, SEİA'nın ana metni ile birlikte tamamlayıcı anlaşmaları SEİA'nın ilintili olduğu diğer anlaşma ve mevzuat ile birlikte incelenerek yorumlanacaktır. Bu kapsamda SEİA'nın ana metni ile birlikte eki mahiyetinde olan “savunma desteği” alanından “savunma sanayinde iş birliği” ve “tesisler tamamlayıcı anlaşmalarına” kadar ilgili bağlantılı uygulama anlaşmaları geniş bir yelpazede incelenecektir. Diğer taraftan, bu bölümde SEİA kapsamında ABD tarafından Türkiye'ye yapılmış askeri ve ekonomik yardımlar ve SEİA'nın 1987 yılında ek mektup ile güncellenmesi de çalışma kapsamında değinilecek konulardandır. SEİA'nın bir parçası olan “SEİA 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması” da çalışma kapsamında değerlendirilecektir. Ayrıca, çalışmanın bu bölümünde soğuk savaş sonrası Türkiye-ABD ilişkilerine yüzeysel olarak değinilerek gerek Suriye iç savaşı gerekse de Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi satın alması bağlamında iki ülke arasındaki siyasi görüş farklılıkları ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu farklılıklar da dikkate alınarak yaklaşık 40 yıldır iki ülke askeri ilişkilerinin çerçevesini oluşturan SEİA'nın güncelliği sorunu tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

1.1. Osmanlı Devleti ve ABD İlişkileri

Osmanlı Devleti ile ABD ilişkilerinin tarihi ABD'nin kurulduğu 1776 tarihinden çok kısa bir süre sonra 1784'te, ABD ve Osmanlı Devleti arasında bir ticaret anlaşmasının yapılmasının gündeme gelmesine kadar götürülebilmektedir. Öyle ki iki ülke arasında ilk ticari anlaşma yine erken sayılabilecek bir tarihte 1795 yılında yapılmıştır.⁷ Söz konusu anlaşmanın Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi tarafından değil Cezayir Dayılığı tarafından yapıldığı belirtmek gerekmektedir. Yapılan anlaşma ile ABD Akdeniz'de özgürce ticaret yapma hakkı elde ederken karşılığında yıllık 12.000 Cezayir altını ya da mal, silah vermek zorunda kalmıştır.⁸

İki ülke arasındaki ilk diplomatik ilişki 07 Mayıs 1830'da imzalanan Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması ile başlamıştır.⁹ Bu anlaşma ile ABD'ye en ziyade müsaadeye mazhar millet statüsü verilirken, söz konusu dönemde ABD'nin ilk konsolosluğu İzmir'de açılmış olup sonrasında iki ülke arasında ilişkilerin anlaşmalar bağlamında hızlı bir ilerleme kaydettiği söylenebilir.¹⁰

Osmanlı Devleti ile ABD arasında 1830'lu yıllardan itibaren diplomatik ve ticari ilişkilerin yanı sıra askeri ilişkilerde kurulmuştur. Bu dönemde İngiltere'nin engelleme çabalarına rağmen Osmanlı Devleti ABD'den ciddi miktarda silah alımı yapmıştır.¹¹ Aynı dönemlerde Osmanlı Devleti'nde ABD vatandaşları tarafından özellikle Protestan mezhebine yönelik “misyonerlik” faaliyetleri de yürütülmüştür.¹² Bu durum, ilerleyen dönemlerde ikili ilişkilerde bazı sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.¹³

⁷ Semih Bulut “Atatürk dönemi Türkiye-ABD ilişkileri (1923-1938)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008, s. 12.

⁸ Murat Özata, “Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 1.

⁹ Fahir Armaoğlu, **Türk Amerikan ilişkileri ilişkileri 1919-1997**, 2. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 11.

¹⁰ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, Kırşehir 2005, s. 233.

¹¹ İsmail Türk, “Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1920-1938)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2006, s. 36.

¹² Kenan Özkan, “Türkiye ABD İlişkileri (1918-1923)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2006, s. 106.

¹³ Armaoğlu, s. 33.

Bu çalışmanın amacı gereği Osmanlı Devleti ve ABD ilişkileri yüzeysel incelenecektir. Türkiye-ABD ilişkilerinin etraflıca incelenmesinin çalışma konusu anlaşmanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

1.2. Atatürk Dönemi Türkiye Cumhuriyeti ABD İlişkileri

I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğunun askeri ve politik olarak dağılma sürecine girmesi ve akabinde meydana gelen gelişmeler Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurtuluş hareketinin başlamasına sebep olmuştur. Yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ilk ilişkiler bu dönemde başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı *Woodrow Wilson* tarafından gönderilen *General Harbord* ve beraberindeki heyetin, Heyet-i Temsiliye’den¹⁴ olan bazı kişilerle birlikte Mustafa Kemal Paşayla görüşmeleri dış ilişkiler anlamında iki ülke ilişkilerinin başladığı nokta olarak değerlendirilebilecektir.¹⁵ General Harbord ve beraberindeki heyet Sivas’a geldiklerinde İstanbul’da duyduklarından çok daha başka gerçek bir siyasi irade¹⁶ ile karşılaşmışlardır.¹⁷

Kurtuluş savaşının neticelenmesi ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasını imzalayarak dünya devletleri tarafından tanınmıştır. ABD, Türkiye ile arasında karşılıklı savaş ilanı olmadığından bahisle Lozan Antlaşmasını imzalamamış sadece konferansa gözlemci olarak katılmıştır.¹⁸

İki ülke arasındaki ilk siyasi temas Lozan Konferansı sürecinde gerçekleşmiştir. ABD ve Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşında birbirlerine savaş ilan etmemesi sebebiyle

¹⁴ Heyet-i Temsiliye (Temsil Heyeti) Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra Anadolu topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi üzerine başlayan ulusal direniş sırasında, TBMM’nin kuruluşuna kadar Milli Mücadelenin icra organı olarak görev yapmış olan kuruldur. Temsil Heyetine Sivas Kongresi’nden sonra tüm yurdu temsil etmek görevini verilmiştir. Temsil Heyeti 16 kişiden oluşmaktadır.

¹⁵ Fethi Tevetoğlu, “Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı Prof. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 10, Ankara 1987, s. 198.

¹⁶ Bu görüşme sırasında; Mustafa Kemal Paşa, eğer Barış Konferansı, İmparatorluğu parçalamaya çalışmakta ısrar ederse, bu zilleti asla kabul etmeyip milli şeref uğrunda milli şeref uğrunda ölmeyi tercih ederek karşı duracağını söylemiştir. Yine görüşmenin sonunda General Harbord, Mustafa Kemal Paşa’ya veda ederken “Eğer Amerikan ordusunda muvazzaf bir subay olmasaydım, gelir sizinle birlikte mücadelenizi izlerdim” demiştir. Tevetoğlu s. 205- 207.

¹⁷ Hulusi Akar, *Harbord Askeri Heyeti Raporu*, IV/A-2-2.2 Dizi- Sayı:15 Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019 s. 77; Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)* 1. Baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 1. Bakı Ankara 2013 s. 16.

¹⁸ Doğan Koçak, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye ile ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması”, *Atatürk Dergisi*, C. 7, S. 1, Erzurum 2018, s. 116.

Lozan Konferansı'ndaki görüşmelere ABD adına gözlemci olarak, İsviçre Elçisi *Joseph C. Grew* katılmıştır. ABD, sürece ilişkin görüşlerini İngiltere, Fransa ve İtalya vasıtasıyla aktarmıştır.¹⁹ Bahsi geçen konferans sırasında, Türkiye ile ABD arasında iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri ele alan 6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Antlaşması imzalanmıştır.²⁰ Bu antlaşma, ABD iç kamuoyunda ABD'nin kapitülasyonlar konusunda Türkiye'den istediklerini alamadığı ve antlaşmanın Türkiye'deki Hristiyanları korumaktan uzak olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.²¹ ABD Senatosu 3 yıl bu antlaşmayı bekllettikten sonra Türkiye'nin, Ermeni meselesini ve kapitülasyonlar konusundaki tutumu sebebiyle onaylamamıştır.²²

1927 yılına gelindiğinde ise, ABD tarafı ABD yüksek komiseri *Amiral Mark Lambert Bristol* vasıtasıyla Türk Dışişlerine bu antlaşmanın reddinin Türkiye ile ilişkileri germek anlamına gelmediğini ifade etmiş ve taraflarca diplomatik nota değişimi ile ilişkiler tesis edilmiştir.²³

ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilk resmi antlaşma, 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain antlaşmasıdır.²⁴ Bu antlaşmanın dikkat çeken özelliği ise, tarafların birbirlerine “en ziyade müsaadeye mazhar millet” imtiyazını hükme bağlamasıdır. Türkiye- 27 Ağustos 1928'de imzalanan Briand-Kellog Paktına²⁵ 1929 yılında katılmıştır.²⁶ İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde 1932 yılına gelindiğinde ise, ABD Genelkurmay Başkanı Douglas MacArthur'un Türkiye'ye ziyareti ve Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmesi yaşanmıştır.²⁷

Franklin D. Roosevelt'in 1933 Ocak'ında ABD Başkanlığını devralmasından itibaren Atatürk ile Roosevelt arasında belirgin bir yakınlaşma ve samimiyet meydana gelmiştir.

¹⁹ Cengiz, s. 11.

²⁰ İsmail Köse, “ABD’de Türk Amerikan Lozan Antlaşması’nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 44, Kayseri 2014, s. 149.

²¹ Köse, s. 136.

²² Koçak, s. 104.

²³ Cengiz, s. 11.

²⁴ Antlaşmanın tam adı, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Müttehit Devletleri arasında mün'akit ticaret ve seyrisefain muahedenamesidir. 12 Nisan 1930 tarih 1584 sayılı kanun ile kabul edilmiş ve 21 Nisan 1930 tarih ve 1477 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

²⁵ Kellogg-Briand Paktı ya da Harbin Millî Siyaset Aleti Olarak Kullanılmaması Hakkında Umumi Muahede, savaşı millî politika olarak kullanılması yasaklayan bir uluslararası antlaşmadır. Antlaşmanın mimarları, ABD Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg ve Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand olmasından dolayı antlaşmaya "Kellogg-Briand Paktı" denilmektedir.

²⁶ Bulut, s. 99.

²⁷ Bulut, s. 100.

Tarafların birbirlerine gönderdikleri mektuplar ve mesajlar iki ülke ilişkilerinin gelişiminde önemli bir kilometre taşı olduğu söylenebilecektir.²⁸

Bunun yanı sıra 1936 tarihli Montrö Boğazlar Konferansına ABD resmen katılmamakla birlikte konferansa bir gözlemci heyeti göndererek süreci yakından takip etmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi ABD Kongresi tarafından da onaylanmıştır.²⁹ Atatürk dönemi Türkiye-ABD ticari ilişkilerinde düşük bir hacim görünse de ticaret dengesinde Türkiye'nin lehine cari fazla söz konusudur.³⁰

Bu döneme ilişkin son olarak 1 Nisan 1939 tarihli Türkiye-ABD arasındaki ticaret antlaşmasının iki ülke ilişkilerinde önemli olduğu söylenebilecektir.³¹ Söz konusu antlaşmanın her iki tarafa da birçok ayrıcalık tanıdığı, Türkiye ve ABD açısından gümrük indirimi hususlarında büyük kolaylıklar sağlayan maddelerinden anlaşılmaktadır. ABD'den Türkiye'ye gelen malzeme ve ürünlerin büyük kısmının o yıllarda Türkiye'de nadir olması ve Türkiye'nin bu ürünlere olan ihtiyacı ABD mallarına gümrük kolaylığı sağlanmasının sebepleri arasında gösterilmektedir.³²

Atatürk dönemi Türkiye- ABD ilişkileri Atatürk ile Roosevelt arasındaki mektuplaşmalar dışında, siyasi açıdan ciddi gelişmeler gösterememiştir.³³ Bu durumun sebepleri arasında ABD'nin kuruluş sürecinden beridir sürdürdüğü Monroe Doktrininin³⁴ politik yansıması, ABD'nin I. Dünya Savaşı sonra galip devletlerden olmasına rağmen istediği siyasi etkiyi yapamaması ve ABD ile Türkiye arasındaki coğrafi uzaklık gösterilebilir.

²⁸ Armaoğlu, s. 36.

²⁹ Türk, s. 148.

³⁰ Nuri Karakaş, **Türk Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)** 1. Baskı Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 19.

³¹ Türkiye- Amerika Ticaret Anlaşması, 26 Haziran 1939 tarih ve 4242 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

³² Koçak, s. 116.

³³ Arzu Al, **Türk Dış Politikası**, 1. Baskı Kaknüs Yayınları, İstanbul 2014, s. 118.

³⁴ ABD Başkanı James Monroe'nin 2 Aralık 1823'te Kongreye sunduğu doktrindir. Kısaca ABD'nin Yalnızlık politikası olarak adlandırılır. ABD'nin Avrupa'daki siyasi olaylara karışmamasını esas alır. Doktrin aynı şekilde Avrupa'nın da Amerika kıtasına karışmamasını ve Avrupa'yla olan ilişkilerini sadece ticari düzeyde tutmayı amaçlamaktadır. Amerika kıtasının hiçbir Avrupa ülkesi tarafından, gelecekteki potansiyel bir sömürge bölgesi olarak düşünülmemesi gerektiği hususu ise doktrinin en önemli mesajıdır. Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 5, S. 19, İstanbul 2008, s. 123-126.

1.3. II. Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri

1.3.1. II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye-ABD İlişkileri

1939 yılında Nazi Almanyası'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan II. Dünya Savaşı kısa sürede Avrupa kıtasını aşarak bütün dünyayı askeri, sosyal ve ekonomik olarak etkileyen büyük bir buhrana dönmüştür. II. Dünya Savaşında Almanyası, İtalya ve Japonya'dan oluşan Mihver Devletler bloku, Birleşik Krallık, Fransa, Sovyetler Birliği ve ABD'den oluşan Müttefik Devletler bloku ile savaşmıştır. Altı yıl süren II. Dünya Savaşı 40 milyon kişinin yaşamını kaybettiği, milyonlarca insanın sakat kaldığı, beş milyondan fazla kişinin toplama kamplarında, gaz odalarında öldürüldüğü insanlık tarihinin en yıkıcı savaşıdır.³⁵

II. Dünya Savaşının gidişatını etkileyen en önemli olaylardan birisi de ABD'nin savaşa katılmasıdır. 1941 yılında savaşta tarafsızlığını ilan etmiş olan ABD'ye karşı Japonya tarafından ABD'nin Hawaii'de bulunan Pearl Harbor Deniz Üssü'ne yönelik hava saldırısı düzenlenmesi, bu saldırıdan birkaç gün sonra ABD'nin Mihver Devletlere savaş ilan etmesi sonucunu doğurmuştur.³⁶ ABD'nin savaşa dahil olması aynı dönemde Almanyası'nın SSCB'ye saldırması ile savaşın coğrafi sınırları genişlemiş, süresi ve şiddeti artmıştır. Bu dönemden sonra Almanyası'nın yavaş da olsa geri çekilmesi başlamıştır.³⁷

ABD tarafından savaşa dahil olmadan önce 11 Mart 1941 tarihinde Ödünç Verme ve Kiralama Kanununu (The Lend-Lease Act)³⁸ çıkartılmıştır.³⁹ Bu kanun ile ABD'nin kendi savunması için gerekli gördüğü takdirde başka devletlere kendi bağımsızlıklarını koruyabilmesi için başta askeri olmak üzere her türlü malzeme yardımının yapılması amaçlanmıştır.⁴⁰ Bu kanunla ABD Başkanı ABD Hükümetinin uygun gördüğü

³⁵ Uğur Günay Yavuz, "II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 1, Trabzon 2016, s. 2.

³⁶ Selin Muzaffer Bölme, "ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 92.

³⁷ Ayhan Kamel, **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, 1. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul 2014, s. 39.

³⁸ The Lend-Lease Act, <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/77th-congress/session-1/c77s1ch11.pdf> e.t. 29.04.2021.

³⁹ Murat Özata, "İkinci Dünya Savaşı Sonlarında ABD Belgelerine Göre Türkiye ABD İlişkileri (1943-1945)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 92.

⁴⁰ Nuri Karakaş, "Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Kanunlarında Türkiye", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 24, S. 1, İzmir 2009, s. 22.

şartlarda, bu kanunun amaçları ile örtüşen ülkelere ödünç verme, kiralama, satma ve takas etme yetkisi verilmektedir.⁴¹

Bu yardım kanunu kapsamında ABD tarafında Türkiye'ye yapılan yardımlar Mart 1941'den itibaren başlamıştır. Ancak bu yardımların doğrudan ABD tarafından değil İngiltere vasıtasıyla dağıtılması öngörülmüştür.⁴²

Türkiye bu kanun kapsamında İngiltere vasıtasıyla 57 adet bombardıman uçağı almıştır. Doğrudan ABD'den ise 24 adet PP-40D Kitty Hawk savaş uçağı ve 72 adet Martin Baltimore-187 bombardıman uçağı tedarik edilmiştir. Bu kanun kapsamında Türkiye'ye toplam 95 milyon dolar değerinde savaş yardımı desteği sağlanmıştır.⁴³

Türkiye dış politikada II. Dünya Savaşı boyunca tarafsız kalmak için uğraş vermiştir. Bununla birlikte 1943 yılında yapılan, Adana görüşmeleri ve Moskova, Tahran ve Kahire Konferansları ile müttefik devletler tarafından Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa katılması için baskılar artmıştır.⁴⁴ Türkiye ise savaşa katılmak için askeri yardıma ihtiyacı olduğunu sürekli vurgulamış ve savaş boyunca zaman kazanmaya çalışmıştır.⁴⁵

1.3.2. II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel bağlamda en hızlı geliştiği dönem şüphesiz II. Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Bu dönemde ABD'nin ve SSCB'nin farklı dünya perspektiflerine sahip olarak küresel bir güç yarışına girmesinin ve Türkiye'nin jeopolitik konumunda etkisi yadsınamaz. Bununla birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişmesinde II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin Türkiye'den boğazlar üzerindeki talepleri etkili olmuştur. SSCB'nin bu tutumu Türkiye'nin ABD'ye olan yakınlaşmasını hızlandırmıştır.⁴⁶ ABD'nin SSCB'ye karşı çevreleme politikası kapsamında Türkiye'nin

⁴¹ Mehmet Sait Cıla, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri (1945-1955)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014, s. 4.

⁴² Karakaş, **Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Kanunlarında Türkiye**, s. 23; Özata, **İkinci Dünya Savaşı Sonlarında ABD Belgelerine Göre Türkiye ABD İlişkileri (1943-1945)**, s. 92.

⁴³ Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan ilişkileri (1945-1950)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 2, Kırşehir 2004, s. 211.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, **Türk Dış Politikası Tarihi**, 3. Baskı, Kronik Kitap İstanbul 2020, s. 136; Özata, **İkinci Dünya Savaşı Sonlarında ABD Belgelerine Göre Türkiye ABD İlişkileri (1943-1945)**, s. 33.

⁴⁵ Nasrullah Uzman, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", **Akademik Bakış Dergisi**, C. 11, S. 22, İstanbul 2018, s. 117.

⁴⁶ Sabit Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S. 18, Ankara 2013, s. 121.

jeopolitik konumunu öne çıkarmıştır.⁴⁷

II. Dünya Savaşının bitmesi ile SSCB'nin Türkiye üzerindeki baskıları artmıştır.⁴⁸ Türkiye ile SSCB arasındaki süregelen güvensizliğe bağlı olarak artan politik gerilim Türkiye'nin Batı eksenli bir politika izlemesinde önemli bir etken olmuştur.⁴⁹ SSCB tarafından Türkiye'ye 1925'den beri iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın⁵⁰ artık uzatılmayacağını bildiren bir nota verilmiştir.⁵¹ Bunun yanı sıra SSCB tarafından Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Türkiye ve SSCB tarafından yeniden düzenlenmesi⁵² ve boğazların güvenliğinin Türkiye ve SSCB tarafından müştereken sağlanması talep edilmiştir.⁵³

Yukarıda ifade edilen hususlara ilaveten aynı dönemde SSCB'nin Türkiye'den Kars ve Ardahan illeri ile ilgili talepleri de söz konusu olmuştur.⁵⁴ SSCB'nin Türkiye'den toprak talebine ilişkin resmi bir evrak bulunmamakla birlikte SSCB'nin ittifak antlaşması karşılığında Türkiye'den toprak talep ettiği konusunda değerlendirmeler mevcuttur.⁵⁵

Yukarıda bahsedilen bu taleplerin 300 yıldır Batılılaşma süreci içinde olan Türkiye'nin Batı eksenine askeri iş birliği boyutunda taraf olacak kadar kaymasında önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir.⁵⁶

II. Dünya Savaşına girmese de savaşın oluşturduğu yıkıcı ekonomik sonuçlardan fazlasıyla etkilenen Türkiye'nin içinde bulunduğu durum II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada kendisini Batı eksenine daha yakın durmasına sebep olmuştur. 1944 yılında ABD'de görevi başında vefat eden Türkiye Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesinin ABD tarafından 1946 yılında Missouri zırhlısı eşliğinde bir filo ile İstanbul'a gönderilmesi, söz konusu filonun geliş süreci ve İstanbul'da kaldığı 10 gün

⁴⁷ Sinan Kıyanç, "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 36, S. 101, Ankara 2020, s. 209.

⁴⁸ Armaoğlu, **Türk Dış Politikası Tarihi**, s. 153.

⁴⁹ Barış Ertem "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, C. 3, S. 11, Samsun 2010, s. 261.

⁵⁰ Türkiye ile SSCB arasında Sovyetler Birliği-Türkiye Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, 7 Aralık 1925'te Paris'te imzalanmıştır.

⁵¹ Yaşar Semiz/ Birol Akgün, "Dostluktan Krize İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Rus İlişkileri", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S. 14, Konya 2007, s. 249.

⁵² Metin İlhan, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Savunma Politikaları", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 78.

⁵³ Dışişleri Bakanlığı, "**Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939- 1946)**", <http://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/ikinci-dunya-savasi-yillari-1939-1946.pdf> e.t. 26.04.2021 s. 286.

⁵⁴ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Amerikan İlişkileri", **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 2, İstanbul 2012, s. 97.

⁵⁵ İsmail Köse, "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri:1945-1946 Notaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 74, S. 4, Ankara 2019, s. 1133.

⁵⁶ Bölme, s. 189.

boyunca yaşananlar Türkiye'nin ABD ile girecek olduğu stratejik bir ittifakın ilk işaretleri olarak değerlendirilebilecektir.⁵⁷

Bu dönemde bölgede artan SSCB etkisi karşısında ABD, Türkiye ve Yunanistan'ı SSCB etkisinden uzak tutmak adına bazı girişimlerde bulunmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye- ABD ilişkileri askeri ve ekonomik boyutlarıyla daha da gelişmiştir.⁵⁸

1.3.3. Truman Doktrini

Truman Doktrini, 1947 yılında ABD Başkanı Harry Truman tarafından sıcak denizlere inmek için yayımlanmış bir politika içinde olan SSCB'ye karşı hazırlanan ve komünizm tehdidi altında olan ülkelere mali ve askeri yardım yapılmasını esas alan programdır.⁵⁹ II. Dünya Savaşından sonra İngiltere'nin içinde bulunduğu dar boğaz nedeniyle SSCB'ye karşı sürdürülebilir bir gücü yoktur. İngiltere'den ortaya çıkan boşluğu doldurabilecek tek ülke olarak ABD öne çıkmıştır.⁶⁰ Ayrıca SSCB'nin Yunanistan'da çıkan iç savaşta komünist unsurları desteklemesi, askeri yardıma ihtiyacı olan Türkiye'ye İngiltere tarafından yardım edilememesi ve İngiltere'nin İran'dan geri çekilme süreci de bu bağlamda önemli gelişmelerdir.⁶¹ Nihayetinde İngiltere tarafından SSCB'ye karşı bölgesel sorumluluğun ABD tarafından alınması istenmiştir.⁶²

Sonuç olarak ABD tarafından Türkiye'ye 100 milyon Yunanistan'a ise 300 milyon dolarlık yardım yapılması kararlaştırılmıştır.⁶³ Truman Doktrini kapsamında yapılan yardımlar Türkiye'nin askeri ve ekonomik anlamda güçlenmesine yardımcı olmasından ziyade Türkiye'nin NATO üyeliğine uzanan sürecin başlaması açısından önemlidir.⁶⁴

⁵⁷ İlhan, s. 98-100; Howard Adelbert Munson IV, "The joint Amerikan Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine And Transforming U.S. Foreign Policy 1947 1954", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Washington State Üniversitesi, Department of History, Washington 2012, s. 12.

⁵⁸ Hamza Eroğlu, "Kuzey Atlantik Paktı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 21, S. 1-4, İstanbul 1957, s. 28.

⁵⁹ Cengiz, s. 72.

⁶⁰ Mahmut Akkor, "II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrininin Ortaya Çıkışı", **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 2, Sakarya 2017, s. 4; Munson IV, s. 63.

⁶¹ Kaan Kutlu Ataç, "70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş", **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, C. 8, S. 1, Ankara 2016, s. 116.

⁶² Akkor, s. 6.

⁶³ İlhan, s. 107.

⁶⁴ Ataç, s. 129.

ABD Başkanı Truman yazdığı anılarında bu yardım kanunu için Hiroşima'ya atom bombası atılmasından sonra verdiği en önemli karar olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵

1.3.4. Marshall Planı

1939'dan 1945'e kadar bütün dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşının Avrupa'da kaynakların tükenmesine bağlı ağır ekonomik sonuçları olmuştu. Avrupa'da savaş sonrası yaşanan ekonomik ve sosyal buhranlar nedeniyle özellikle SSCB'den esinlenen komünist grupların propagandaları şiddetlenmiş ve işçi grevleri başlamıştı.⁶⁶ Avrupa'nın bu ekonomik ve sosyal yarayı kendi kendine sarmaları çok zordu. SSCB'nin toplumsal grupları etkilemesi tehlikesinin ve siyasi baskısının da etkisi ile Avrupa'da ABD'nin finanse edeceği bir ekonomi programı uygulanması kararlaştırılmıştır.⁶⁷

Bu çerçevede yukarıda bahsedilen Truman Doktrini ile sadece Yunanistan'a ve Türkiye'ye ekonomik yardım öngörülürken Marshall Planı ile Avrupa'nın yeniden ekonomik olarak yapılandırılarak istikrar kazandırılması amaçlanmıştır.⁶⁸

Söz konusu plan kapsamında ABD tarafından Avrupa ekonomisine yaklaşık 13 milyar dolarlık ekonomik destek verilmiştir. Marshall planı kapsamında 1948-1951 yılları arasında Türkiye'ye toplam 281,5 milyon dolar hibe ve kredi desteği sağlanmıştır.⁶⁹ Türkiye'ye yapılan yardımlarda tarımsal yatırımlar büyük yer tutmuştur.⁷⁰ Tarımsal desteğin artmasının sonucu olarak 1950'li yıllarda Türkiye, dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden birisi haline gelmiştir. Tarımsal sanayinin ithalinin bir sonucu olarak tarımda kullanılan makinelerin işletme idame (bakım-onarım) ve yedek parça maliyetleri⁷¹ Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz etkilediği yönünde değerlendirmeler mevcuttur.⁷²

⁶⁵ Yavuz Güler, **II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan ilişkileri (1945-1950)**, s. 219.

⁶⁶ Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 2, S. 21, Balıkesir 2009, s. 390.

⁶⁷ Cengiz, s. 88.

⁶⁸ Çağrı Erhan, “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 51, S. 01, Ankara 1996, s. 277.

⁶⁹ Bahattin Akıl, “Truman Doktrini ve Marshall Planının Türk Basınındaki Yansımaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2020 s. 40.

⁷⁰ Ertem, **Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı**, s. 395.

⁷¹ Ceyhan Öğreten, “Tarihsel Açıdan Türkiye-IMF İlişkilerinin Başlangıç Dönemi (1947-1960)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014, s. 40.

⁷² Ertem, **Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı**, s. 395.

Bu çalışmanın amacı ve kapsamı bakımından Marshall Planının Türkiye’de uygulanışı ve sonuçları hakkında ciddi eleştiriler olduğunu aktarmakla yetinilmektedir.

1.3.5. Türkiye ile ABD Arasında 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Antlaşması

Türkiye ile ABD ilişkilerinde dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek en önemli antlaşmaların başında 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Antlaşması gelmektedir.⁷³ Antlaşmanın amacı “*Türkiye’nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla*”⁷⁴ ifadeleri ile belirtilmiştir. Antlaşmada Türkiye ve ABD’nin ekonomi ve savunma konularında iş birliği içinde olacağı vurgulanmıştır. Antlaşma ile ABD’nin Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardımda bulunması kararlaştırılmıştır.

Antlaşmanın 2’nci maddesi ile ABD tarafından teknik yardım sağlanacağı ve ABD hükümetini temsil edecek bir misyon şefi atanacağı hüküm altına alınmış,⁷⁵ Türkiye’ye yapılan yardımın tahsis edilmiş gayeler doğrultusunda kullanılacağı ifade edilmiştir.⁷⁶ Antlaşmaya ilişkin bir başka husus ise, 3’üncü maddesi ile düzenlenmiş olup, ABD tarafından yapılan yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye’de radyo ve basın kanalı ile tam ve devamlı yayın yapılacağı hüküm altına alınmıştır.⁷⁷ Bu madde kapsamında ABD tarafından yapılan yardımlar dönemin basın yayın organlarında sıklıkla yer bulmuştur.⁷⁸

Söz konusu antlaşmanın 4’üncü maddesi ile ABD tarafının izni olmaksızın Türkiye Cumhuriyeti’nin subay, memur veya ajanı sıfatına sahip olmayan bir kimseye antlaşma kapsamında ABD tarafından Türkiye’ye sağlanan malzeme veya bilginin kullanılmasına ve açıklanmasına izin verilmeyeceği düzenlenmiştir. Yine anılan madde ile bu maddeler ile bilginin verildikleri amaçlar dışında bir amaçla kullanılmasına izin verilmeyeceği de hüküm altına alınmıştır.⁷⁹ Türkiye, alınan yardımları hiçbir şekilde ABD hükümetinin

⁷³ 1 Eylül 1947 tarih ve 5123 sayılı Kanunla kabul edilmiş olup 05 Eylül 1947 tarih ve 6699 sayı ile Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

⁷⁴ 1947 Tarihli Yardım Antlaşması Giriş Bölümü.

⁷⁵ Ömer Atagenç, /Nuri Gökhan Toprak, “Türk-Amerikan İlişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi* C. 12, S. 24, İstanbul 2019, s. 97.

⁷⁶ Cengiz, s. 84.

⁷⁷ 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Antlaşması, Md. 3.

⁷⁸ Akıl, s. 15.

⁷⁹ Cengiz, s. 84.

onayı olmadan başka bir ülkeye devredemeyecek, satamayacak ve başka amaçlarla kullanamayacaktır.

Yukarıda bahsedilen 4'üncü maddede ifade edilen ve ABD tarafından verilen teçhizatın verildikleri amaçlar dışında bir amaçla kullanılmayacağı hususu ileride yaşanacak olan "Johnson Mektubu" krizinde Türkiye'nin karşısına çıkacaktır.

Anlaşmanın 5'inci maddesi ile ABD hükümeti tarafından verilmiş olan finansal desteğin (ikraz, hibe kredi vs.) yabancı başka bir ülke tarafından verilmiş bir kredinin anapara veya faizinin ödenmeyeceği de hüküm altına alınmıştır.⁸⁰

Söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile ABD'den getirilen askeri malzeme ve teçhizatın kullanımını öğretmek maksadıyla 277 kişiden oluşan ABD'li askeri yetkililerin askeri yasak bölgelere girişine Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmiştir. Daha sonra da bunlara ilave olarak yine 17 kişilik ABD'li uzman bir heyet söz konusu çalışmalara katılmıştır.⁸¹

1.4. NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO'ya Katılması

II. Dünya Savaşından sonra savaşın hala ağır sonuçları ile boğuşan Avrupa başta olmak üzere dünyanın pek çok noktasında ekonomik ve sosyal problemlere bağlı olarak siyasi otoriteleri bunaltan durumlar söz konusuydu.⁸² Avrupa'nın ekonomiyi kurtarmak adına ordularını terhis etmesi ve askeri harcamalarını azaltması da ayrıca güvenlik açığına sebebiyet vermişti.⁸³

SSCB'nin askeri olarak pozisyonunu koruması ve Avrupa'da yayılmacı politikasını sürdürme isteği, askeri ve ekonomik olarak daha az yıpranmış olan ABD'nin müdahale etmesine zemin hazırlamıştır.⁸⁴ SSCB merkezli komünist hareketin bu boşluğu doldurma ihtimali, Avrupa ve Akdeniz'de SSCB'nin etkinliğinin daha da artma olasılığı Avrupa'da derin bir korkuya sebep olmuştur.⁸⁵

ABD dış politikası, Monroe Doktrini ile ikili ittifaklar dahil genel olarak tüm ittifaklara

⁸⁰ 1947 Tarihli Yardım Anlaşması Md.3.

⁸¹ Cengiz, s. 113.

⁸² Levent Yiğittepe, **NATO, Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri**, 1. Baskı, Cinius Yayınları, İstanbul 2017, s. 52; İlhan, s. 47.

⁸³ Samir Jafarov, **Dünden Bugüne Rusya NATO İlişkileri**, 1. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa 2007, s. 21.

⁸⁴ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi, III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, 3. Baskı, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 119.

⁸⁵ Saray, s. 116.

imkân vermemekte ve Avrupa ile olan tutumunda mesafeli davranmaktaydı.⁸⁶ ABD'nin gelenekselleşmiş bu politikası ABD'li politika yapımcıların küresel politik dengelere ayak uydurmasını ve ABD'nin denge kurucu rolde olmasını engellemekteydi. Bu durum karşısında harekete geçen Amerikan Senatosu 11 Haziran 1948 tarihinde "Vandenberg Kararı"⁸⁷ kabul etmiş ve bu karar ile Amerikan dış politikasında ittifaklar kurulabilmesinin önünün açılması sağlanmıştır.⁸⁸

4 Nisan 1949'da ABD öncülüğünde bir araya gelen 12 devlet tarafından kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organisation), olan ve askeri iş birliğini esas alan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü kurulmuştur.⁸⁹

NATO'nun kuruluş konseptinin temel amacı üye devletler arasında sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak ve üye devletler arasında ortak bir savunma ilkesi oluşturmaktır.⁹⁰ NATO'ya üye devletlerin güvenlik kaygılarının başında ise kendi devlet politikalarına aykırı ideolojik bir yayılma içinde olan SSCB gelmektedir.⁹¹ NATO, soğuk savaş sürecinin ortaya çıkardığı önemli bir askeri örgüttür.

NATO üyesi ülkelerin bazıları tarafından ilk etapta Türkiye'nin NATO'ya katılımına olumsuz yaklaşmış ve sadece Türkiye'nin Yunanistan'la beraber kurulması düşünülen Akdeniz savunma anlaşmasına katılım sağlanması çağrısında bulunulmuştur.⁹² Bazı NATO üyesi ülkeler tarafından Türkiye'nin jeopolitik konumu ve SSCB'ye yakınlığı sebebiyle NATO'yu savaşa sürükleyebileceği ihtimaliyle Türkiye'nin üyeliğine soğuk

⁸⁶ İlhan, s. 48.

⁸⁷ ABD'nin güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılabilmesini mümkün kılan karardır. ABD, Monroe Doktrininden beri Avrupa ülkeleriyle ittifaka girmemektedir. Senatör Vandenberg tarafından 1948 Nisan'ında Senato'ya bir karar tasarısı sunulmuştur. Bu tasarıya göre ABD Başkanı bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisi veriliyordu. Bu teklif, 11 Haziran 1948'de kabul edilmiş ve bu karara "Vandenberg Kararı" denilmiştir. Bu karar ile ABD, 1823'ten beri esas olarak uyguladığı politikasını resmen terk etmiştir.

⁸⁸ Ali Servet Öncü/Erkan Cevizliler, "Avrupa Bütünleşme İçin Önemli Bir Adım Avrupa Konseyi ve Türkiye'nin Konseye Üyelik Meselesi", **Akademik Bakış Dergisi** C. 7, S. 13, İstanbul 2013, s. 22; Karakaş, **Türk Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)**, s. 351.

⁸⁹ Sevcin Çevik, "Uluslararası Hukuk ve Türkiye-ABD İlişkileri Bağlamında Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İncirlik Üssü'nün Kullanımına Dair Bazı Tespitler", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2015, s. 15.

⁹⁰ Jafarov, s. 29.

⁹¹ Ayhan Bağlan, "1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 51.

⁹² Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, 1. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 2016, s. 105.

bakılmıştır.⁹³ Ayrıca sanayisi çok zayıf olan Türkiye'nin kendilerine yük getireceği ve birliği zayıflatacağı endişesi de söz konusudur.⁹⁴

ABD başlarda SSCB tehlikesi fazla önemsememekte ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarını fazla dikkate değer bulmamaktaydı.⁹⁵ ABD tarafından SSCB'nin bölgede artan aktivasyonunu görüldükçe ABD'nin Avrupa ve Ortadoğu politikasının Türkiye lehinde değiştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.⁹⁶ SSCB'ye karşı ABD tarafından Türkiye'de üs kiralınması durumu değerlendirilse de Türkiye, NATO'ya katılmayı kendi güvenliği için öncelik olarak gördüğünden üslerin kullanımını NATO üyelik şartına bağlamıştır.⁹⁷ ABD tarafından tarafsız bir Türkiye'nin, hem Türkiye hem de Batı için de büyük bir tehlike arz eden muhtemel SSCB saldırılarını daha da kolaylaştıracağı değerlendirilmiştir. ABD açısından, Türkiye'nin NATO'ya katılması herhangi bir savaş halinde SSCB cephesinin daha geniş bir alana yayılması ve sayısal olarak asker sayısı az olan Avrupa'nın karşılaşacağı yükün azaltılmasında önem arz etmekteydi.⁹⁸ Ayrıca SSCB nüfuzunun petrol zengini Ortadoğu'da yayılmasını durdurma noktasında Türkiye'nin stratejik konumunun⁹⁹ NATO için ayrı bir kazanç olacağı o dönem konjonktüründe kıymetlendirilmiştir.¹⁰⁰

Aynı dönemde ve Komünist Çin destekli Kuzey Kore ile ABD'nin desteklediği Güney Kore arasında Kore Savaşı yaşanmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletlerin (BM) Kore'ye birlik gönderme çağrısına ilk yanıt veren ülkelerden olmuştur.¹⁰¹ Türkiye'nin bu çağrıya

⁹³ Armaoğlu, **Türk Amerikan ilişkileri İlişkileri 1919-1997**, s. 126.

⁹⁴ Süleyman Ekici /Abdulkadir Baharcıcek, "NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri", **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 11, Malatya 2016, s. 159.

⁹⁵ Saray, s. 124.

⁹⁶ Yiğittepe, s. 51.

⁹⁷ A. Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 22, S. 04, Ankara 1967, s. 150; Selin Muzaffer Bölme, "Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 9, S. 34, İstanbul 2012, s. 55.

⁹⁸ Nasuh Uslu, **Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri**, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2016, s. 76; Cengiz, s. 56.

⁹⁹ Ekici, Baharçicek, s. 159.

¹⁰⁰ Faruk Sönmezoğlu, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2016, s. 55.

¹⁰¹ Ekici, Baharçicek, s. 157.

ABD'den sonra ilk yanıt veren ülkelerden birisi olarak Kore'ye asker göndermesi¹⁰² Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecini hızlandırmıştır.¹⁰³

Yukarıda bahsedilen süreçlerden sonra NATO Bakanlar Konseyinin 1951 yılı Eylül ayında Ottawa'da yapılan toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına oy birliği ile karar verilmiştir.¹⁰⁴ Türkiye 1952 yılında NATO'ya tam üye olmuştur.¹⁰⁵ Türkiye'nin Truman Doktrini ile başlayan SSCB'ye karşı Batı Savunma Sistemi içinde yer alma politikası NATO üyeliği ile amacına varmıştır.¹⁰⁶

1.5. Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme (NATO SOFA)

NATO'nun kuruluş süreciyle birlikte üye ülkeler arasında Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme (Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces, done at London June 19, 1951) 19 Haziran 1951 tarihinde Londra da imzalanmıştır.¹⁰⁷ Anlaşma kısaca NATO SOFA (NATO Status of Forces Agreement) olarak adlandırılmaktadır. Bu antlaşma NATO görevleri için kendi ülkesinden NATO üyesi olan başka ülkelere giden veya başka ülkelerden kendi ülkesine gelen askeri unsurların tabi olacağı statüyü belirlemektedir.¹⁰⁸

Türkiye'de bulunan ABD askeri unsurlarının NATO SOFA statüsüne sahip olması nedeniyle NATO SOFA çalışmanın bu bölümünde incelenmiştir. “Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında NATO'ya Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme'nin Tatbikatına Müteallik Anlaşma” ile Türkiye ile ABD arasında yeni bir statü anlaşması yapılmamış ve ABD askeri unsurlarına NATO SOFA statüsü tanınmıştır.

¹⁰² Türkiye, TBMM'nin 30 Haziran 1950 tarihli oturumunda verilen karar çerçevesinde Kore'ye asker göndermiştir. Kore'ye asker gönderme fikri, halihazırda dönemin DP hükûmetin politikası gereği, artan SSCB tehdidine karşı NATO'ya üye olabilmek için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay, 4414 erbaş ve er olmak üzere 5090 kişilik 1. Türk Tugayı köreye gönderilmiştir. Savaşın başından Temmuz 1953'teki ateşkese kadar geçen sürede toplam 14.936 Türk askeri Kore'de görev yapmıştır. Bu askerlerden 721'i şehit olurken 175'i kaybolmuştur. 2147 asker ise yaralanmıştır.

¹⁰³ Sander, s. 110; Al, s. 126; Munson IV, s. 129.

¹⁰⁴ Cengiz, s. 53.

¹⁰⁵ Cengiz, s. 59.

¹⁰⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 29. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 2019, s. 296.

¹⁰⁷ 30.03.1954 tarih 6375 sayılı Kanunla kabul edilmiş olup 20.03.1954 tarih ve 8663 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

¹⁰⁸ NATO SOFA, Giriş Bölümü.

Ayrıca çalışma konusu olan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA)’nın 5/3 maddesi gereği SEİA kapsamında bulunan ABD askeri unsurlarına NATO SOFA statüsü uygulanacağı düzenlenmiştir. Bu bağlamda NATO SOFA’nın iyi anlaşılmasının Türkiye’deki ABD askeri unsurlarının da hukuki durumu ve statüsünün anlaşılması noktasında önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1.5.1. NATO SOFA’nın Kapsamı

NATO SOFA’nın kapsamı 1’inci maddesinde belirtildiği gibi NATO görevleri için NATO üyesi bir ülkeden yine NATO üyesi başka bir ülkeye gönderilen “Kuvvet”, “Yakın” ve “Sivil Unsur” statülerini kapsamaktadır.

NATO SOFA kapsamında kuvvet kavramı ile NATO sözleşmesine tarafı bir devletin yine resmi NATO görevleri kapsamında diğer NATO üyesi bir devlette bulunan kara, deniz veya hava kuvvetlerine mensup askeri personeli ifade edilmektedir.¹⁰⁹ NATO SOFA kapsamında sivil unsur kavramı ile gönderen ülkenin askeri birliklerine refakat eden ve bu tarafın askeri birliklerinin hizmetinde bulunan sivil kişiler kastedilmektedir. Sivil unsur statüsüne sahip kişilerin tabiiyetsiz olmamaları, NATO üyesi olmayan bir ülkede de tabiiyetlerinin bulunmaması ve görev yaptıkları ülkede (kabul eden ülke) ikamet etmiyor olmaları gerekmektedir.¹¹⁰ NATO SOFA kapsamındaki yakın statüsü ise gönderen ülkenin mensubu bulunana kuvvet ya da sivil unsurun eşi, çocukları ve nafakasından sorumlu oldukları kişiler kabul edilmektedir.¹¹¹

1.5.2. NATO SOFA Kapsamında Yargılama Yetkisi

Ceza Hukukunda mülkilik ilkesi devletin egemen olduğu kara, deniz ve hava sahasında kendi ceza kanunları gereğince suç teşkil eden bir eylemin işlenmesi halinde failin uyruğuna bakılmaksızın suçun işlendiği devlette yargılanmasını ifade etmektedir.¹¹² Mülkilik ilkesi devletin egemenliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹³ Türk

¹⁰⁹ Ömer İlhan Akipek, “NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye’deki Tatbikatı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 1, Ankara, 1967, s. 10.

¹¹⁰ NATO SOFA, Md. 1/b.

¹¹¹ Akipek, s. 10.

¹¹² Devrim Aydın, “Ceza Kanunlarının Yer Yönünden Uygulanması”, **TBB Dergisi** C. 1, S. 94, Ankara 2011, s. 134.

¹¹³ Burak Kaya, “Uluslararası Sözleşmelerde Mülkilik İlkesi”, **İktisat ve İdari Yaklaşımlar Dergisi**, C. 2, S. 1, Şırnak 2020, s. 34.

Ceza Kanunu (TCK)'un 8'inci maddesi ile Türkiye'de işlenen suçlarda Türk kanunlarının uygulanacağı açıkça belirtilmiştir. TCK'nın bu mülkîlik ilkesine NATO SOFA ile istisna getirilmiştir.¹¹⁴

NATO SOFA'nın 7'inci maddesi ile gönderen devlet askeri unsurlarına uygulanacak yargılama yetkisi düzenlenmiştir. NATO SOFA'nın 7/1-a maddesi gönderen devletin kendi mevzuatının öngördüğü şekilde kendi askeri unsurları üzerinde yargılama yetkisini kullanabileceği ifade edilmiştir.¹¹⁵ Bu yetki gönderen devlete tanınmış genel bir yetki kuralıdır.¹¹⁶

Diğer taraftan anılan anlaşmanın 7/1-b maddesi ile kabul eden devletin ülkesinde işlenen ve bu devletin kanunlarına suç teşkil eden eylemler için kabul eden devletin yargılama yetkisi tanınmaktadır.¹¹⁷ Bu yetki kabul eden devlete tanınmış genel bir yetki kuralıdır.¹¹⁸ Bunun yanı sıra gönderen devletin hukukuna göre suç teşkil etmeyen eylemler kabul eden devletin hukukuna göre suç teşkil etmesi halinde kabul eden devletin mutlak yargılama yetkisini kullanma hakkı olduğu anlaşmanın 7/2-b maddesi ile düzenlenmiştir.¹¹⁹ Anılan anlaşmanın 7/2-a maddesi ile de gönderen devletin hukukuna göre suç teşkil eden bir fiilin kabul eden devletin hukukuna göre suç teşkil etmemesi halinde de gönderen devlet mutlak yargı yetkisini kullanabilecektir.¹²⁰

NATO SOFA'nın 7/3'üncü maddesi ile gönderen devletin mutlak yargılama yetkisi düzenlenmiştir.

Gönderen devletin askeri makamları, aşağıdaki hallerde, bir kuvvet veya sivil unsur mensubu hakkında kaza salâhiyetlerini rüçhaniyetle kullanmak hakkını haiz olacaklardır:

(i) Münhasıran gönderen devletin malına veya emniyetine veya münhasıran bu devlet kuvveti veya sivil unsur mensubunun veya bir yakının şahsına veya malına karşı işlenen suçlar;

*(ii). Resmî vazifenin ifası dolayısıyla bir fiil veya ihmalden mütevellit suçlar.*¹²¹

¹¹⁴ Bahri Öztürk vd, **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2019, s. 39.

¹¹⁵ NATO SOFA, Md. 7/1-a.

¹¹⁶ Hüseyin Yücel Yalçın, "(NATO/ SOFA) Kuzey Atlantik Andlaşması Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine Göre Ceza Yargılama Yetkisi ve Tazminat Hukuku", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2000, s. 11.

¹¹⁷ NATO SOFA Md. 7/1-b.

¹¹⁸ Muhammet Celal Kul, "Uluslararası Hukukta Kuvvetler Statüsü Anlaşmaları", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 68.

¹¹⁹ NATO SOFA, Md. 7/2-a.

¹²⁰ NATO SOFA, Md. 7/2-b.

¹²¹ NATO SOFA, Md. 7/3-a.

Yukarıda ifade edilen madde kapsamında suç teşkil eden eylemin salt gönderen ülkenin kuvveti veya sivil unsur mensubunun veya bir yakının şahsına veya malına karşı bu kişiler tarafından işlenmesi halinde gönderen devletin rüçhaniyetli (öncelikli) yargılama yetkisi söz konusudur.¹²² Madde metninde geçen “*Münhasıran gönderen devletin malına veya emniyetine*” ifadesi de sistematik yorum ilkesi gereği anılan anlaşmanın 7/2-c maddesinde ifade edilen suçlar olduğunu anlamak yerinde olacaktır.¹²³ Gönderen devletin askeri unsurlarının resmî görevinin gereği dolayısıyla bir fiil veya ihmalden kaynaklanan suçlarda da gönderen devletin öncelikli yargı yetkisini kullanacağı yukarıda anılan madde ile düzenlenmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi SEİA kapsamında Türkiye’de bulunan ABD askeri unsurları NATO SOFA hükümleri uygulanmaktadır. Çalışma kapsamında sadece NATO SOFA’nın Türkiye ile ABD arasındaki uygulamalara ilişkin hususlara değinilecektir.

Yukarıda madde metninde görüldüğü üzere “*resmi vazifenin ifası*” gönderen ve kabul eden devletin makamları tarafından çok farklı anlaşılmaya müsaittir. Suç teşkil eden bir filden sonra şüpheli gönderen ülke personelinin resmi vazifede olup olmadığının nasıl tayin edileceği anlaşma metninde noksan bırakılmıştır.¹²⁴ Uygulamada ise ABD askeri unsurlarının resmi vazife kavramını geniş yorumlayarak¹²⁵ personellerini yargılamadan kurtarmak istedikleri görülmektedir.¹²⁶

Resmi vazifenin tespitine ilişkin “görev belgesi” konusunda Türkiye ile ABD arasında 28 Temmuz 1956 tarihinde bir anlaşma¹²⁷ yapılmıştır.¹²⁸ Anlaşmaya göre ABD askeri yetkililerinden en yüksek dereceli yetkilinin imzasını taşıyan “görev belgesi” Türk mahkemelerince kabul edilecektir.¹²⁹ Türkiye ile ABD arasında kararlaştırılan bu

¹²² Olgun Değirmenci & Erdal Hazar, “Mülkîlik İlkesinin İstisnası Olarak NATO Kuvvetler Statüsüne Tabi Personel Üzerindeki Yargı Yetkisi ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Söz Konusu Yargı Yetkisine Etkisi” **Ankara Barosu Dergisi**, S. 2, Ankara 2013, s. 53.

¹²³ Edip F. Çelik, “Nato Kuvvetler Sözleşmesine Göre Kaza Salahiyetinin Kullanılması”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 25, S. 1-4, İstanbul 1960, s. 66.

¹²⁴ Akipek, s. 12.

¹²⁵ 1959 yılında Amerikalı Albay Morrison, Çankaya’da bir gece kulübünde içki içip eğlendikten sonra yolda yürüten 11 askere arabası ile çarpmıştır. Bu askerlerden birinin ölümüne diğerlerinin ise yaralanmalarına sebebiyet vermişti. Tutuklanan ABD’li Albay için bilgi istendiğinde, Albayın olay sırasında görev başında olduğu yönünde resmî belgenin verilmesi ile mahkeme sanığı Amerikan makamlarına teslim etmiştir. Anlaşmanın suiistimali ile ABD’li Albay kazanın üstünden bir gün geçmeden serbest bırakılmıştır. Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 304,305.

¹²⁶ Değirmenci & Hazar, s. 56; Hüseyin Yücel Yalçın, s. 22.

¹²⁷ Bu anlaşma 28 Temmuz 1956 tarihli ve 4625 sayılı mektupların teatisiyle yapılmıştır. Akipek, s. 20.

¹²⁸ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 23.

¹²⁹ Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 303.

uygulama ABD tarafının hemen hemen her olay için görev belgesi düzenlemesine neden olmuştur. Yaşanan bazı olaylar Türk kamuoyunda ve hükümetinde rahatsızlara yol açmıştır.¹³⁰ Bu rahatsızlar Türkiye ile ABD arasında yeni bir anlaşmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. İki ülke arasında 24 Eylül 1968 tarihinde Nota değişimi yoluyla yapılan anlaşma ile yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.¹³¹

24 Eylül 1968'den sonrasındaki nota değişimi yoluyla yapılan düzenlemeye göre soruşturmayı yürüten başsavcılık tarafından Genelkurmay Başkanlığına suçun resmi görev kapsamında olup olmadığı sorulacaktır. Genelkurmay Başkanlığı ile ABD'nin en yetkili komutanlığı arasında yapılan yazışmalar neticesinde, ABD makamları tarafından görev belgesi gönderilmesi halinde iki durum ortaya çıkmaktadır. Eğer gönderilen görev belgesi Genelkurmay Başkanlığı tarafından kabul edilirse ilgili başsavcılığa iletilecek ve soruşturma hangi aşamada olursa olsun sonlandırılarak dosya ABD makamlarına havale edilecektir.¹³² Eğer gönderilen görev belgesi Genelkurmay Başkanlığı tarafından kabul edilmez ise, Türk Genelkurmay Başkanlığının ve gönderen devletin diplomatik temsilcisiyle, gönderen devletin bir askeri temsilcisinin katılımıyla müzakereler yoluyla sorunun haline çalışılacaktır.¹³³

NATO SOFA'nın 7/5 maddesi ile gönderen devlet ile kabul eden devletin makamlarının adli süreçlerde birbirlerine yardım edecekleri öngörülmüştür. Kabul eden devlette tutuklanan bir gönderen devlet personeli için gönderen devletin askeri makamları ivedilikle haberdar edilecektir.¹³⁴ Bununla birlikte kabul eden devlette verilmiş bir hapis hükmünün infazı için gönderen devlet tarafından talepte bulunulabileceği ve bu talebin kabul eden devlet tarafından hayırhahlıkla değerlendirileceği hüküm altına alınmıştır.¹³⁵

Kabul eden devletin ülkesinde yargılanarak beraat etmiş veya cezası infaz edilmiş bir gönderen ülke mensubu idari disiplinsizlikler hariç olarak tekrar gönderen devletin ülkesinde aynı fiilden dolayı yargılanamayacaktır.¹³⁶

NATO SOFA kapsamında yargılamalarda önemli olan hususlardan birisi de yargılamanın devri kurumudur. Madde 7/3-c ile öncelikli yargılama hakkından kabul eden devlet resen vazgeçebileceği gibi gönderen devlet de kabul eden devletten bunu

¹³⁰ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 25.

¹³¹ 24 Temmuz 1969 tarihli ve 13257 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

¹³² Hüseyin Yücel Yalçın, s. 26.

¹³³ Değirmenci & Hazar, s. 59.

¹³⁴ NATO SOFA, Md. 7/5-b.

¹³⁵ NATO SOFA, Md. 7/7-b.

¹³⁶ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 34.

isteyebilecektir.¹³⁷ Kabul eden devletin bu talebi hayırhahlıkla değerlendireceği anlaşma metninde yer almıştır. Bununla birlikte gönderen devletin münhasır yargılama yetkisinde olan durumlarda da bu yetkisinden feragat edebileceği madde metninin yorumundan anlaşılmaktadır.

NATO SOFA madde 7/9 ile kabul eden devlette adli sürece muhatap olan NATO SOFA'ya tabi kişilerin sahip oldukları haklara yer verilmiş olup bu haklar madde metninde geçen haliyle aşağıda belirtildiği gibidir.

- a) Süratle yargılanmak;*
- b) Duruşmadan önce, kendisine isnad edilen suç veya suçlardan haberdar edilmek;*
- c) Aleyhindeki şahitlerle yüzleştirilmek;*
- d) Lehindeki şahitleri, kabul eden devlet kazasına tâbi iseler, ihzaren getirtmek;*
- e) Kendi seçeceği avukat tarafından veya kabul eden devletin mer'i usûllerine tevfikân adlî müzaheret yoluyla tâyin edilecek bir müdafî tarafından müdafaa olunmak;*
- f) Lüzum görüyorsa yanında ehliyetli bir tercüman bulundurmak;*
- g) Gönderen devlet hükûmetinin bir temsilcisi ile temas etmek ve mahkeme usûlleri cevaz verdiği takdirde, bu temsilciyi duruşma esnasında hazır bulundurmak.¹³⁸*

Genel olarak NATO SOFA kapsamında olan yargılamalara ilişkin uygulamalar incelendiğinde bürokratik süreçlerin fazlalığı, yurt dışına çıkmama taahhüdüyle tutuksuz yargılanan personellerin sıklıkla yargılandıkları ülkeleri terk ettikleri dikkat çekmektedir.¹³⁹

1.5.3. NATO SOFA Kapsamında Tazminat Hukuku

NATO kapsamında gönderen ülke ile kabul eden devletler arasındaki tazminat hukuku NATO SOFA'nın 8'inci maddesinde düzenlenmiştir. NATO SOFA kapsamında NATO üyesi ülkede bulunan NATO üyesi devletler için bağlayıcı olan bu anlaşma ile üç durum için tarafların Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan mallarına yönelik

¹³⁷ Değirmenci & Hazar, s. 58.

¹³⁸ NATO SOFA, Md. 7/9.

¹³⁹ Kul, s. 230.

oluşan zarar ve hasarlara yönelik bütün tazminat taleplerinden feragat etmesi düzenlenmiştir.¹⁴⁰

Yukarıda bahsi geçen üç durumdan birincisi; zarar ve hasarın diğer sözleşme taraf olan devletin silahlı kuvvetlerinin bir mensubu veya hizmetlisi tarafından NATO görevleri ile ilgili vazifelerinin yapılması sırasında oluşmuş olmasıdır.¹⁴¹ İkinci ise, zarar ve hasarın NATO üyesi devletin herhangi bir nakil aracı, gemi veya uçağının NATO görevleri için kullanılması durumunda veya bu vazife sırasında bu mallara zarar gelmesi halinde söz konusu olmaktadır.¹⁴² Tazminattan feragat edilmesi gereken son hal ise, NATO görevleri için kullanılmakta olan gemi veya hamuleden kaynaklı olan kurtarma maliyetlerinin tazminidir.¹⁴³

NATO üyesi devletlerin askeri nitelikte olmayan mallarına ilişkin olarak meydana gelen hasar ve zarara ilişkin olarak tazminat talepleri taraflarca seçilecek bir hakem tarafından tayin edilecektir.¹⁴⁴ Bu hakemin kabul eden devletin adliye hizmetlerinde yüksek bir memuriyet işgal eden veya etmiş bulunan vatandaşları arasından seçileceği hüküm altına alınmıştır.¹⁴⁵ Anlaşmanın 8/2'inci maddesi ile hakem kararının bağlayıcı olacağı ve hakemin aynı zamanda tazminata konu olaydan kaynaklı mukabil tazminat taleplerini de karara bağlayabileceği, bununla birlikte belirli bir meblağın altında olan tazminat taleplerinden (ABD için 1400 Dolar ve Türkiye için 12.000 TL) tarafların vazgeçeceği de düzenlenmiştir.

NATO SOFA'nın 8/4'üncü maddesi ile sözleşmeye taraf olan devletlerden silahlı kuvvetleri mensuplarından birinin resmi vazifesini ifası sırasında yaralanmasından veya ölümünden ötürü diğer bir tarafa karşı bütün tazminat taleplerinden feragat edeceği hüküm altına alınmıştır.¹⁴⁶

Gönderen devletin bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmi görevin ifası sırasında veya ifası dolayısıyla gerçekleşen herhangi bir fiil veya ihmali neticesinde üçüncü şahısların uğramış olduğu zararlar ve bu kapsamdaki tazminat talepleri NATO SOFA'nın 8/5 ile detaylı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu hükmü detaylı olarak izah

¹⁴⁰ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 41.

¹⁴¹ Kul, s. 97.

¹⁴² NATO SOFA, Md. 8/1-(ii).

¹⁴³ NATO SOFA, Md. 8/1-(iii).

¹⁴⁴ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 47.

¹⁴⁵ Kul, s. 99.

¹⁴⁶ Kul, s. 97.

etmekten ziyade bu kapsamda olan hasar veya zarardan kabul eden devletin yüzde 25 kusursuz sorumluluğu olduğu anlaşma ile düzenlendiğini ifade etmek yeterli olacaktır.¹⁴⁷

NATO SOFA'nın 6'ncı maddesi ile resmi görevin dışındaki şahsi tazminat talepleri düzenlemiştir. Bu madde kapsamında tazminat talepleri için kabul eden devlet tarafından olayın nevi ve niteliği dikkate alınarak tazminat miktarını adilane bir biçimde değerlendiren bir rapor gönderen devlete iletilecektir.¹⁴⁸ Söz konusu rapor dikkate alınarak gönderen ülke tarafından "cemile"¹⁴⁹ verilerek sulh yoluna gidilebileceği gibi, üçüncü şahısların iç hukuk yollarına başvurmalarının önünde de bir engel yoktur.¹⁵⁰

NATO SOFA kapsamında olan tazminat hukukuna ilişkin sadece taksir ile işlenmiş eylemler için uygulanması gerektiği, zarar vermek kastı ile hareket eden resmi görevli askeri personelin ya da devletin bu anlaşma ile bahsedilen kolaylıklardan yararlanmaması gerektiği değerlendirilmektedir. Kasten işlenen olaylara ilişkin uluslararası hukuktaki haksız fiil hukukunun uygulanması gerektiği kıymetlendirilmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu tazminat rejimi tazminattan feragat noktasında çok geniş sınırlar çizmiş olup bu sınırların yeniden gözden geçirilmesi gerektiği, gönderen devletin bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmi görevin ifası sırasında veya ifası dolayısıyla gerçekleşen herhangi bir fiil veya ihmali neticesinde üçüncü şahısların uğramış olduğu zararlar için dahi kabul eden devlete yüzde 25 kusursuz sorumluluk yüklemenin hakkaniyete uygun olmadığı düşünülmektedir. Bu kapsamda NATO SOFA'nın tazminat rejimi bağlamında yeniden gözden geçirilmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

1.5.4. NATO SOFA Kapsamındaki Diğer Hükümler

NATO SOFA bir statü anlaşması olması sebebiyle bu kapsamdaki askeri personelin nasıl yargılanacağı ve tazminat rejiminden askeri ehliyetlere ve gümrük işlemlerine hatta üniforma ve silah taşıma yetkilerine kadar birçok konuda hükümler ihtiva etmektedir. NATO SOFA'nın en önemli ve depo maddesi denebilecek olan 2'nci maddesi "*Bir kuvvet ve bir sivil unsur ve bunların mensupları ile yakınları, kabul eden Devletin kanunlarına riayet edecekler*" hükmüdür. Bu hususu NATO SOFA kapsamındaki yabancı askeri

¹⁴⁷ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 50; Kul, s. 102.

¹⁴⁸ Kul, s. 104.

¹⁴⁹ Cemile kelime anlamı olarak gönül almak amacıyla yapılan davranış anlamına gelmektedir. NATO SOFA kapsamında Cemile Ödemesi Ex Gratia Payment olarak yorumlanmaktadır.

¹⁵⁰ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 53.

personelin anlaşmada hüküm bulunmadığı hallerde kabul eden devletin kanunlarına tabi olacakları şeklinde değerlendirmek mümkündür. Yukarıda bahsi geçen cümlelerin İngilizce metinde “*respect*” kelimesinin geçmesi ve bu kelimenin karşılığının Türkçede hem saygı hem de riayet anlamına gelmesi uygulamada bazı sorunlara yol açabileceği açıktır.¹⁵¹ “Riayet” ve “saygı” anlamlarına gelen “*respect*” kelimesinin anlamına ilişkin olarak anlaşma ile belirlenmemiş durumlarda kamu düzenine ilişkin olan kanunlara riayet etmesi, diğer kanunlar için de aksine davranış belirmeyerek saygı göstermesi gerektiği şeklinde değerlendirilmektedir. Ayrıca NATO SOFA’nın 2’nci maddesi ile gönderen devletin unsurlarının kabul eden devlette her türlü siyasi faaliyetten çekineceği belirtilmiştir.

NATO SOFA gereği bir kuvvetin veya mensuplarının ülkeye giriş ve çıkışlarında kabul eden devlet tarafından konulmuş kurallara uyacaklardır. Bir kuvvetin mensupları, kabul eden devletin ülkesine girerken veya bu ülkeyi terk ederken pasaport ve vize kontrollerinden ve muhaceret (göç) servislerinin kontrolünden muaf tutulacaklardır.¹⁵²

NATO SOFA ile düzenlenen konulardan bir diğeri de kabul eden devlet tarafından gönderen devletçe verilmiş şoför ehliyetlerinin kendi ülkesinde imtihana veya harca tabi olmaksızın aynen geçerli sayılacağı veya kendi ülkesinde geçerli ehliyeti sınavsız ve harçsız olarak vereceği de düzenlenmiştir.¹⁵³ Ayrıca anılan anlaşma ile gönderen devletin unsurlarının üniforma giyebileceği, kabul eden devletin mensuplarının tabi olduğu şartlarda sivil elbise de giyilebileceği, bu hususun detaylarının gönderen devlet ve kabul eden devlet arasında ayrı bir anlaşma ile belirlenebileceği belirtilmiştir. Gönderen devletin kuvvetlerinin NATO görevleri için sınır kapılarından girerken üniforma giyecekleri düzenlenmiştir.¹⁵⁴

NATO SOFA kapsamında silah taşıma hususu ise, gönderen devletin kendi mevzuatının izin vermesine bağlı olarak sadece kuvvet mensupları (sivil unsur ve yakınlar hariç) silah taşıyabileceği şeklinde düzenlenmiştir. Gönderen devletin silah taşımaya ilişkin talebi kabul eden devletin makamları tarafından müşterek iş birliği ruhuna uygun olarak değerlendirecektir.¹⁵⁵ Söz konusu anlaşma ile iş verme ve çalışma şartları, özellikle ücretlere ilişkin ek ödemeler ve işçiyi koruma şartları, kabul eden

¹⁵¹ Kul, s. 106.

¹⁵² NATO SOFA, Md. 3.

¹⁵³ NATO SOFA, Md. 4.

¹⁵⁴ Kul, s. 120.

¹⁵⁵ NATO SOFA, Md. 6.

devletin kanunlarına tabi olacağı düzenlenmiştir. Gönderen devletin bir kuvvet veya sivil unsuru tarafından istihdam olunan sivil işçiler ne maksatla olursa olsun, bir kuvvetin veya sivil unsurun mensubu kabul edilmeyeceği söz konusu anlaşma ile ifade edilmiştir.¹⁵⁶

Bahsi geçen anlaşmada bulunan hükümler saklı olmak üzere, gönderen ülke mensuplarının kabul eden devletin makamlarınca uygulanan gümrük kanun ve yönetmeliklerine tabi olacağı anlaşmada düzenlenen hususlardandır.¹⁵⁷ Bununla birlikte, gönderen ülkenin kuvvet kendi teçhizatını ve münhasıran kendisinin ve kabul eden devletçe müsaade edilen hallerde, sivil unsurla yakınların kullanımına mahsus makul miktarlarda yiyecek, ikmal maddeleri ve sair eşyayı gümrük resminden muaf olarak ithal edebileceği belirtilmiştir¹⁵⁸ olup gönderen devlete ilişkin gümrük işlemleri NATO SOFA'nın 11'inci maddesi ile detaylı olarak düzenlenmiştir. NATO SOFA'nın 14'üncü maddesi ile kambiyo rejimi düzenlenmiş ve gönderen ülke mensuplarının kabul eden ülkedeki kambiyo rejimine uyacakları hüküm altına alınmıştır.¹⁵⁹

Genel olarak NATO SOFA hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse, geçen yaklaşık 70 yıllık sürede meydana gelen değişiklikler dikkate alındığında NATO SOFA'nın bazı hükümlerinin genel geçer olması sebebiyle makul olduğu kabul edilmekle birlikte, anlaşmanın gözden geçirilmesi gereken hususlarının olduğu da açıktır. Özellikle tazminat rejiminin yukarıda da belirtildiği gibi yeniden güncellenmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

1.6. 1950-1960 Arası Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri ve İmzalanan İkili Anlaşmalar

1.6.1. 1950-1960 Arası Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye'de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri Demokrat Partiye (DP) kazanmıştır. Seçim sonuçları ile Türkiye'nin kuruluşundan beri yönetimde olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), iktidarı DP'ye devretmiştir. DP iktidarı devraldığı ilk günlerde Batı yanlısı ve ABD ile sıkı iş birliği içinde bir politika takip edeceğini

¹⁵⁶ NATO SOFA, Md. 9.

¹⁵⁷ NATO SOFA, Md. 11.

¹⁵⁸ NATO SOFA, Md. 11/4.

¹⁵⁹ NATO SOFA, Md. 14.

açıklamıştır.¹⁶⁰ Bu açıklamalara paralel olarak ABD'nin Ankara Büyükelçiliğinden Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardımlardan azami şekilde faydalanacağı yönünde açıklamalar yapılmıştır.¹⁶¹ Bu yaklaşımların da etkisi ile Demokrat Partinin iktidar olduğu dönem Türk dış politikası açısından Türkiye'nin NATO'ya girdiği,¹⁶² ABD ile iyice yakınlaştığı ve Türkiye'de ilk ABD askeri üslerinin açıldığı döneme denk gelmektedir.¹⁶³

Türkiye-ABD ilişkileri açısından 1950-1960 arası Türkiye'de ABD askeri üslerinin kurulduğu, SSCB ve komünizm tehdidine karşı ABD ile eşgüdümlü politikaların geliştirildiği bir dönemdir.¹⁶⁴ Bu dönem Türkiye-ABD ilişkilerinde sorunsuz denebilecek bir uyumun olduğu ifade edilmekle birlikte ileride ortaya çıkacak sorunların temellerinin bu dönemde atıldığı değerlendirilmeleri mevcuttur.¹⁶⁵ Türkiye bu dönem boyunca dış politikasında ABD ve NATO ülkeleriyle paralel politikalar geliştirmiş hatta bu dönemdeki Menderes Hükümetinin uygulamaları Türkiye'nin ABD'nin dış politika amaçlarından ayrı bir politikası olmadığı şeklinde anlaşılmıştır.¹⁶⁶ Öyle ki Türkiye 8 Mart 1955'te Bandung'da yapılan Bağlantısızlar Konferansına katılmamayı düşünürken ABD ve Batılı devletlerin ısrarıyla Batının sözcüsü olarak katılmıştır.¹⁶⁷ Türkiye konferansta NATO'nun hürriyetin kalesi olduğunu söylemiş ve Batı tezlerini savunmuştur.¹⁶⁸ Aşağıda bu dönem boyunca yaşanmış bütün olaylar yerine örnek mahiyetinde ve Türkiye-ABD ilişkilerini gösteren öne çıkan bazı hadiseler incelenecektir.

1.6.1.1. Bağdat Paktı

Türkiye'nin ABD ve Batı politikaları ile eşgüdümlü hareket ettiğini ifade etmek adına Bağdat Paktı örneklerden birisidir. ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası kapsamında

¹⁶⁰ Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 11, S 41, Ankara 2008, s. 36.

¹⁶¹ Gökhan Eşel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pullham Davası", **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 29, Niğde 2011, s. 150.

¹⁶² Ertem, **Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri**, s. 271.

¹⁶³ Cıla, s. 143.

¹⁶⁴ Sedef Bulut, s. 57.

¹⁶⁵ Uslu, s. 61.

¹⁶⁶ Mehmet Gönübol/ A. Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının 20 Yılı 1945-1965", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 21, S. 1 Ankara 1966, s. 159-161.

¹⁶⁷ Halil Akman, "ABD'nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964)", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 277.

¹⁶⁸ Turgay Murat, "Bandung konferansı ve Türkiye", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 28, S. 2, Elâzığ 2018, s. 373.

NATO'nun bir uzantısı olarak ABD'nin Türkiye'ye telkinleri ile 1955 yılında Bağdat Paktı kurulmuştur.¹⁶⁹ Bağdat Paktı Türkiye ile Irak arasında imzalanan anlaşmaya İran, Pakistan ve İngiltere'nin de katılması ile teşekkül etmiştir.¹⁷⁰ Bağdat Paktı, SSCB'nin Ortadoğu'ya erişimini engellemek için Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın dahil olduğu "kuzey seddi" mahiyetinde olan bölgesel askeri dayanışmayı amaçlayan bir pakttır.¹⁷¹ Türkiye her seferinde ABD'nin de bu pakta katılmasını istese de¹⁷² ABD, Ortadoğu'da hiçbir gruba tarafa olmak istememesi sebebiyle gözlemci statüsünde kalmıştır.¹⁷³ Bağdat Paktı 1958 yılında Irak'ta yönetimin askeri darbe sonrası değişmesinden sonra Ağustos 1959'da Irak'ın Paktan çıkması ile CENTO'ya (Merkezi Anlaşma Teşkilatı) dönüşmüştür.¹⁷⁴ Bağdat Paktı'nın kuruluş dönemlerinde amaçlanan siyasi başarıyı gösteremediğini söylemek mümkündür.¹⁷⁵

1.6.1.2. Suriye Krizi

Ortadoğu'da Türkiye ve Suriye üzerinde ABD- SSCB geriliminin yaşandığı ilk soğuk savaş buhranlarından birisi 1957 yılında yaşanan Suriye krizidir.¹⁷⁶ Türkiye-Suriye ilişkileri Hatay meselesinden dolayı gergin olduğu dönemde, Suriye'de 1954 yılında Komünist-Baas iktidarı Suriye'de iş başına gelmiş olup 1957 yılında Suriye ile SSCB arasında Ekonomik ve Teknik İş Birliği Anlaşmasının imzalanmıştır. Suriye'nin SSCB ile yaklaşması gergin olan Türkiye- Suriye ilişkilerinde derin bir kırılma yaşatmıştır.¹⁷⁷ Suriye-SSCB anlaşması NATO üyesi olan ve ABD ile paralel bir politika izleyen Türkiye ile SSCB'ye yaklaşan Suriye arasında krize sebep olmuştur. Türkiye Suriye sınırına askeri yığınak yapmış, ABD ise Türkiye'yi destekleyen bir tavır içinde bulunmuştur.¹⁷⁸ SSCB'nin de Suriye'yi desteklemesi ile kriz iyice derinleşmiştir.¹⁷⁹ Bu kriz sırasında ilk

¹⁶⁹ Uslu, s. 99.

¹⁷⁰ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 182.

¹⁷¹ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 175.

¹⁷² Hasan Yılmaz, "Adanan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri", **Birey ve Toplum Dergisi**, C. 6, S. 2, Malatya 2016, s. 225.

¹⁷³ Selma Göktürk Çetinkaya, "Bağdat Paktnın Kuruluş sürecinde Türkiye'nin Ortadoğu ve Batı ile ilişkileri", **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1 Sakarya 2016, s. 7.

¹⁷⁴ Yılmaz, s. 221.

¹⁷⁵ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 184.

¹⁷⁶ Mustafa Bostancı, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyasetine Etkisi Bakımından 1957 Türkiye-Suriye Krizi", **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 16, İstanbul 2016, s. 609.

¹⁷⁷ Mehmet Fahri Danış, "Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Orta Doğu Algısı: 1957-1958 Krizleri", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C. 5, S. 2, Sakarya 2018, s. 110-111.

¹⁷⁸ Bağlan, s. 75.

¹⁷⁹ Danış, s. 114.

kez NATO Anlaşmasının 5'inci maddesinin uygulanması gündeme gelmiştir.¹⁸⁰ Sorunun çözümüne ilişkin bir anlaşma sağlanamasa da çatışma çıkmadan zaman içinde kriz sona ermiştir.¹⁸¹

1.6.1.3. U-2 Uçak Krizi

1957 Ekim'inde SSCB'nin ilk füzeyi ve bunun taşıdığı uyduyu uzaya fırlatılmasıyla uzay yarışında psikolojik ve teknolojik üstünlük SSCB lehine değişmiştir.¹⁸² Bu teknolojik gelişmeler ise, ABD'yi SSCB'ye karşı daha fazla riski göze alarak daha çok istihbarat sahibi olması yönünde istekli hale getirmiştir.¹⁸³ Bu amaçla SSCB hakkında daha detaylı istihbaratı bilgi edinmek için ABD tarafından U-2 casus uçakları geliştirilmiştir. U-2 casus uçakları 3.000 mil menzile sahip olup ve 80.000 feet (yaklaşık 30 bin metre) yüksekte uçabilmekteydi.¹⁸⁴ O dönemde SSCB hava savunma sisteminin bu yükseklikte etkisiz kalacağı değerlendirilmiştir.¹⁸⁵

U-2 casus uçakları çok güçlü kameralara sahipti ve bu durum önemli istihbarat verilerinin fotoğraflanmasına imkân sağlamaktaydı. U-2 uçuşları ilk olarak 1957 yılında İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'den gerçekleşmişti.¹⁸⁶ U-2 uçuşlarının Türkiye'de İncirlik Üssü'nden (Adana) gerçekleştiği bilinmektedir.¹⁸⁷ Bu U-2 uçuşları düzenli olmayıp belli zamanlarda ABD Başkanının bilgisi dahilinde gerçekleşen gizli uçuşlar olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁸

1 Mayıs 1960 tarihinde U-2 uçak krizinin yaşanacağı operasyon için pilot olarak, yirmiden fazla uçuş yaparak programın en deneyimli pilotu unvanını alan Francis Gary Powers seçilmiştir.¹⁸⁹ 1 Mayıs 1960'da Powers, U-2 uçağı ile İncirlik'ten havalanarak, Pakistan Peşmer Üssü üzerinden Sovyet topraklarına girmiş ve aynı gün Sovyetlerce S-

¹⁸⁰ Uslu, s. 111.

¹⁸¹ Bostancı, s. 609.

¹⁸² Nurettin Gülmez/Bülent Tahancı, "Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 28, İzmir 2014, s. 205.

¹⁸³ Kıyanç, s. 229.

¹⁸⁴ Gülmez/Tahancı, s. 206.

¹⁸⁵ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 258.

¹⁸⁶ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 258.

¹⁸⁷ Uslu, s. 184.

¹⁸⁸ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 356.

¹⁸⁹ Gülmez /Tahancı, s. 206.

400'ün atası olan S-75 tarafından düşürülmüştür.¹⁹⁰ ABD askeri makamlarınca hadiseden emin olmamakla birlikte, o yükseklikten düşen bir uçağın parçalanacağı ve pilotun öleceği değerlendirilmişti. ABD tarafından daha önceden bu tür durumlar için hazırlanmış şablon senaryonun kullanılması tercih edilmiş ve uçağın hava gözlem görevi sırasında kaybolduğu açıklanmıştı.¹⁹¹

U-2 uçuşları sırasında düşen uçağın pilotu sağ kurtulmuş ve uçaktaki kamera donanımı parçalanmadığı için SSCB tarafından bunun bir casus uçağı olduğu kolayca anlaşılmıştı.¹⁹² Kruşçev'in ABD'ye ait bir U-2 casus uçağını düşürdüklerini açıklamasının sonrasında, olaya ilişkin sorumluluk ABD yönetimi tarafından kabul edilmiştir.¹⁹³ SSCB tarafından bu olaya karşı kızgınlıklarını alenen dile getirilmiş ve bu uçuşların yapıldığı üslerin bulunduğu ülkeler açıkça tehdit edilmiştir. Türkiye de SSCB tarafından tehdit edilen ülkelerin başında gelmektedir.¹⁹⁴

Türkiye ABD'nin uluslararası hukuk kapsamında açıkça haksız olduğu U-2 olayında dahi ABD ile eşgüdümlü hareket etmiştir. Ayrıca SSCB'nin bu olay karşısında uçuşların yapıldığı üsleri ve bu üslerin bulunduğu ülkelerin vurulabileceğini alenen tehdit etmesi Türkiye'nin içinde bulunduğu vahameti göstermektedir.¹⁹⁵ Bu veriler kapsamında Türkiye'nin bilgisinin dahi olmadığı bir olaydan dolayı, U-2 uçuşlarının gerçekleştirildiği üs olan İncirlik'in bombalanması¹⁹⁶ hatta iradesi dışında savaşa girme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

1950-60 arası Türkiye-ABD ilişkileri tamamen ABD ile eşgüdüm halinde yürütülmüş ve kusursuz şekilde balayı havasında geçmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin tek bir odağa bağlı olması sebebiyle özellikle savunma sanayinde yapmış olduğu hataların acı faturaları ilerleyen günlerde fark edilecektir. Türkiye'nin ABD'ye fazla güvenmesi özellikle U-2

¹⁹⁰ Levent Özgül, "U-2 Casus Uçağı ve 1960 Yılında Yaşanan ABD-SSCB Casusluk Krizi", <http://www.muhabetarihi.com/u-2-casus-ucagi-ve-1960-yilinda-yasanan-abd-sscb-casusluk-krizi/>, 21.03.2017 e.t. 23.04.2021.

¹⁹¹ Gülmez / Tahancı, s. 207.

¹⁹² Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 261; Bağlan, s. 101.

¹⁹³ Furkan Arda, "1950-1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelenmesi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2018, s. 117; Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 260.

¹⁹⁴ Gülmez / Tahancı, s. 210.

¹⁹⁵ Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s. 357.

¹⁹⁶ Gülmez / Tahancı, s. 212.

krizinde Türkiye'yi ABD'nin hukuken haksız olduğu bir olayda açık hedef haline getirmiştir.¹⁹⁷

1.6.2. Türkiye ile ABD Arasında İmzalanan Önemli İkili Anlaşmalar

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan konjonktürün de etkisi ile Türkiye ile ABD arasında birçoğu yayımlanmayan ikili anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁹⁸ Bu anlaşmaların çoğunluğu ekonomik yardım ve ortak savunma konularındadır. Ortak savunma ve askeri alanlarda yapılan ikili anlaşmalar ile ABD Türkiye topraklarında bir dizi askeri üs kurmuş ve SSCB'ye karşı istihbarat birimleri teşkil dilmiştir.¹⁹⁹ Bu dönemde öne çıkan ABD üslerinin Adana, Diyarbakır, Bandırma ve Sinop olduğu bilinmektedir. Adana'daki İncirlik Hava Üssü imkânları bakımından lojistik olarak ön plana çıkmış olup hala en bilinen üslerdendir.²⁰⁰ Çalışma kapsamında 1950-1960 arasında Türkiye ile ABD arasında imzalanan bazı ikili anlaşmalar özet olarak incelenecektir.

1.6.2.1. Ortak Güvenlik Anlaşması

Türkiye ile ABD arasında 07 Ocak 1952 tarihinde mektup teatisi yoluyla Ortak Güvenlik anlaşması yapılmıştır.²⁰¹ Bu anlaşma Türkiye henüz NATO'ya girmeden yapılmış bir anlaşma olmasına rağmen anlaşmanın 2'nci maddesi bir bütün olarak incelendiğinde, Türkiye'nin ABD'nin askeri girişimlerini destekleme ve gerekirse yardım etme taahhüdü altına girdiğini değerlendirmek mümkündür.²⁰²

¹⁹⁷ Osman Atalay Akman, "İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s. 66.

¹⁹⁸ Kıyanç, s. 230.

¹⁹⁹ Uslu, s. 78.

²⁰⁰ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 179.

²⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Karşılıklı Güvenliğe İlişkin Anlaşma- 10.03.1954 tarih ve 6370 sayılı Kanunla, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Mün'akit 04.07.1948 Tarihli Muaddel Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını Tadil Eden Anlaşma" Başlığı Altında Onaylamıştır. 19.03.1954 tarihli ve 8662 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

²⁰² Fahir Arnaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 185.

1.6.2.2. 23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması

Askeri Tesisler Anlaşması olarak da bilinen Askeri Kolaylıklar Anlaşması 23 Haziran 1954 tarihinde nota teatisi yoluyla akdedilmiştir. Bu anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) getirilmeden Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanmıştır. Anlaşma Birleşmiş Milletlere tescil edilmemiş olup “gizli” gizlilik dereceli olduğu ifade edilmektedir.²⁰³ Askeri Kolaylıklar Anlaşması bu çalışmanın konusu olan SEİA’nın selefi niteliğinde bir anlaşmadır. 1954 tarihli bu anlaşmanın yerini daha sonra 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması (OSİA) almıştır. OSİA’nın feshi sonrası detaylı incelenecek olan SEİA ile Türkiye-ABD ilişkileri yürütülmüştür.²⁰⁴

Askeri Kolaylıklar Anlaşması, Türkiye ile ABD ilişkilerini pratikte en çok geliştiren anlaşmalardan birisidir. Bu anlaşma kapsamında birçok protokol ve uygulama anlaşması imzalandığı, ABD askeri unsurlarının bu anlaşma kapsamında Türkiye’ye konuşlandığı, ABD’ye Türk üslerinin kullanımına açıldığı ve liman kolaylıklarının sağlandığı görülmektedir.²⁰⁵ Anlaşmaya göre ABD kendisi için uygun gördüğü yerde herhangi bir bedel ödemeksizin konuşlanabilecek, tesis inşa edebilecek ve bu tesisleri genişletebilecektir.²⁰⁶ Aynı dönemde Türkiye’de NATO komutasında olan tesislerde bulunmaktadır. Lakin ABD tarafından Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında inşa edilen bu tesisler²⁰⁷ NATO kullanımında olan tesislerden farklıdır.²⁰⁸ Anlaşma kapsamında tesisler inşa edildiğinde Türkiye Cumhuriyeti’nin taşınmazı olacak ama işletme idame masrafları kati kullanımı sona erinceye kadar ABD’de olacaktır.²⁰⁹ Anlaşmada, tesislerin güvenlik sorumluluğunun ABD askeri unsurlarının kontrolünde olduğu ifade edilmektedir.²¹⁰

²⁰³ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 154.

²⁰⁴ Kamel, s. 129.

²⁰⁵ Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 245.

²⁰⁶ Osman Atalay Akman, s. 37.

²⁰⁷ 1950’li yıllarda Türkiye’de hem NATO komutasında olan askeri tesisler hem de Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında açılmış olan tesisler bulunmaktadır. NATO kapsamındaki tesisler NATO komutasında iken Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamındaki tesislerde bulunan ABD askeri unsurları ABD ordusunun komutasındadır. 1965 yılında ABD Büyükelçiliğinden yapılan açıklamada Türkiye’deki 4 tesisin NATO amblemi taşıdığı, 12 tesisin ise Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında olduğu ifade edilmiştir. Ancak o dönemdeki uygulamalara bakıldığında NATO üssü ve ABD üssü ayrımının net olmadığını ve Askeri Kolaylıklar Anlaşması ile elde edilen ayrıcalıklardan NATO üslerinin de faydalandığının görüldüğü ifade edilmektedir. Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 246.

²⁰⁸ Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 243; Bağlan, s. 57.

²⁰⁹ Osman Atalay Akman, s. 38.

²¹⁰ Arzu Bayat, “Türkiye’deki Amerikan Üsleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1996, s. 27.

1.6.2.3. 23 Haziran 1954 Tarihli Vergi Muafiyeti Anlaşması

23 Haziran 1954 tarihinde imzalanan Vergi Muafiyeti Anlaşması²¹¹ halihazırda yürürlükte olan bir anlaşma olup çalışma konusu olan SEİA'nın uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. ABD askeri unsurlarının SEİA kapsamındaki ekonomik faaliyetleri Vergi Muafiyeti Anlaşması kapsamında vergiden muaf olarak daha ekonomik şekilde icra edilmektedir.

Söz konusu Vergi Muafiyeti Anlaşması ile ABD askeri unsurlarının Türkiye'de yapacak oldukları harcamalarda birçok kaleme vergiden muaf oldukları kararlaştırılmıştır.²¹² Bu anlaşmanın Askeri Kolaylıklar Anlaşması ile aynı gün imza edilmesi, ABD'nin Askeri Kolaylıklar Anlaşması ile yapacak olduğu masraflarda dolaylı olarak maliyetleri azaltmak istediği şeklinde değerlendirilmiştir.²¹³

Vergi Muafiyeti Anlaşması ile ABD'ye muamele vergisi ve nakliyat resminden gemi ve uçaklar dolayısıyla liman ve hava meydanlarından alınan resim ve ücretlere, şeker tütün ve içkilerden alınan vergilere kadar geniş bir yelpazede muafiyetler tanınmıştır.²¹⁴ Anlaşma ile ABD askeri unsurlarına ABD tarafından finanse edilen projeler dolayısıyla müteahhitler ve onların alt taşeronlarına da vergi muafiyeti tanınmıştır.²¹⁵

Vergi Muafiyeti Anlaşması ABD askeri unsurlarının bireysel harcamalarına ve ABD askeri memurları tarafından yapılan anlaşma kapsamında olsa bile ihale veya sözleşmeye dayanmayan küçük masraflara uygulanmamaktadır.²¹⁶

1.6.2.4. Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında NATO SOFA'nın Tatbikatına Mütteallik Anlaşma

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin (NATO SOFA) Tatbikatına Mütteallik Anlaşma (çalışma kapsamında "Mütteallik Anlaşma" olarak anılacaktır) 23 Haziran 1954 tarihinde imzalanmıştır.²¹⁷

²¹¹ 6424 sayılı Kanun ile kabul edilerek 6 Temmuz 1954 tarihli 8747 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

²¹² Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 156.

²¹³ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 157.

²¹⁴ Vergi Muafiyeti Anlaşması, Md. 2.

²¹⁵ Bayat, s. 25.

²¹⁶ Vergi Muafiyeti Anlaşması, Md. 6.

²¹⁷ 30 Haziran 1954 tarihli ve 6427 sayılı kanunla uygun bulunmuş olup 7 Temmuz 1954 tarihli ve 8748 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

ABD ve Türkiye Cumhuriyeti devletleri her ne kadar NATO üyesi devletler olsalar da ABD'nin yukarıda belirtilen Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında Türkiye'de kurduğu üslerin birçoğu NATO komutasında değildi. Bu sebeple NATO komutasında olmayan ABD askeri unsurlarına NATO SOFA statüsü uygulanamayacaktı. Ancak söz konusu Mütteallik Anlaşma ile Türkiye ile ABD'nin arasındaki ikili askeri anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'de konuşlu bulunacak askeri personelin de NATO SOFA statüsünde olduğu kabul edilmiştir.

NATO SOFA ile sadece gönderen ülkenin ordusunun hizmetinde olan sivillere “sivil unsur” statüsü verilirken söz konusu mütteallik anlaşma ile bu statü ABD hesabına iş gören müteahhitlerin Türkiye'ye tayin olmuş teknik mümessillerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.²¹⁸ Yine anılan anlaşma ile “yakın” statüsü için bir kuvvet ya da sivil unsur mensubunun akrabası olma, birlikte yaşama, ABD kanunlarına göre nafakasından sorumlu olma ve ABD vatandaşı olmak gibi özellikler belirtilerek açıklanmıştır.²¹⁹

Söz konusu Mütteallik Anlaşma ile ABD'ye ait askeri mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi müesseseler için doğrudan doğruya ve sadece ABD askeri personelinin kullanımı için yurt dışından makul miktarda erzak madde ve diğer eşyanın vergisiz olarak getirilmesi hüküm altına alınmıştır. Bahse konu bu askeri müesseseler anlaşma gereği olarak ruhsat, teftiş ve vergiden muaf olarak faaliyette bulunmaktadır. Bu müesseseler sadece ABD askeri unsurlarına satış yapabilecek olup NATO görevleri için bile bu müesseselerin bulunduğu yerlerde görev yapan üçüncü ülke askeri personeline, NATO SOFA statüsüne sahip olmayan ABD vatandaşlarına ve Türkiye Cumhuriyeti personeline satış yapması anlaşma gereği mümkün değildir. Ayrıca anlaşma ile bu müesseselerden satılmış olan bir eşyanın buradan alışveriş yapmaya yetkili olmayan birisine tekrar satılması veya zilyetliğinin devri de anlaşma ile yasaklanan hususlardandır.²²⁰

Mütteallik Anlaşma ile yukarıda bahsi geçen anlaşma hükümlerinin doğru uygulanması için ABD askeri makamları ile yetkili Türk makamlarının gerekli tedbirleri alması gerektiği anlaşma ile hüküm altına alınmıştır.

²¹⁸ Mütteallik Anlaşma, Md. 2.

²¹⁹ Mütteallik Anlaşma, Md. 1.

²²⁰ Mütteallik Anlaşma, Md. 4.

1.7. 1960-1980 Arası Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri ve İmzalanan İkili Anlaşmalar

27 Mayıs 1960 tarihinde Orgeneral Cemal Gürsel liderliğindeki Mili Birlik Komitesi (MBK) tarafından 10 yıldır yönetimde olan Demokrat Parti iktidarına askeri müdahale ile son verilmiştir. Askeri müdahaleden sonra MBK tarafından yapılan ilk açıklama ile Türkiye Cumhuriyeti Devletinin başta NATO ve CENTO olmak üzere uluslararası anlaşmalara bağlı kalacağını ifade edilmiştir.²²¹ Yine aynı dönemde SSCB lideri Kruşçev tarafından Orgeneral Cemal Gürsel'e gönderilen mektupta Türk dış politikasında bağımsız hareket etmesinin Türkiye'nin askeri harcamalarını azaltacağı ve ekonomik refahını artıracığı ifade edilmiştir.²²² Diğer taraftan ise 30 Haziran 1960 tarihinde MBK yönetimi dünyada ilk olarak ABD tarafından tanınmıştır.²²³ MBK lideri Cemal Gürsel tarafından SSCB liderine gönderilen cevabi mektupta başında bulunduğu hükümetin NATO ve CENTO ya bağlılığını açıkladığını ve bağımsız dış politik tutum sergilemenin mili savunma harcamalarını azaltmayacağını, Türkiye'nin içinde bulunduğu ittifakların savunma amaçlı olduğu ifade edilmiştir.²²⁴

27 Mayıs 1960'dan sonraki Türkiye-ABD ilişkileri yukarıda bahsedildiği gibi ABD ile eşgüdüm içinde bir politikanın takip edileceği izlenimi ile başlamıştır. Türkiye- ABD ilişkilerinde 1960-1980 arasındaki dönem Kıbrıs meselesinin derinleşmesi, Johnson Mektubu, haşhaş sorunu, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ve Türkiye'deki ABD üslerinin kapatılmasına kadar derin krizlerin yaşandığı bir dönemi kapsamaktadır.

1.7.1. Küba Bunalımı

SSCB'nin kıtalararası uzun menzilli füze geliştirdiği yönünde ABD'nin toplamış olduğu istihbaratlar ve çevreleme politikasının da etkisiyle, ABD tarafından Türkiye ve İtalya'ya Jüpiter İngiltere'ye ise Thor orta menzilli füzeleri yerleştirilmiştir.²²⁵

²²¹ Hüner Tuncer, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 65.

²²² Uslu, s. 175.

²²³ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 271.

²²⁴ Uslu, s. 176.

²²⁵ İbrahim Bozkurt, "Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 57, Burdur 2017, s. 223.

ABD'nin SSCB etki sahasına füzelerin yerleştirilmesine karşı olarak SSCB tarafından komünist bir yönetimin iktidara geldiği ve ABD'ye çok yakın olan Küba'ya 1962 ilkbaharından itibaren orta menzilli füzeler yerleştirilmeye başlanmıştı.²²⁶ SSCB'nin bu hareketi ABD tarafından fark edilmiş ve ABD tarafından füzelerinin ateşleme sistemlerini taşıyan SSCB gemilerinin, Küba'ya varmasını engel olmak için 22 Ekim 1962'den itibaren adaya abluka uygulamaya başlamıştır.²²⁷ Küba'yı ablukaya alan ABD ile Küba'ya askeri ve siyasi destek veren SSCB arasında gerilim bir anda tırmanmış ve dünya nükleer bir savaşın eşiğine gelmiştir.²²⁸ Dönemin BM Genel Sekreteri U. Tant tarafından tarafları uzlaştırmak ve olası çatışmaları önlemek için çaba sarf edilmiştir.

ABD ile SSCB arasında füze krizinde SSCB lideri Kruscev ile ABD Başkanı Kennedy arasında mektuplaşmalar ve pazarlık süreci yaşanmıştır.²²⁹ ABD ile SSCB arasındaki pazarlık sürecinde SSCB tarafından ABD'nin Türkiye'de bulunan Jüpiter Füzeleri söktüğü takdirde SSCB'nin de Küba'dakileri sökeceğini ifade edilmiştir.²³⁰

Pazarlık ve kriz süreci devam ederken Türk kamuoyu ve hükümeti ABD'yi açıktan desteklemiştir.²³¹ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 24 Ekim 1962'de düzenlediği bir basın toplantısında ABD'nin Küba krizindeki tutumuna olumlu yaklaşıldığını, Türkiye'nin bağlı olduğu ittifakların gereği olarak dostlarını zor zamanlarda desteklemenin anormal olmadığını belirtmiştir.²³²

ABD ile SSCB arasında devam eden pazarlık ve mektuplaşma sürecinde ABD tarafından Küba'daki Füzeler kaldırıldığı takdirde ablukanın sona ereceği ve Küba'nın işgal edilmeyeceği yönünde teminat verilmiş ancak Türkiye'deki füzeler konusunda kesin bir ifadede bulunulmamıştır.²³³

Küba krizinin dış politika bağlamında değerlendirildiğinde ise, ABD kendi güvenliği söz konusu olduğunda NATO ve BM'ye danışmadan resen hareket etmiş ve NATO ittifakını sıcak savaşa dönüşebilecek bir krizin içine atmıştır.²³⁴ Türkiye kriz boyunca

²²⁶ Tuncer, s. 71.

²²⁷ Bozkurt, 225.

²²⁸ Tuncer, s. 71.

²²⁹ Uslu, s. 150.

²³⁰ Cem Ökmen, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Gerginlik Dönemleri (1949-2003)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 45.

²³¹ Bozkurt, s. 227.

²³² Tuncer, s. 75.

²³³ Uslu, s. 151.

²³⁴ Ökmen, s. 48.

ABD’yi açıktan desteklemiş ve olası harekâta açık hedef haline gelmiştir.²³⁵ Türkiye açısından krizin etkisine bakıldığında ABD’nin kendi güvenliği söz konusu olduğunda ve gerektiğinde SSCB ile bir pazarlık halinde Türkiye’yi feda edebileceği yönünde şüpheler oluşmuştur.²³⁶ ABD ile SSCB arasında füze krizi sırasında Türkiye üzerinde pazarlıkların olduğu, ABD’nin bunu gizlemeye çalıştığı ama başarılı olmadığı yönünde güçlü değerlendirmeler mevcuttur.²³⁷

Sonuç olarak SSCB ile ABD’nin anlaşması ile kriz son bulmuş olup Küba’daki füzeler 1962 sonbaharında Türkiye’deki füzeler ise ömrünü tamamladığı ve bakımının masraflı olacağından bahisle²³⁸ 1963 ilk baharında sökülüştür.²³⁹ ABD tarafından Türkiye’ye Jüpiter Füzelelerinin yerine F-104 savaş uçakları ve Polaris denizaltıları verilmiştir.²⁴⁰

1.7.2. Johnson Mektubu

Kıbrıs adası yaklaşık 400 yıl Osmanlı devletinin egemenliğinde kaldıktan sonra Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere’ye bırakılmıştır.²⁴¹ II. Dünya Savaşında sonra İngiltere’nin sömürgelerinden yavaş yavaş çekilmesi ve dünyadaki dominant rolünü ABD’ye bırakması süreçlerinde Kıbrıs adasında yaşayan Rumlar Yunanistan ile Enosis (Birleşme) talep etmişleridir.²⁴²

1950’li yıllarda bu talepler ilk ortaya atıldığında Türkiye sorunu İngiltere’nin iç meselesi olarak kabul etmiştir.²⁴³ Türkiye’nin bu davranışında NATO içinde uyumsuzluk çıkarmak istememesi ve İngiltere ve Yunanistan ile karşı karşıya gelmekten uzak durmak istemesi etkili olmuştur.²⁴⁴ Aynı dönemde Rum tarafının “self determinasyon” kapsamında Yunanistan’a bağlanmak istemesine karşın İngiltere tarafında adada yaşayan Türklerin de olduğu ve adanın geleceğini Rumların tek taraflı belirlemeyeceği öne

²³⁵ Uslu, s. 145.

²³⁶ Tuncer, s. 77.

²³⁷ Bozkurt, s. 233.

²³⁸ Uslu, s. 145.

²³⁹ Vefa Kurban /Giray Saynur Derman, “Türkiye’nin SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980)”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 35, Isparta 2015, s. 31.

²⁴⁰ Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 297.

²⁴¹ Giray Saynur Derman/ Vefa Kurban, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD SSCB ile İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 33, S. 16, İzmir 2016, s. 457.

²⁴² Fatma Gül Kesiktaş, “Kıbrıs Sorunun Türk Amerikan İlişkilerine Yansıması: Johnson Mektubu, (1960-1965)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005, s. 15.

²⁴³ Kesiktaş, s. 17.

²⁴⁴ Ökmen, s. 50.

sürmüştür.²⁴⁵ Bu durumun üzerine adada bulunan Rumlar da adada homojen toplum yapısını sağlamak için Türkler üzerinde baskı ve şiddete başvurmaya başlamışlardır.²⁴⁶

Rum tarafının Yunanistan ile Enosis talebi Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında çözümlenmeye çalışılan bir sorun iken Yunanistan'ın 1954 yılında sorunu BM'ye götürmesi ile konu uluslararası bir nitelik kazanmıştır.²⁴⁷ Bu dönemden sonra Türkiye Kıbrıs politikasında daha aktif hareket etse de Batı endeksli bir dış politika takip edildiğinden Kıbrıs konusunda kararlı bir politika sergileyememiştir.²⁴⁸

Kıbrıs konusunda Rumların Enosis talebine karşılık Türkler Taksim Planını geliştirmiştir.²⁴⁹ 1954-1959 yılları arasında süregelen müzakereler neticesinde Türklerin Taksim Planı, Yunanlıların ise Enosis Planları karşılıklı kabul görmemiş gerilim daha da tırmanmıştır. Bu gerilim NATO'nun güney kanadı için ciddi bir tehdit haline gelmesi ile ABD adaya daha fazla müdahil olmuştur.²⁵⁰

İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından 1959 Şubat ayında Zürih ve Londra da Kıbrıs adasında bağımsız bir devletin kurulması için anlaşmalar imzalanmıştır.²⁵¹ Bu anlaşmalar ile “Kıbrıs Cumhuriyeti” 16 Ağustos 1960 tarihinde resmen kurulmuş ve ardından BM'ye üye olmuştur.²⁵²

Kuruluş, İttifak ve Garanti Anlaşmalarına dayanan Kıbrıs Devletinin kurucu Londra anlaşmasıyla kabul edilen anayasası ile iki toplumlu, toprak ayırımına dayanmayan federasyon olarak nitelenebilecek bir sistem öngörmüştür.²⁵³ Bu devlet üzerinde Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlük hakkı da söz konusudur.²⁵⁴

Anlaşma ile Kıbrıs Devleti kurulsa da Yunanistan'ın Enosise yönelik talepleri devam etmiş ve adada barış ve huzur ortamı oluşmamıştır.²⁵⁵ Türkiye'nin adadaki Türklerin

²⁴⁵ Ali Rıza İzgi, “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2007, s. 15; Derman /Kurban, s. 458.

²⁴⁶ İzgi, s. 16.

²⁴⁷ Kurban / Derman, s. 34.

²⁴⁸ Ökmen, s. 51.

²⁴⁹ Taksim, Kıbrıs'ın kuzeyinin bir il olarak Türkiye'ye katılmasını hedefleyen düşünce. 1951 yılında Yunanistan Kıbrıs konusunu ele almaya çalışmış ve 1953 yılında ilhakı konusunda söz etmeye başlayınca; buna karşılık Türk basını, adanın Birleşik Krallık'tan ayrılırsa Türkiye'ye bağlanması konusunda kampanya başlatmıştır.

²⁵⁰ Zülfükar Aytaç Kışman, “Türk–Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs meselesi (1945-1980)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2014, s. 123.

²⁵¹ Halil Akman, s. 471.

²⁵² Kesiktaş, s. 24.

²⁵³ Derman / Kurban, s. 460.

²⁵⁴ Kesiktaş, s. 24.

²⁵⁵ Kışman, s. 129.

uğramış oldukları zulümler hakkındaki diplomatik girişimleri sonuçsuz kalmış ve adaya müdahale edilmesi yönünde hükümete iç kamuoyunda baskı yapılmaya başlanmıştır.²⁵⁶ Bunun yanı sıra Türkiye, NATO ve ABD'yi haklı milli davasını desteklemediği içinde eleştirmiştir.²⁵⁷

1964 yılının başlarında adada devam eden çatışmalar nedeniyle Türkiye, ABD ve NATO'yu uyararak Garanti Anlaşmasından doğan müdahale hakkını kullanacağını bildirmiştir. ABD nezdinde sunulan plan ise Kıbrıs Devlet Başkanı Makarios tarafından reddedilmiştir. Akabinde Makarios sorunu BM'ye taşımış ve BM Güvenlik Konseyi tarafından adada bir barış gücünün konuşlanması tavsiye edilmiştir.²⁵⁸

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) tarafından 4 Mart 1964'te 186 sayılı kararı ile Güvenlik Konseyinin tavsiyesi kabul edilmiştir. Kararda, Kıbrıs'ta BM Gücü'nün kurulması tavsiye edilmekte, ayrıca barışçı çözümü sağlamak amacıyla Genel Sekreter tarafından bir arabulucu görevlendirileceği bildirilmektedir. BM Barış Gücü 17 Mart 1964'te göreve başlamış olsa da adadaki çatışmalar devam etmiştir.²⁵⁹ Makarios'un İttifak Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini açıklaması üzerine adada sular daha da ısınmıştır. Bu gelişmeler üzerine, Türkiye adaya müdahalede bulunma kararı almıştır.²⁶⁰ Başlangıç tarihi 6 Haziran olarak hazırlanan harekât 4 Haziran'da ABD Başkanına iletilmiştir. Harekât, ABD Başkanı Johnson tarafından yollanan ve hiç de diplomatik olmayan hatta ağır bir üslupla yazılmış ve tarihe Johnson Mektubu olarak geçen mektubun alınması sonucunda iptal edilmiştir.²⁶¹

Johnson Mektubu hakkında Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nın Kıbrıs'a yönelik harekât yapabilecek çıkartma gemileri vb. donanımlara sahip olmaması sebepleri ile harekât bilgisinin harekâtı engellemesi için ABD Başkanına iletildiği ama beklenmeyen bir diplomatik karşılık alındığı yönünde yorumlar söz konusudur.²⁶²

Johnson mektubunda özetle; Türkiye'nin müttefiki ABD'ye danışmadan böyle bir kararı almaması ve uygulamaması gerektiği, bu hareket garanti anlaşmasına dayansa da hareketin sonucunun anlaşmanın yasakladığı taksimin gerçekleşmesine yol açabileceği, ayrıca garantör devletlerle müzakere yolunu tüketmeden müdahale yapılmamasını,

²⁵⁶ Halil Akman, s. 487.

²⁵⁷ Kesiktaş, s. 86; Tuncer, s. 36.

²⁵⁸ Tuncer, s. 39.

²⁵⁹ Kışman, s. 138.

²⁶⁰ Ökmen, s. 54.

²⁶¹ Uslu, s. 180.

²⁶² Fahir Armaoğlu, **Türk Siyasi Tarihi**, 4. Baskı Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 288; Halil Akman, s. 491.

NATO'ya katılarak savaşmayacaklarını kabul eden Türkiye ve Yunanistan'ın bu müdahale ile karşı karşıya gelebileceğini, Kıbrıs'a yapılacak askeri müdahalede SSCB'nin soruna müdahalesine yol açabileceği bu durumda NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğü altına girmeyebileceği, ayrıca Türkiye'nin, 1947 tarihli Yardım Antlaşması uyarınca ABD'den aldığı askeri yardımı verilmiş amacı dışında kullanamayacağı, bu silahların savunma amaçlı olarak verildiği ve ABD'nin Kıbrıs'a yapılacak bir müdahalede bu silahların kullanılmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir.²⁶³ Johnson Mektubu ile Başbakan İsmet İnönü görüşmeler için ABD'ye davet edilmiştir.

Söz konusu mektubun medyada yer bulması Türk kamuoyunda infiale sebep olmuştur. Mektup sonrası Türkiye'de büyük bir hüsrana yaşanmış olup o döneme kadar dış politikada ABD ile eş güdüm içinde olan Türkiye'nin haklı davasında ABD tarafından diplomasiye çok uzak sert bir dille engellenmesi Türkiye-ABD ilişkilerinin ilk ciddi kırılma noktasını teşkil etmektedir.²⁶⁴ Johnson Mektubu ile ABD'nin sadece kendi çıkarları Türkiye ile uyumlu olduğu sürece Türkiye ile müttefik ilişkisinde olacağı anlaşılmıştır.²⁶⁵

Dönemin Başbakanı İnönü tarafından cevabi mektup daha uzun ve daha açıklayıcı bir şekilde yazılmıştır. Cevabi mektupta, Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun davranacağı ve Türkiye'nin Yunanistan ile savaşın aksine garantör devletler olarak adada düzeni birlikte sağlamak niyetinde olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁶ İnönü'nün cevabi mektubunda NATO'dan yardım ve destek gelmeyeceği yönündeki açıklamasının mantık dışı olduğu ve Türkiye'yi hayal kırıklığına uğrattığı vurgulanmıştır.²⁶⁷ İnönü tarafından Johnson'un davetinin kabul edildiği de bildirilmiştir.²⁶⁸

ABD, Johnson Mektubundan sonra Türkiye'de oluşan menfi tabloyu düzeltmek için ivedilikle girişimlerde bulunmuştur. Başbakan İnönü'nün Başkan Johnson'un uçağı ile ABD'ye gitmesi, ABD'nin 8-9 Ağustos 1964 bombalamalarında²⁶⁹ Türkiye'yi

²⁶³ Tuncer, s. 42; Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 308,309.

²⁶⁴ Uslu, s. 180.

²⁶⁵ Gökhan Eşel, "Darbeler Arasında (1960- 1980) Türkiye – NATO İlişkileri", **International Journal of Social Science**, C. 3, S. 56, 2017, s. 412.

²⁶⁶ Kesiktaş, s. 91.

²⁶⁷ Bayat, s. 60.

²⁶⁸ Halil Akman, s. 491.

²⁶⁹ 6 Ağustos 1964 TMT denetimindeki Erenköy bölgesine Grivas komutasındaki askerlerin saldırması sonucunda çatışmalar yaşanmıştır. Abluka altına alınan Erenköy'deki Türklerden haber alınamaması üzerine, Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumu dolayısıyla ABD ile ilişkilerinin giderek bozulduğunu bilen İsmet İnönü hükümeti BM ve NATO'ya başvurduktan sonra 8-9 Ağustos'ta Rum kuvvetlerini bombalamaya başlamıştır. Bombalamalar boyunca Rum tarafına ait sahra topu bataryaları, ağır silahlar, 5 Rum şilebi, 2

durduracak bir girişimde bulunmaması, 1967 krizinde aracılık yaparken Türkiye'ye karşı dikkatli olunması örnek olarak verilebilecektir.²⁷⁰

İsmet İnönü'nün Johnson mektubundan sonra söylemiş olduğu “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye’de bu dünyada yerini alır.” sözü²⁷¹ Türk dış politikasında yavaşta olsa bakış açısı ve anlayış değişiminin sinyalleri olduğu değerlendirilmektedir.

1.7.3. Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması (OSİA)

ABD’nin Küba krizindeki tutumu ve akabinde ABD Başkanı Johnson'un 1964 yılında Kıbrıs olayları sırasında göndermiş olduğu mektup 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren kamuoyunda ABD karşıtlığının artmasına sebep olmuştur.²⁷² Bunun yanı sıra Türkiye ile ABD arasındaki ikili anlaşmaların TBMM tarafından bir kanun ile uygun bulunmadığından bahisle hukuki dayanaktan yoksun olduğu yönündeki eleştiriler yoğunlaşmaya başlamıştır.²⁷³ O dönemde iktidarda olan Adalet Partisi (AP) lideri Başbakan Süleyman Demirel tarafından bu anlaşmaların hiç birinin 1965’den sonra olmadığı, kendilerinin değişik zamanlarda ve değişik makamlar tarafından yapılmış ikili anlaşmalar ile karşı karşıya kalındığı ifade edilmiştir.²⁷⁴

Yaşanan bu gelişmeler sonrasında Türkiye tarafından daha önce yapılmış bütün ikili anlaşmaları düzenleyen ve iyileştiren tek bir metin üzerinde yeniden çalışması talebi ABD’ye iletilmiştir. ABD tarafından bu talebin kabul görmesi ile 1966 yılında çalışmalar başlamıştır.²⁷⁵ Yaklaşık 3 yıllık bir çalışmanın sonunda Türkiye ile ABD arasında 9 Temmuz 1969’da Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması (OSİA) imzalanmıştır. OSİA daha önce yapılmış ikili anlaşmalar revize edilerek tek bir metin altında toplanmıştır.²⁷⁶

OSİA’nın “gizli” gizlilik derecesinde olmasından bahisle TBMM’nin kapalı oturumlarında görüşülmüş ve kamuoyuna ise anlaşmanın temel prensiplerine ilişkin genel bilgiler paylaşılmıştır.²⁷⁷ 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD’nin Türkiye’ye

Yunan hücum botu,70 kamyon imha edilmiştir. Bu operasyonlar sırasında Yüzbaşı Cengiz Topel’in jeti vurulmuş ve Yüzbaşı Cengiz Topel şehit olmuştur.

²⁷⁰ Armaoğlu, **Türk Siyasi Tarihi**, s. 303.

²⁷¹ Ülman, s. 166.

²⁷² Osman Atalay Akman, s. 72.

²⁷³ Tuncer, s. 84.

²⁷⁴ Tuncer, s. 85.

²⁷⁵ Çevik, s. 87.

²⁷⁶ Uslu, s. 202; Tuncer, s. 85.

²⁷⁷ Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 317.

uyguladığı silah ambargosu sonrasında 16-17 Mart 1975'te Hürriyet gazetesinde OSİA olduğu iddia edilen metin yayımlanmıştır.²⁷⁸

OSİA uyarınca ABD tarafından tesislerde inşa edilecek yapılar Türkiye'nin mülkü sayılacak,²⁷⁹ ABD'nin tesisleri kullanımı sadece NATO görevleri ile sınırlı olacaktır. ABD tesisleri Türkiye'nin onayı olmaksızın askeri bir harekât için kullanamayacaktır.²⁸⁰ Türkiye'nin üsler üzerinde tam ve kesin hakimiyeti olacak²⁸¹ ve Türkiye gerekli gördüğünde bu üsleri denetleyebilecektir.²⁸² OSİA'da, bu anlaşma esas alınarak yapılacak uygulama anlaşmalarının bu anlaşmaya aykırı olamayacağı hususu belirtilmiş, ayrıca OSİA kapsamında ortak askerî tesislerin amaç, mahiyet ve faaliyetlerine etki edecek herhangi bir değişikliğin yapılabilmesinin Türkiye'nin uygun görmesine bağlanmıştır.²⁸³

Askeri Kolaylıklar Anlaşmasıyla ABD'ye tesisler üzerinde sınırları muğlak çok geniş yetkiler verilirken OSİA ile bu sınırlar bir nebze olsun belirlenmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye'nin tesisler üzerinde inisiyatif almaya başlaması açısından önemli bir anlaşmadır.²⁸⁴ Türkiye'nin 1964 Johnson mektubundan sonra ABD ile eş güdümlü politika takip etmekten sakınmaya yönelik ilk adım olarak değerlendirilebilecektir.

OSİA ve ilgili bütün uygulama anlaşmaları, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD tarafından uygulanan silah ambargosunun kaldırılmaması üzerine 25 Temmuz 1975 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile feshedilmiştir.²⁸⁵

1.7.4. Türkiye ile ABD arasında Haşhaş Krizi

1960'lı yıllarda uyuşturucunun dünya genelinde ve ABD'deki gençler arasında kullanımın yaygınlaşması ve Vietnam'dan dönen ABD askerlerinin büyük bir kısmının uyuşturucu kullanması ABD kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştı.²⁸⁶ ABD iç kamuoyunda artan baskı başkanlık seçimlerini de yansıtmış ve başkan adayı Richard

²⁷⁸ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s. 278.

²⁷⁹ Çevik, s. 87.

²⁸⁰ Tuncer, s. 85.

²⁸¹ Osman Atalay Akman, s. 73.

²⁸² Uslu, s. 202.

²⁸³ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 318.

²⁸⁴ Uslu, s. 202.

²⁸⁵ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 348.

²⁸⁶ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 46.

Nixon uyuşturucunun kaynağı olan haşhaş ile mücadele edeceklerini açıklamıştı.²⁸⁷ 20 Ocak 1969 itibarıyla ABD Başkanlığına gelen Nixon ile birlikte uyuşturucu ile mücadele artmış ve bu kapsamda ilk olarak uyuşturucu üreten ülkelerde bu kaynağın kurutulması öne çıkmıştır.²⁸⁸ Söz konusu dönemde dünya da BM izniyle 10 ülkede haşhaş üretilirken bu 10 ülkenin dışında da yasadışı haşhaş üretimi yapılmakta olduğu bilinmektedir.²⁸⁹ ABD tarafından kendi ülkesine giren haşhaşın kaynağına ilişkin detaylı bir araştırma yapılmamış²⁹⁰ ve ABD'ye gelen uyuşturucunun yüzde 80'inin Türkiye'de üretilen haşhaştan elde edildiği ABD tarafından dile getirilmiştir.²⁹¹ Türkiye tarafından ise bu oranın inandırıcı olmadığı ifade edilmişse de²⁹² ABD tarafından Türkiye'ye haşhaş ekiminin durdurulması için baskılar artmaya başlamıştır. ABD tarafından Türkiye'nin haşhaş ekimini durdurması karşılığı olarak yılda 3 milyon dolar tarımsal destek verilmesi, ayrıca uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi için TSK'ya teçhizat yardımı yapılabileceği teklif edilmiştir.²⁹³ Bu teklifler Türkiye tarafından reddedilmiştir. ABD'nin Türkiye'ye olan baskılarını artırması ve yaptırımları değerlendirmesi karşısında askeri ve ekonomik olarak ABD'ye bağımlı olan Türkiye tarafından 30 Haziran 1970 tarihli resmî gazetede yayımlanan kararname ile Türkiye'de haşhaş ekilen alanlar belirlenerek 7 il ile sınırlandırılmıştır.²⁹⁴ Bu karar ABD tarafını tatmin etmemiştir.

12 Mart 1971 tarihinde TSK'nın komuta kademesi tarafından TBMM'ye gönderilen ve radyoda da yayımlanan bir bildiri ile tarihe 12 Mart Muhtırası olarak tarihe geçecek süreç yaşanmış ve bu mektup neticesinde Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir.²⁹⁵ Bu süreçte dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ında etkisi ile meclisin açık kalması ve meclis içinden partiler üstü teknokrat bir hükümetin kurulması sağlanmıştır.²⁹⁶ Bu çerçevede kurulan Nihat Erim hükümetinin Bakanlar Kurulunda ilk aldığı kararlardan

²⁸⁷ Nuray Okumuş, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Haşhaş Ekimi Krizi (1968-1975) Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 89.

²⁸⁸ Tuncer, s. 89.

²⁸⁹ Bahri Utaş, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2018, s. 111.

²⁹⁰ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 77.

²⁹¹ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 50.

²⁹² Uslu, s. 259.

²⁹³ Okumuş, s. 98.

²⁹⁴ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 59.

²⁹⁵ Önder Bozkurt, "Anılarda 12 Mart Muhtırası: 'Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem', **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 20, S. 1, Ankara 2018, s. 220.

²⁹⁶ Ahmet Gülen, "Nihat Erim Hükümetlerinin Haşhaş Politikası", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 30, Ankara 2019, s. 364.

birisinin haşhaş ekiminin yasaklanması kararı olması da 12 Mart Muhtırası ile haşhaş krizi arasında bir bağ olduğu yönünde ciddi politik tartışmalara sebep olmuştur.²⁹⁷

Türkiye’de demokrasiye dönüş süreci ile 1973 yılında yapılan seçimlerde haşhaş yasağının kaldırılması partilerin seçim propagandalarında önemli bir yer tutmuştur.²⁹⁸ 1973 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Bülent Ecevit liderliğinde kurulan CHP-MSP (Milli Selamet Partisi) koalisyon hükümeti 1 Temmuz 1974 itibarıyla haşhaş ekimine izin verileceğini açıklamıştır.²⁹⁹ Türkiye tarafından haşhaş yasağı kararının gözden geçirileceği manidar bir tarihte 12 Mart 1974’te diplomatik kanaldan ABD’ye bildirilmiştir.³⁰⁰ Başbakan Ecevit tarafından 2 Temmuz 1974’te yapılan açıklama da seçimle iş başına gelmeyen bir hükümet tarafından haşhaş ekiminin yasaklanmasının hata olduğu, haşhaş yasağına alternatif yol bulunmadığı için, çiftçinin hayatında doldurulamaz bir boşluk meydana getirildiği, Türkiye’nin haşhaş üretimini yasaklamasının, dünya ilaç sanayisinde ciddi bir haşhaş darlığına neden olduğu, haşhaşın başka ülkelerin halklarına zarar vermemesi için her türlü önlemin alınacağı ve bu amaçla bütün dost ülkelerin ve uluslararası örgütlerin tavsiyelerinin dinlenilmeye hazır olunduğu ifade edilmiştir.³⁰¹

Bu karar ABD tarafından memnuniyetsizlik ile karşılanmış ve ABD’nin Türkiye Büyükelçisi değerlendirmelerde bulunulmak üzere ülkesine çağırılmış ve karar ABD tarafından kınanmıştır.³⁰² ABD Temsilciler Meclisi üyesi Charles Rangel, Türkiye’nin haşhaş yasağını kaldıran bu kararı geri almaması durumunda Türkiye’ye yapılmakta olan yardımları durdurulmasını önermiştir.³⁰³

ABD Kongresi, haşhaş ekimine izin veren bu karar sebebiyle Export-Import Bankası’nın Türkiye’ye daha fazla kredi vermesini yasaklamış, Türkiye’ye verilen borçların ve ekonomik-askeri yardımların durdurulmasını öngören bir karar almıştır. Bu kararı, Türkiye’ye toptan bir ambargo uygulamasını isteyen diğer kararlar takip etmiştir.³⁰⁴ Bu kararlara tepki olarak Türkiye tarafından haşhaşın yasadışı yollarla

²⁹⁷ Macide Başlamışlı, “Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırasına Giden Yolda Haşhaş Sorunu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, S. 14, 2018, s. 373; Okumuş, s. 117.

²⁹⁸ Hüner Tuncer, *İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)*, 1 Baskı Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 58.

²⁹⁹ Sönmezoğlu, s. 268.

³⁰⁰ Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 109.

³⁰¹ Uslu, s. 273.

³⁰² Utaş, s. 115; Okumuş, s. 149; Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 117.

³⁰³ Uslu, s. 274.

³⁰⁴ Okumuş, s. 152.

kaçırılmasının önlenmesi için gerekli tüm tedbirlerin alındığı beyan edilerek kararından geri dönmeyeceği ifade edilmiştir.³⁰⁵

Bu durum ise iki ülke arasındaki gerginliği daha da artmasına sebep olmuştur. 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbe ve sonrasında Türkiye'nin adaya müdahalede bulunması, haşhaş sorununun Türkiye-ABD ilişkilerinin gündeminden çıkmasını sebebiyet vermiştir.³⁰⁶ Türkiye'ye ambargo uygulanmasını isteyen Kongre bu isteği için haşhaş sorununun değil Kıbrıs'a yapılan müdahaleyi gerekçe göstermeye başlamıştır.³⁰⁷

1.7.5. Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası ABD'nin Türkiye'ye Uyguladığı Silah

Ambargosu ve Sonuçları

1950'li yıllardan beri Kıbrıs Sorunu, Türkiye'nin gündemini meşgul eden başlıca konulardan biriydi. Adada yaşanan siyasi temelli toplumsal terör eylemleri Türk kamuoyu tarafından hassas şekilde izlenmekte ve bu sorununun halli için hükümete ciddi baskılar yapılmaktaydı. Kıbrıs'ta yaşanan olaylar 1974 yılına gelindiğinde kontrol edilemez bir hale gelmiştir. Söz konusu sorun Ankara tarafından diplomatik kanaldan çözüme kavuşturulmak istense de çalışmalardan müspet bir sonuç alınamamıştır.³⁰⁸

Kıbrıs Devlet Başkanı olan Rum Makaryos 1974 Temmuz'unda adada meydana gelen bir darbe ile yönetimden düşürülmüştür. Yunanistan'daki askeri cunta tarafından desteklenen Rum Milli Muhafız Güçleri Birliği lideri olan Nikos Sampson tarafından yapılan darbe ile Enosis'in gerçekleşmesi amaçlanmıştır.³⁰⁹ Kıbrıs'ın hukuki statüsünü asli kurucu iktidar mahiyetinde değiştiren bu darbeye karşı³¹⁰ Türkiye, Garanti Anlaşmasının 3'üncü maddesi gereği garantör devlet olarak müdahale hakkını kullanmıştır.³¹¹

³⁰⁵ Utaş, s. 115.

³⁰⁶ Sönmezoğlu, s. 270; Uslu, s. 279; Okumuş, s. 189.

³⁰⁷ Uslu, s. 276.

³⁰⁸ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 347.

³⁰⁹ Kışman, s. 210.

³¹⁰ Uslu, s. 303.

³¹¹ İzgi, s. 18.

15 -20 Temmuz arasında Türkiye Cumhuriyeti ile ABD ve İngiltere arasında yapılan görüşmelerden kayda değer bir neticenin çıkmaması üzerine Türkiye, 20 Temmuz 1974 sabahı Kıbrıs Adasına tek başına bir harekâta girişmiştir.³¹²

İlk harekâttan sonra sürdürülen diplomatik görüşmelerin sonuç vermeyeceğinin anlaşılması ve Yunan delegasyonunun görüşmeleri manipüle etmesi üzerine 14-16 Ağustos 1974'te ikinci bir harekât gerçekleştirilerek adanın %38'si TSK'nın denetimine girmiştir.³¹³ Türkiye'nin Kıbrıs'a harekât düzenlemesine ABD Kongresi tarafından çok sert şekilde yanıt verilmiştir. Dönemin ABD Başkanı Ford'un iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin geleceğini ve Türkiye'nin önemimi göz önüne alarak Kongrenin kararını engelleme gayretleri sonuç vermemiştir.³¹⁴

Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden izin vermesi sebebiyle hayli gergin olan ABD-Türkiye ilişkileri Yunan Lobisinin de etkisi ile Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası çok farklı bir evreye taşınmıştır.³¹⁵ Türkiye Kıbrıs'ta ikinci Harekâtını 14 Ağustos 1974 tarihinde başlasa da Türkiye'ye yönelik yardımların kesilmesini öngören ilk karar 01 Ağustos tarihinde temsilciler Meclisinde kabul edilmiş olup benzer bir karar da 19 Ağustos'ta ABD Senatosu tarafından alınmıştır.³¹⁶ Aynı dönemde hem ABD Senatosu hem de Temsilciler Meclisi tarafından Türkiye'ye yapılan askeri yardımın da kesilmesi yönünde kararlar alınmıştır.³¹⁷ ABD Başkanı Ford tarafından alınan ilk iki karar veto edilse de ABD Senato ve Temsilciler Meclisi, Başkan'ın Türkiye'ye yapılan askeri yardımı Kıbrıs'ta çözüme ulaşılması koşuluna bağlı olarak durdurmasını öngören yeni bir tasarıyı kabul etmesi üzerine Başkan Ford, üçüncü kez önüne gelen tasarıyı imzalamak zorunda kalmıştır.³¹⁸

ABD'nin silah ambargosu kararı 05 Şubat 1975'ten itibaren uygulanmaya başlanmış olup Türkiye'ye verilmesi öngörülen 200 milyon dolarlık yardım durdurulmuş hatta parası peşin olarak verilen silahlar bile Türkiye'ye teslim edilmemiştir.³¹⁹ Ambargo süresince Türkiye, ABD'ye periyodik bakımlarının yapılması için gönderdiği C-130 uçaklarını geri alamamış üstelik depolama maliyeti olarak ücret bile ödemiştir.³²⁰ ABD

³¹² Derman & Kurban, s. 470.

³¹³ Tuncer, **İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)**, s. 47.

³¹⁴ İzgi, s. 41; Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 154.

³¹⁵ Sönmezoğlu, s. 285; İzgi, s. 39.

³¹⁶ İzgi, s. 39.

³¹⁷ Sönmezoğlu, s. 288.

³¹⁸ Uslu, s. 319; Kamel, s. 133.

³¹⁹ Uslu, s. 320; Sönmezoğlu, s. 289.

³²⁰ İzgi, s. 47.

patentli hiçbir silah, yedek parça ve cephane Türkiye'ye satılmamış ve uçakların ABD menşeli olması ve yedek parçalarının ABD'den geliyor olması da ambargo sürecinde yedek parça sıkıntısına yol açmıştır.³²¹

ABD tarafından ambargo kararının alındığı dönemde her ne kadar MSP-CHP koalisyonu dağılmış ve iktidarda güvenoyu alamamış Sadi Irmak Hükümeti bulunmakta ise de 04 Şubat 1975'te Milli Güvenlik Kurulu (MGK) olağanüstü toplanarak ambargo kararını görüşmüştür.³²² Gerek MGK sonrası yapılan açıklamada gerekse de dönemin Başbakanı Sadi Irmak tarafından yapılan açıklamalarda ABD ile olan ilişkilerin gözden geçirileceği ve ikili anlaşmaların artık bir anlam ifade etmediği beyan edilmiştir. Türkiye tarafından ambargo kararının yürürlüğe girmesine tepki olarak 13 Şubat'ta, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Bunun yanında 26 Şubat 1975 tarihinde Türkiye, Şubat-Mart aylarında yapılacak NATO kış tatbikatlarına katılmayacağını açıklamıştır.³²³

Türkiye tarafından ambargo kararının uygulanmaya başlanması üzerine Türkiye'de bulunan ABD üs ve tesislerinin kapatılması değerlendirilmeye başlanmıştır.³²⁴ Türkiye tarafından ambargonun kaldırılması için yapılan girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine 17 Haziran 1975 tarihinde ABD'ye verilen bir notayla ülkesindeki ABD üs ve tesislerinin statüsü hakkında Türkiye ile 30 gün içinde müzakereye girilmediği takdirde yeni bir durumun doğacağı bildirilmiştir.³²⁵

ABD yönetimi tarafından ambargonun hafifletilmesine ilişkin yapılan çalışmalar sonuç vermemiş ve ABD Temsilciler Meclisi tarafından ambargo kararının kısmen kaldırılması kararı 24 Temmuz'da reddedilmiştir.³²⁶ Bu karara karşılık olarak Türkiye tarafından 25 Temmuz'da yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında 3 Temmuz 1969 tarihli OSİA'nın feshedilmesi, NATO kapsamında olan İncirlik Üssü hariç³²⁷ tüm üslerin faaliyetlerinin durdurulması kararı almıştır.³²⁸

³²¹ Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 168.

³²² Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 179; İzgi, s. 44.

³²³ İzgi, s. 44; Utaş, s. 98.

³²⁴ Uslu, s. 320.

³²⁵ Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 183; Tuncer, *İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)*, s. 59; Utaş, s. 99.

³²⁶ Uslu, s. 322.

³²⁷ İzgi, s. 45.

³²⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, s. 287.

Türkiye tarafından 25 Temmuz 1975'te OSİA tek taraflı olarak feshedilmiş,³²⁹ Türkiye tarafından ülkedeki tüm ABD üslerinin faaliyetleri durdurulmuş ve TSK'nın denetimine alınmıştır. Türkiye'nin NATO üyesi olması hasebiyle sadece NATO görevlerine münhasır olarak İncirlik Üssü ve İzmir Hava Bölüğü³³⁰ faaliyete devam etmiştir. Söz konusu karar ABD'ye diplomatik bir nota³³¹ ile bildirilmiştir.³³²

Yaşanan bu gelişmeler üzerine ABD Senatosu 31 Temmuz 1975 tarihinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun hafifletilmesi yönünde karar almış ve alınan bu karar 2 Ekim'de de Temsilciler Meclisinde kabul edilmiş ve Başkan Ford tarafından 10 Ekim'de imzalanmıştır.³³³ Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kısmen hafifletilmesi üzerine iki ülke arasında yeni bir anlaşma üzerinde müzakereler başlamış ve 26 Mart 1976 tarihinde Savunma ve Ekonomik İş birliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması ve Türkiye'ye 200 milyon doları hibe olan 1 milyar dolarlık kredi sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu anlaşma ABD Kongresi tarafından Ocak 1977'de reddedilmesi sebebiyle yürürlüğe girememiştir.³³⁴

1978 yılına gelindiğinde Başbakan olan Bülent Ecevit'in silah ambargosunun devam etmesi halinde Türkiye'nin NATO'dan çıkabileceği yönünde açıklamaları ABD'yi oldukça endişelendirmiştir.³³⁵ ABD tarafından uygulanan silah ambargosunun Kıbrıs sorununun çözümünde katkı sağlamadığı anlaşılmıştır.³³⁶ Ayrıca ABD açısından kapatılan üslerinin tekrar açılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde İran'da meydana gelen karışıklıklar Türkiye'nin jeopolitik önemini daha da artırmıştır.³³⁷

³²⁹ Çevik, s. 92.

³³⁰ OSİA'nın Feshedildiği dönemde İzmir'de konuşlu bulunan ABD Hava Kuvvetlerine ait birliktir.

³³¹ "1-Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ortak savunma ve iş birliğini düzenleyen 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma ve İş birliği Anlaşması ve bununla ilgili diğer anlaşmalar hukuki geçerliliğini kaybetmiştir

2- Bu durumun muvacehesinde Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyeti. İncirlik ortak savunma tesisinin münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydıyla, yarından yani 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuştur.

3-Faaliyeti durdurulan tüm tesisler Türk Silahlı Kuvvetlerinin tam kontrol ve gözetimine devredilecektir.

³³² Çevik, s. 92.

³³³ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 175.

³³⁴ Uslu, s. 323; Tuncer, **İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)**, s. 60.

³³⁵ Sönmezoğlu, s. 304.

³³⁶ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 270.

³³⁷ Ayşe Ömür Atmaca, "Old Game in A New World: Turkey And The United States From Critical Perspective", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 98.

SEİA'nın imzalanmasına giden süreçte meydana gelen önemli olaylardan birisi ise 1979 İran Devrimidir.³³⁸ 1970'li yılların ikinci yarısında SSCB'ye karşı Türkiye'deki üslerin tekrar açılması gerekliliği önem arz ederken İran Devriminin yaşanmasıyla Türkiye, ABD için bölgede daha önemli hale gelmiştir.³³⁹

Diğer taraftan NATO üyesi Türkiye'nin ambargo nedeniyle askeri olarak zafiyet göstermesi de istenmemektedir. Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi uygulanan ambargo kararının kaldırılmasını hızlandırmıştır.³⁴⁰ Bu kapsamda ABD'de 25 Temmuz 1978'de Senato ve 1 Ağustos 1978'de de Temsilciler Meclisi'nde ambargonun kaldırılmasını öngören yasa değişikliği kabul edilmiş olup Başkan Carter'ın 26 Eylül 1978 tarihinde yasa değişikliğini onaylamasıyla silah ambargosu kaldırılmıştır.³⁴¹

Ambargo kararının tamamen kaldırılması ile iki ülke arasında görüşmeler yeniden başlamış ve 29 Mart 1980 tarihli ve halen yürürlükteki Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (Defense And Economic Cooperation Agreement) imzalanmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönem yeni bir anlaşmanın etrafında şekillenmiştir.³⁴²

³³⁸ 1979 yılında İran'da Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından başlatılan bir halk hareketi ile Muhammed Rıza Pehlevi liderliğindeki bir monarşi son bulmuştur. İran devrimi ile İran yönetimi İslam hukuku ve Şii mezhebi görüşlerini esas alan İslam Cumhuriyetine dönüşmüştür. Devrim sonrası Türkiye, ABD'nin İran'daki vatandaşlarını tahliye etmesi için İncirlik Üssünün kullanılması konusunda isteksiz davranmıştır. Türkiye, ABD tarafından İran'a yönelik olası askeri operasyonlarında üslerinin kullanılmasını da izin vermemiştir. 1957 yılı Suriye krizi ve U-2 Uçak Krizinde müttefikleri için savaşı göze alan Türkiye 1979 İran devrimi sırasında üslerini sadece insani yardım çerçevesinde kullanmıştır. Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 367.

³³⁹ Atmaca, s. 86.

³⁴⁰ Uslu, s. 331; Sönmezoğlu, s. 304; Ökmen s. 68; Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 266.

³⁴¹ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 272; Utaş, s. 103.

³⁴² Sönmezoğlu, s. 314; Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 349.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA VE EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ ANDLAŞMASI (SEİA) İLE TAMAMLAYICI ANLAŞMALARININ İNCELENMESİ VE SEİA’NIN GÜNCELLİĞİ SORUNU

2.1. Uluslararası Antlaşma Kavramı

Uluslararası antlaşma, uluslararası hukukun yetkili kıldığı kişilerin kendi aralarında uluslararası hukuka uygun olarak, hak ve yükümlülük doğuran, bunları değiştiren veya sona erdiren yazılı irade uyuşmaları olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası antlaşmalar hukuku 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile gelişmiştir. Söz konusu sözleşmeye Türkiye taraf olmasa da sözleşmenin hükümlerinin birçoğu uluslararası örf adet hukuku³⁴³ haline gelmesi sebebiyle uluslararası antlaşmalar hukukunu şekillendirmektedir.³⁴⁴

Yukarıdaki tanım bağlamında uluslararası antlaşmanın ilk şartı, uluslararası hukukun antlaşma yapma yetkisi tanıdığı kişiler arasında yapılmasıdır. Uluslararası hukukun tanıdığı antlaşma yapmaya tam yetkili hukuk kişileri; devletler, uluslararası örgütler, sürekli tarafsız devletlerdir. Bunun yanı sıra, uluslararası antlaşma yapma yetkisi sınırlı olan uluslararası hukuk kişileri ise, hukuksal statülerini düzenleyen antlaşma veya anayasal statülerine bağlı olarak federe devletler ve doktrinde tartışmalı olmakla beraber ulusal kurtuluş hareketleridir.³⁴⁵ Bu bağlamda, uluslararası antlaşma olarak addedilecek bir metnin yukarıda bahsedilen kişiler arasında yapılmış olması gerekmektedir. Uluslararası antlaşmanın bir diğer şartı ise, uluslararası hukuk çerçevesinde hak ve yükümlülükler doğurmasıdır. Uluslararası antlaşma ile metni kabul eden uluslararası hukuk kişileri arasında bir karşılıklı hak ve yükümlülükler doğmakta, değişmekte veya sona ermektedir. Uluslararası hak ve yükümlülük doğurmayan uluslararası nitelikteki metinler ise “Centilmenlik Antlaşması” olarak anılmaktadır.³⁴⁶

Uluslararası antlaşmalara ilişkin son şart ise, irade uyuşmasıdır. Uluslararası hukuk kişilerinin uluslararası antlaşmaya konu olan hususa yönelik olarak aynı iradeyi ortaya

³⁴³ Uluslararası örf ve âdet hukuku uluslararası antlaşmalar gibi uluslararası hukukun asli kaynaklarından birisidir. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki davranış ve tutumlarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Pazarcı s. 108 vd.

³⁴⁴ Pazarcı, s. 45.

³⁴⁵ Anıl Çetinkaya, s. 20; Pazarcı, s. 45.

³⁴⁶ Metin İkizler, “Centilmenlik Antlaşmaları”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, Özel Sayı-2017, İzmir 2017, s. 417.

koymaları gerekmektedir.³⁴⁷ Uluslararası anlaşmalarda irade uyuşmasının yazılı olması gerekliliği ise, öğretide tartışmalı olup uluslararası hukuk bu konuda bir sınırlama da getirmemiştir.³⁴⁸ Uluslararası hukuk kişilerinin kendi iç hukuklarının izin verdiği ölçüde sözlü irade uyuşmaları da anlaşma olarak değerlendirilebilecektir.

2.2. Türk Hukukunda Uluslararası Antlaşmalar

Türk hukuk sisteminde uluslararası antlaşmaların imzalanması ve onaylanması konusu Anayasa, Yasa ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenmiştir. Bu kapsamda, 1982 Anayasasının “Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma” başlığını taşıyan 90’ıncı maddesi ile Cumhurbaşkanının “Görev ve yetkileri” başlığını taşıyan ve ona andlaşmaları onaylama ve yayımlama yetkisi tanıyan 104’üncü maddesi konuyla ilgilidir. Diğer taraftan 244 sayılı “Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Cumhurbaşkanına Yetki Verilmesi Hakkında Kanun” ile 1173 sayılı “Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun” da yasal düzenlemelerdir. Ayrıca 9 sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” de Türk iç hukukunda yer alan bir başka düzenlemedir.³⁴⁹

Yukarıda zikredilen mevzuat bağlamında Anayasanın 104’üncü maddesine göre Türk iç hukukunda uluslararası antlaşmalar Cumhurbaşkanınca onaylanmak suretiyle bağlayıcılık kazanmaktadır. Ancak yine Anayasanın 90’ıncı maddesine göre, Cumhurbaşkanının onayından önce yapılması gereken işlemler bulunmaktadır. Bu işlemler Anayasanın 90’ıncı maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; Anayasanın 90/1 maddesi bazı antlaşmaların birtakım koşullara göre TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmasını öngörmüştür.³⁵⁰ Buna karşılık Anayasanın 90’ıncı maddesinin 2 ve 3. fıkraları ile bazı anlaşmaların uygun bulma yasasına gerek olmadığı belirtildikten sonra bu anlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için 244 sayılı Kanun gereği Cumhurbaşkanınca

³⁴⁷ Malcolm N. Shaw **Uluslararası Hukuk**. İbrahim Kaya (Çev.) TÜBA Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2018, s. 658.

³⁴⁸ Anıl Çetinkaya, s. 33.

³⁴⁹ Pazarcı, s. 74.

³⁵⁰ Rona Aybay, “Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, **TBB Dergisi**, S. 70, Ankara 2007, s. 195.

onaylanması yeterli görülmüştür. Bu husus 2017 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği sonrası çıkarılan 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de teyit edilmiştir.³⁵¹

TBMM'nin bir kanunla uygun bulması gerekmeyen anlaşmalar iki grupta toplanabilecektir. Bunlardan birincisi, ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan, devlet maliyesi bir yüklenme getirmeyen, kişi hallerine ve Türklerin yabancı ülkelerdeki mülkiyet haklarına dokunmayan anlaşmalardır.³⁵² İkinci grupta olan anlaşmalar ise, uluslararası bir antlaşmaya dayanan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî anlaşmalardır.³⁵³ Bu tür anlaşmaların TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmasına gerek olmadan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yayımlanması ile yürürlüğe girebileceği düzenlenmiştir.³⁵⁴

Uluslararası antlaşmalara ilişkin Anayasa tarafından Türk kanunlarında değişiklik getiren her türlü antlaşmanın TBMM tarafından uygun bulunması gerektiği hüküm altına alınmıştır.³⁵⁵ Ayrıca Anayasa ile usulüne uygun yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu ve anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine (AYM) başvurulamayacağı düzenlenmiştir.³⁵⁶ Bunun yanı sıra, Anayasanın 104'üncü maddesi gereği olarak, uluslararası anlaşmaları onaylama ve yayımlama yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.³⁵⁷

Türk iç hukukuna göre uluslararası anlaşmaları imzalama yetkisi sadece Cumhurbaşkanına aittir. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanı Türkiye adına uluslararası antlaşmaların parafe edilmesi, imzalanması, nota teatisine konu teşkil etmesi amacıyla temsilci atayabilir ve bu şekilde atanan Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri için Cumhurbaşkanı kararıyla bir yetki belgesi verilir.³⁵⁸

Cumhurbaşkanı tarafından verilen yetki belgesi ile Türkiye Cumhuriyeti adına imzalanacak metin için sadece anlaşmayı imzalama yetkisi verilmektedir. Bu yetki

³⁵¹ Pazarcı, s. 76.

³⁵² Aybay, s. 196.

³⁵³ T.C. Anayasası, Md. 90/3.

³⁵⁴ T.C. Anayasası, Md. 90/2 ve 104/11.

³⁵⁵ T.C. Anayasası, Md. 90/4.

³⁵⁶ T.C. Anayasası, Md. 90/5.

³⁵⁷ T.C. Anayasası, Md. 104.

³⁵⁸ 9 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Md. 1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminden önceki dönemde yani Parlamenter Sistem döneminde yetki belgesi olmadan anlaşma imzalayacak kişiler arasında Başbakan ve Dışişleri Bakanı da vardı. Ancak artık Dışişleri Bakanının anlaşma imzalama yetkisi için Cumhurbaşkanı tarafından yetkilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Pazarcı, s. 75.

belgesi ile verildiği metin birbirine sıkı sıkıya bağlı olup, imzalanması için verildiği metindeki imla hataları dışında hiçbir düzeltme kabul etmez. Türk iç hukukuna göre uluslararası anlaşmaların onaylanması veya yürürlükte olan anlaşmaların feshini bildirmemek suretiyle yürürlük süresinin uzatılması, Türkiye Cumhuriyeti’ni bağlayan bir uluslararası anlaşmanın yürürlüğe konulması veya yürürlükteki bir anlaşmanın hükümlerinin uygulanmasını durdurma ve bunları sona erdirme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.³⁵⁹

Cumhurbaşkanının yürürlükteki bir anlaşmanın hükümlerinin uygulanmasını durdurma ve bunları sona erdirme yetkisi doktrinde tartışmalıdır. Uluslararası anlaşmaların onaylanması Anayasanın 104’üncü maddesi gereği olarak Cumhurbaşkanının yetkisindedir. Yine Anayasanın 90’ıncı maddesi ile uluslararası anlaşmalara ilişkin hususlar belirlenmiştir. Anayasanın 90’ıncı maddesi ile hem TBMM tarafından bir kanun ile uygun bulunması şartı ile Cumhurbaşkanı tarafından onaylanabilecek anlaşmalar (Md. 90/1) hem de TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmasına gerek olmadan doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanabilecek anlaşmalar düzenlenmiştir (Md. 90/1 ve 2). Uluslararası anlaşmaların feshedilmesine ilişkin ise, Anayasada bir düzenleme bulunmamaktadır. Uluslararası anlaşmalardan çekilmeye ilişkin 244 sayılı Kanun’un mülga 3’üncü maddesi ise, milletlerarası anlaşmaların feshedilmesi yetkisini Bakanlar Kuruluna vermişti. 2017 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile “Bakanlar Kurulu” kaldırılmış ve Bakanlar Kurulu’nun görev ve yetkileri Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile uluslararası anlaşmalardan çekilmeye ilişkin daha önce Bakanlar Kurulunda olan bu yetki Cumhurbaşkanına geçmiştir. Bu yetkinin Cumhurbaşkanlığına kararname ile verilmesinin doğru olmadığı doktrinde tartışılmaktadır.³⁶⁰ Bunun yanı sıra, idare hukukunun en temel ilkelerinden olan “yetki ve usulde paralellik” ilkesi gereği TBMM tarafından bir kanun ile uygun bulunduktan sonra onaylanan anlaşmaların feshedilmesi veya anlaşmadan çekinilmesi için de TBMM tarafından bir karar alınması gerektiği doktrinde ifade edilmektedir.³⁶¹

³⁵⁹ 9 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Md.3/1.

³⁶⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz., Volkan Aslan, “İstanbul Sözleşmesi’nin Türkiye Cumhuriyeti Bakımından Feshedilmesi Hakkında Kararın 1982 Anayasası Bakımından Değerlendirilmesi”, <https://blog.lexpera.com.tr/istanbul-sozlesmesinin-turkiye-cumhuriyeti-bakimindan-feshedilmesi-hakkinda-kararin-1982-anayasasi-bakimindan-degerlendirilmesi/> 29.03.2021 e.t. 18.06.2021.

³⁶¹ Kemal Gözler, “Cumhurbaşkanının Uluslararası Sözleşmeleri Feshetme Yetkisi Var mı? (İstanbul Sözleşmesinin Feshi Hakkında 3718 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı Üzerine Eleştiriler)”,

Bunun yanı sıra bir anlaşma imzalandığı, onaylandığı veya Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte değil ancak Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenen yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla kanun hükmü kazanmaktadır.³⁶²

2.3. Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA)

2.3.1. SEİA'nın İmzalanma Süreci

ABD tarafından Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasıyla birlikte OSİA Türkiye tarafından feshedilmiş ve Türkiye'deki ABD üslerinin faaliyetleri durdurulmuştur.³⁶³ 1978 yılına gelindiğinde Başbakan Bülent Ecevit tarafından silah ambargosunun devam etmesi halinde Türkiye'nin NATO'dan ayrılabilceği yönündeki beyanları ABD'yi oldukça tedirgin etmiştir.³⁶⁴ ABD tarafından uygulanan silah ambargosunun Kıbrıs sorununun çözümünde katkı sağlamadığı anlaşılmıştır.³⁶⁵ Ayrıca ABD açısından kapatılan üslerinin tekrar açılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.³⁶⁶ NATO üyesi Türkiye'nin ambargo nedeniyle askeri olarak zafiyet göstermemesi gerekliliği de o dönem konjonktüründe değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi uygulanan ambargo kararının kaldırılmasını hızlandırmıştır.³⁶⁷ Bu gelişmeler bağlamında ABD tarafından 26 Eylül 1978 tarihinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu kaldırılmıştır.³⁶⁸

Ambargo kararının tamamen kaldırılması ile iki ülke arasında görüşmeler yeniden başlamış olup SEİA'nın hazırlık aşamaları hem Bülent Ecevit hem de Süleyman Demirel hükümetleri döneminde sürdürülmüş ve 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmıştır.³⁶⁹ Böylece Türkiye- ABD ilişkilerinde yeni bir dönem SEİA³⁷⁰ ile şekillenmiştir.

SEİA'yı Türkiye Cumhuriyeti adına Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen ve ABD adına ise Büyükelçi James W Spain tarafından imzalanmıştır. SEİA imzalandıktan sonra

<https://www.anayasa.gen.tr/>, <https://www.anayasa.gen.tr/ua-sozlesme-fesih.htm> 20. 03. 2021 e.t. 10. 07.2021.

³⁶² 9 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Md.3/3.

³⁶³ Bkz., yukarıda s. 48.

³⁶⁴ Sönmezoğlu, s. 304.

³⁶⁵ Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 270.

³⁶⁶ Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 214.

³⁶⁷ Uslu, s. 331; Sönmezoğlu, s. 304; Ökmen, s. 68; Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 266.

³⁶⁸ Özata, *Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)*, s. 272, Utaş, s. 103.

³⁶⁹ Nasuh Uslu, "The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in The 1980s", *The Turkish Yearbook of International Relations*, S. 27, Ankara 1997, s. 14.

³⁷⁰ 01 Şubat 1981 tarihi 17238 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

Türkiye’de 12 Eylül askeri darbesi yaşanmıştır. Anlaşma askeri yönetim tarafından kurulan Bakanlar Kurulu kararı ile 18 Kasım 1980 tarihinde onaylanmıştır. SEİA, ana anlaşma metni ile birlikte 3 tane Ek Tamamlayıcı Anlaşmayı içermektedir. SEİA kapsamında sadece 3 Numaralı Tesisler Konusunda Tamamlayıcı Anlaşmasına Ek 7 Uygulama Anlaşması bulunmakta olup uygulama anlaşmalarına ek daha birçok anlaşmayı kapsamaktadır.³⁷¹

SEİA, Türkiye ile ABD arasındaki askeri yardımlardan müşterek savunma amacıyla kurulmuş tesislere, ikili askeri anlaşmalardan, lojistik faaliyetlerine kadar bütün askeri ilişkilerin çerçeve anlaşması olarak kabul edilmektedir.

SEİA’ya Ek 1 numaralı tamamlayıcı anlaşma “savunma desteği” konusunda, 2 numaralı tamamlayıcı anlaşma ise “savunma sanayi iş birliği” konusunda olup 3 numaralı tamamlayıcı anlaşma ise “tesisler” konusunda yapılmıştır.³⁷² SEİA’nın bir parçası olan 3 numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında açılmış olan askeri tesislerden birçoğu günümüzde kapatılmış olup halihazırda sadece İncirlik Üssü (Adana) ile Kürecik Radar Tesisi (Malatya) faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.3.2. SEİA’nın Çerçeve Anlaşma Olup Olmadığı Sorunu

SEİA, anlaşmanın başlığında geçtiği üzere Kuzey Atlantik Antlaşmasının 2’nci ve 3’üncü maddelerine dayanılarak yapılmıştır. SEİA’nın Kuzey Atlantik Antlaşmasının tatbikatına yönelik, TBMM tarafından kanunla bulunması gerekmeyen bir “uygulama anlaşması” olarak yapılması tercih edilmiştir.³⁷³ SEİA’nın imzalandığı dönemde Süleyman Demirel azınlık hükümetinin başbakanıdır. Demirel’in azınlık hükümetini MSP- MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) dışarıdan desteklemektedir. Özellikle MSP’nin ABD karşıtı söylemleri dikkate alındığında hükümetin kırılgan yapıda olduğu görülmektedir. Bu nedenle TBMM’de anlaşmanın uygun bulunmasına ilişkin kanunun çıkarılmasında zorluk çekileceği endişesiyle uygulama anlaşması olarak yapılması düşünülmektedir.³⁷⁴

³⁷¹ Sibel Kavunçu, “Turgut Özal’ın Başbakanlığı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006 s. 148.

³⁷² U.S. General Accounting Office, “The Defense And Economic Cooperation Agreement U.S. Interests And Turkish Needs.”, 1982 <https://www.gao.gov/assets/140/137457.pdf> s. 2, e.t. 24.04.2021.

³⁷³ Uslu, **Çatlak İttifak. 1947’den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri**, s. 351.

³⁷⁴ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 307.

Bu başlıkta SEİA'nın yapısı ve mahiyeti dikkate alınarak TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunması gereken bir çerçeve anlaşmamı yoksa bir uygulama anlaşması mı olduğu mevzuat kapsamında incelenecektir. SEİA'nın imzalandığı dönemde yürürlükte olan 1961 Anayasasının ve kanunların ilgili hükümlerine yer verilerek sonucunda bir değerlendirme yapılacaktır.

1961 Anayasasının “Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma” başlıklı 65’inci maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kurullarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*”³⁷⁵ hükmü mevcuttur.

Milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama anlaşmalarına ilişkin 1961 Anayasasının 65/3 maddesi ise aşağıdadır.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan iktisadî, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.”³⁷⁶

SEİA'nın imzalandığı dönemde yürürlükte olan 244 sayılı Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun’un 6’ncı maddesine aşağıda yer verilmiştir.

*18 Şubat 1952 tarihli ve 5886 sayılı kanunla onaylanmış olan Kuzey Atlantik Andlaşmasının gereği olarak bu Andlaşmaya taraf olan Devletlerle ve Kuzey Atlantik Andlaşması teşkilâtı ile yapılan iki veya çok taraflı andlaşmaları, 2 nci maddenin 4 üncü fıkrası gereğince onaylamaya veya bunlara katılmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.*³⁷⁷

Yukarıda özetlenen mevzuat hükümleri kapsamında SEİA, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 2’nci ve 3’ncü maddesine dayanılarak yapıldığı ve yukarıda ifade edilen SEİA'nın imzalandığı dönemde yürürlükte olan 244 sayılı Kanun’un 6’ncı maddesi kapsamında değerlendirilerek TBMM tarafından bir kanunla uygun bulmasına gerek olmaksızın Bakanlar Kurulu tarafından onaylamasının yeterli olduğu kanısına varılmıştır. Bu sebeple SEİA, 18 Kasım 1980 tarihine Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.

³⁷⁵ 1961 Anayasası, Md. 65/1.

³⁷⁶ 1961 Anayasası, Md. 65/3.

³⁷⁷ 244 sayılı Bazı Andlaşmaların Yapılması için Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun, Md. 6.

SEİA'nın bir uygulama anlaşması olduğu değerlendirmesi ile TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmadan Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe konulması eleştiriye açıktır. SEİA, o dönem yürürlükte olan 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi kapsamında NATO üyesi bir devletle NATO kapsamında yapılan bir anlaşma olduğu değerlendirmesiyle Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Söz konusu 6'ncı maddeye³⁷⁸ bakıldığında ise yine 244 sayılı kanunun 2'nci maddesinin 4'üncü fıkrasına yollama yapıldığı görülmektedir. 244 sayılı Kanun'un 2/4 maddesi³⁷⁹ ise kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan “iktisadî, ticari, teknik veya idari antlaşmalardan” Türk kanunlarına değişiklik getirmeyenleri onaylamak veya bunlara katılmak için Bakanlar Kuruluna yetki vermiştir.

Buna karşın 1961 Anayasasının 65/3 maddesi uluslararası bir antlaşmaya dayanan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan “iktisadî, ticarî, teknik veya idarî anlaşmaların” TBMM tarafından uygun bulunmasını gerek olmadığını ifade etmektedir.³⁸⁰ Bu bağlamda “askeri” nitelikli anlaşmalar sadece kanun ile verilen yetkiye dayanarak doğrudan onaylanamayacaklardır.³⁸¹ Bu yönü ile bakıldığında SEİA askeri nitelikli bir anlaşma olup 1961 Anayasasının öngörmüş olduğu “iktisadî, ticari, teknik veya idari” antlaşmalardan farklıdır.³⁸²

Söz konusu 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinin Anayasaya aykırı olduğundan bahisle iptal davası açılmış olup Anayasa Mahkemesinin 04 Mart 1965 tarihli ve 1963/311 Esas ve 1965/12 sayılı kararı ile söz konusu kanunun 6'ncı maddesinin anayasaya aykırı olmadığı yönünde karar verilmiştir.³⁸³ Söz konusu Anayasa Mahkemesi kararının ilgili bölümü aşağıda sunulmuştur.

³⁷⁸ 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinin gerekçesi “Kuzey Atlantik Andlaşması ile ilgili andlaşmaların (ki büyük bir çoğunluğu gizli olmak zorunluğundadır) akdi için Bakanlar Kuruluna yetki verilmektedir. Bu maddedeki hüküm de, Anayasanın 65'nci maddesinin 3'ncü fıkrasına dayanmaktadır” şeklindedir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Cilt: 16, Toplantı: 2, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d01/c016/mm_01016068.pdf e.t. 14.05.2021.

³⁷⁹ 244 sayılı Kanun'un 2/4 maddesi; “Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulunca yapılan iktisadî, ticari, teknik veya idari andlaşmalardan Türk kanunlarına değişiklik getirmeyenleri onaylamak veya bunlara katılmak için; bunların süresi bir yılı aşsa veya Devlet maliyesi bakımından bir yüklenmeyi gerektirse veya kişi hallerine veyahut Türk vatandaşlarının yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunsa dahi, onaylama veya katılmayı uygun bulmak üzere kanun yapılması zorunluğu yoktur.” hükmünü içermektedir.

³⁸⁰ Aybay, s. 196.

³⁸¹ Edip F. Çelik, “Andlaşma Yapma Yetkisi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 31, S. 1-4, İstanbul 1965, s. 376.

³⁸² Emine Ören Yılmaz, “Türk Amerikan İlişkilerinde Savunma ve Ekonomik Alanında İşbirliğine İlişkin Andlaşma (SEİA)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996, s. 69.

³⁸³ Emine Ören Yılmaz, s. 59.

244 sayılı kanun Hür Dünyanın ve bu arada Türkiye'nin savunması bakımından önemi tartışılmayacak kadar aşikâr olan Kuzey Atlantik Andlaşmasının uygulanması konusuna 6'ncı maddesinde ayrıca yer vermiş bulunmaktadır.

Kuzey Atlantik Andlaşmasına göre yapılacak andlaşmalar da uygulama andlaşmaları niteliğindedir. Bu uygulama andlaşmaları, teknik veya idarî olabileceği gibi Türk Silâhlı Kuvvetleriyle ilgili konuları da kapsayabilir.

Bunlardan teknik veya idarî olanlar için yukarıda diğer hükümler dolayısıyla belirtildiği üzere Anayasa'nın 65 inci maddesi uyarınca bir kanunla uygun görülme zorunluğu yoktur.

6'ncı maddede de 2'nci maddenin dördüncü fıkrasına yapılan atıfta da bu konuyu kapsamaktadır. Anayasa'nın 66'ncı maddesinde Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların gerektirdiği hallerde Türk Silâhlı Kuvvetlerine ilişkin konularda Türkiye Büyük Millet Meclisinin izin vermesine lüzum bulunmadığı açıklandığına göre Kuzey Atlantik Andlaşması çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleriyle ilgili olabilecek uygulama andlaşmaları için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesinde de Anayasa'ya aykırılık yoktur.³⁸⁴

Bunun yanı sıra 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi, yürütme organının yetkilerini genişletecek yönde bazı değişiklikler getirdiği ve Anayasa ile belirlenmiş kural dışı yeni bir ayrık kategori oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.³⁸⁵ Diğer taraftan uygulama anlaşmaları, uluslararası anlaşmaya dayanan ve uygulamaya ilişkin belirsizlikleri ortadan kaldırmak ve uygulamayı detaylandırmak için yapılan anlaşmalardır.³⁸⁶ SEİA'nın bir bütün olarak sistematığına bakıldığında SEİA, ana anlaşması ile birlikte 3 tane ek tamamlayıcı anlaşmayı içermektedir. Sadece tesisler konusunda yapılmış tamamlayıcı anlaşmaya ek 7 uygulama anlaşması bulunmakta olup uygulama anlaşmalarına ek daha birçok protokolden ve ek mektuplardan müteşekkil hacimli bir mevzuattan ibarettir.³⁸⁷ SEİA, iki ülke arasındaki savunma desteğinden sanayi iş birliğine ve TSK'ya ait tesislerde konuşlanacak ABD askeri unsurlarına kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.³⁸⁸ Bu yönü ile SEİA bir bütün olarak incelendiğinde uygulamaya ilişkin belirsizlikleri gideren bir "uygulama anlaşması" olmaktan ziyade iki ülke askeri ilişkilerini düzenleyen "çerçeve anlaşma" mahiyetinde olduğu

³⁸⁴ Anayasa Mahkemesinin 04 Mart 1965 tarihli ve 1963/311 Esas ve 1965/12 sayılı kararı, [Microsoft Word - 1965-12-nrm.docx \(anayasa.gov.tr\)](https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_d00/c002/tm_00002034.pdf) e.t. 28.04.2021.

³⁸⁵ Aybay, s. 197.

³⁸⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı ve Anayasa- Komisyonu Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_d00/c002/tm_00002034.pdf 30.03.1961, e.t. 14.05.2021 s. 30.

³⁸⁷ Arnaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s. 300 vd.

³⁸⁸ Osman Atalay Akman, s. 75.

düşünülmektedir.³⁸⁹ Sonuç olarak SEİA'nın hukuken bir uygulama anlaşması izlenimi verilemeye çalışılsa da esasen bir çerçeve anlaşma olduğu ve 1961 Anayasası gereği TBMM'nin bir kanunla uygun bulması gerektiği değerlendirilmektedir.

Ayrıca mülga 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi³⁹⁰ ile NATO ve NATO üyesi devletlerle NATO faaliyetlerine yönelik olarak imzalanacak uygulama anlaşmaları için Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin, NATO ile yapılacak ikili anlaşmalar ya da NATO'nun da içinde bulunduğu NATO üyesi ülkelerle yapılacak çok taraflı anlaşmalar olarak anlaşılması gerektiği düşünülmektedir.

2.3.3. 12 Eylül Askeri Darbesinin SEİA'ya Etkileri ve Meşruluk Sorunu

SEİA'nın çerçeve antlaşma olup olmadığı sorunu yukarıda incelenmiş olup imzalandığı dönemde uygulama anlaşması olarak kabul edilerek TBMM'nin bir kanun ile uygun bulması gerekliliğinin aşıldığı ifade edilmiştir.

SEİA 29 Mart 1980 tarihinde imzalandıktan sonra iç hukuk onay süreci devam ederken 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe meydana gelmiştir. Askeri yönetimce oluşturulan Millî Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunla 1961 Anayasasının yeni bir anayasa yapılıp yürürlüğe girinceye kadar kanunda belirtilen istisnalar saklı kalmak üzere yürürlükte olduğu ifade edilmiştir.³⁹¹ Bu kanun ile 1961 Anayasası kısmen ilga edilmiş³⁹² kısmen ise anayasasızlaştırılmıştır.³⁹³

2324 sayılı Kanun ile Türkiye Büyük Millet Meclisine, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkiler 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren geçici olarak Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacağı

³⁸⁹ Sadi Çaycı, “Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri Savunma İş Birliği ve İncirlik: Hukukî Boyutları”, https://baskent.academia.edu/Departments/Public_International_Law/Documents, s. 2-5, 13 Nisan 2005 e.t. 24.04.2021; Emine Ören Yılmaz, s. 96.

³⁹⁰ 9 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Md. 7 ile yeniden düzenlenmiştir.

³⁹¹ 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, Md. 2.

³⁹² Kemal Gözler, “Aslı Kurucu İktidar – Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir Mi?” <https://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm#:~:text=%C5%9Eunu%20a%C3%A7%C4%B1k%C3%A7a%20s%C3%B6yleyim%3A%2027%20May%C4%B1s,iktidar%C4%B1n%20ortaya%20C3%A7%C4%B1kmas%C4%B1%20m%C3%BCmk%C3%BCn%20de%C4%9Fildir>, 22 Eylül 2011 e.t. 11.05.2021.

³⁹³ Devrim ya da hükümet darbesi ile oluşan Asli kurucu iktidar tarafından anayasanın bütünüyle ilga edilmeyerek bazı hükümlerinin yürürlükte bırakılmasıdır. Lakin anayasanın bazı hükümleri yürürlükte kalsa dahi bu hükümler anayasal değerlerini yitirerek olağan bir yasa haline gelmektedirler. Bu yasalar için “anayasanın üstünlüğü” ilkesi geçerli olmayıp asli kurucu iktidar tarafından istenilen şekilde değiştirilebilmektedir.

Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkilerin ise Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir.³⁹⁴ 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile anayasa hukuku bağlamında asli kurucu iktidar olayı gerçekleşmiştir.³⁹⁵

Asli kurucu iktidar³⁹⁶ kendisinin sınırlayan hiçbir hukuki kısıt olmaksızın anayasa yapma iktidarı olarak ifade edilebilecektir.³⁹⁷ Asli kurucu iktidar genellikle devrimler veya hükümet darbeleri neticesinde ortaya çıkmaktadır.³⁹⁸

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile yönetimi devralan Milli Güvenlik Konseyinin hem ulusal bazda etkin bir muhalefetle karşılaşmaması hem de uluslararası toplum tarafından kısa sürede tanınması ile kendi kendinin meşruluğu sağlanmıştır. Milli Güvenlik Konseyinin 1961 Anayasasını kısmen ilga etmesi kısmen de anayasasızlaştırması ile kendini sınırlayan hiçbir hukuki üst norm kalmamış ve Konseyin kararları da kanun kudretine haiz hale gelmiştir.

Yukarıda özetlenen olaylar çerçevesinde SEİA, Milli Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan hükümet tarafından 18 Kasım 1980 tarihinde onaylanmıştır.³⁹⁹ Anayasa hukuku bağlamında bakıldığında SEİA'nın imzalandığı ve onaylandığı dönemlerde Türkiye'de farklı hukuki kurum ve iktidarlar mevcuttur. 1961 Anayasası döneminde kurulan meşru hükümetin imzaladığı bu anlaşma meşruluğunu kendi kendine kazanan ve kendisini sınırlayan hiçbir norma tabi olmayan yani bir "asli kurucu iktidar" olan 12 Eylül yönetimi tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Sonuç olarak SEİA, uygulanmaya konulduğu dönemde kendisini kısıtlayacak herhangi bir üst norma ihtiyaç duymayan ve kendi kendine meşruluk kazanmış bir irade tarafından yayımlanmıştır. SEİA'nın uygun olup olmadığının değerlendirileceği 1961

³⁹⁴ 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, Md. 2.

³⁹⁵ Ali Haydar Soysüren/İhsan Kurtbaş, "Mefluc Devlet İradesinden" Kudretli Devlete (12 Eylül Yönetiminin Siyasi Kültürü Bağlamında Anayasa Yapım Politikası)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S. 1, Elâzığ 2017, s. 65.

³⁹⁶ Kemal Gözler tarafından asli kurucu iktidarlar anayasa yapma iktidarı olarak tarif edilmiştir. Gözler'e göre asli kurucu iktidarlar sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması, bağımsız devletlerin birleşmesi, bir devletin birden çok bağımsız devlete ayrılması gibi yeni bir devletin kurulması durumlarında ortaya çıkabileceği gibi mevcut anayasayı ortadan kaldıran devrim, hükümet darbesi, iç savaş gibi durumlardan sonra ortaya çıkabilmektedir.

³⁹⁷ Osman Can, "Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 62, S. 3, Ankara 2007, s. 106.

³⁹⁸ Ahmet Nohutçu/Mücahit Bektaş, "Yeni Anayasa Tartışmaları Etrafında Kurucu İktidar, Kurucu Meclis ve Referandum Kavramlarının Analizi", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 1, İstanbul 2017, s. 8.

³⁹⁹ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s. 300.

Anayasası'nın kısmen ilga kısmen de anayasasızlaştırılmıştır. Böylece SEİA'nın 1961 Anayasası gereği TBMM tarafından uygun bulunup bulunmaması gerekliliğine ilişkin meşruluk tartışmasının yapılacağı anayasal normlar da anayasasızlaştırılmıştır. 12 Eylül yönetimi sonrası söz konusu anlaşmanın onaylanmasını müteakip iş başına gelen hükümetler tarafından da anlaşmaya bağlılık sürdürülmüştür. Bu veriler kapsamında SEİA'nın meşruluk sorunu olmadığı değerlendirilmektedir.

2.3.4. SEİA'nın Niteliği, Amacı ve Kapsamı

SEİA her ne kadar imzalandığı dönemde NATO kapsamında bir uygulama anlaşması olarak akdedilse de nitelik olarak Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri düzenleyen çerçeve mahiyetinde bir anlaşmadır. Çerçeve anlaşmalar iki ülke arasında daha ileriki tarihlerde yapılacak olan ikili uygulama anlaşmalarına dayanak mahiyetinde olan, genel esasları belirleyen anlaşmalardır.⁴⁰⁰

SEİA'nın amacı anlaşmanın 1'inci maddesi ile belirtilmiş olup iki ülke arasında ekonomi, savunma ve bu hususlara ilişkin bilimsel ve teknik konuları da kapsayacak şekilde iş birliği olduğu ifade edilmiştir. SEİA'nın giriş bölümünde anlaşmanın amacının dünya barışını katkıda bulunmak olduğu belirtilmiş ve dünya barışını sağlanmasının ise, yeterli bir savunma düzeyine sahip olmaktan gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁰¹ SEİA'da BM'nin amaç ve ilkelerine olan bağlılık ve Kuzey Atlantik Antlaşması vurgulanmıştır. BM ve NATO Anlaşmalarının ilkelerinin bağlayıcılığı SEİA amaç ve ruhunun yorumlanması ve sınırlarının çizilmesi mahiyetinde önemlidir.⁴⁰²

SEİA'nın kapsamış olduğu çerçeveye bakıldığında anlaşma savunma ve ekonomi temeline oturtulmuştur. SEİA'nın 3'üncü maddesi ile savunma desteğine ilişkin üzerinde uzlaşılacak programlar kapsamında savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitiminin sağlanmasına yönelik mutabakata varılmıştır. SEİA'nın 4'üncü maddesi ile uygun savunma malzemelerinin Türkiye'de üretilmesi, bakımının, onarımının ve modernizasyonunun yapılması ve satın alınmasında yakın iş birliğinde olunacağı hususu düzenlenmiştir.⁴⁰³ Yine SEİA çerçevesinde olan konulardan birisi de Türkiye'de ABD

⁴⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı ve Anayasa- Komisyonu Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_d00/c002/tm_00002034.pdf 30.03.1961, e.t. 14.05.2021 s. 30.

⁴⁰¹ SEİA, Giriş Bölümü.

⁴⁰² Bölme, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü, s. 350.

⁴⁰³ Çevik, s. 36.

askeri unsurlarının konuşlanacağı TSK tesisleridir. SEİA'nın 5'inci maddesi ile ABD'nin Türkiye'deki TSK'ya ait belirli tesislerde müşterek savunma tedbirlerine katılmasına izin verilmiştir.

2.3.5. Savunma İş Birliği Ofisi (Office of Defense Cooperation Turkey-ODC-T)

Kuruluşu

SEİA'nın 6'ıncı maddesi ile Türk askeri makamları ile ABD askeri makamlarının arasındaki güvenlik yardımı, bilgi değişimi, iş birliği ve iki tarafı da ilgilendiren diğer savunma konularında sürekli irtibatın sağlanmasına yönelik olarak ABD Büyükelçiliği bünyesinde Savunma İşbirliği Ofisi (Office of Defense Cooperation Turkey-ODC-T) kurulmuştur. Anlaşma ile Savunma İş birliği Ofisi sadece ABD Büyükelçiliği bünyesinde Türkiye'de kurulmamış, ayrıca ABD'de Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği bünyesinde de benzeri bir ofisin kurulması öngörülmüştür.⁴⁰⁴

Esasen ODC-T' ilk olarak 1947 tarihinde Amerikan Askeri Yardım Kurulu (Joint American Military Mission to Aid Turkey -JAMMAT) olarak kurulmuştur.⁴⁰⁵ 1958'de ABD Askeri Yardım Kurulu -JAMMAT-, “Türkiye’ye Yardım için Birleşik Devletler Müşterek Askeri Misyonu” (Joint United States Military Mission for Aid to Turkey - JUSMMAT) olarak yeniden adlandırılmıştır. 1 Mayıs 1994 tarihine gelindiğinde ise Savunma İşbirliği Ofisi (ODC-T) olarak isimlendirilmiştir. ODC-T genel olarak Türkiye'deki askeri faaliyetler bağlamında Türkiye ile ABD arasında askeri iş birliğinin sağlanmasında önemli bir işleve sahiptir.

2.3.6. SEİA'nın İlişkili Olduğu Diğer Anlaşmalar ve Türk İç Mevzuatı

Türkiye ABD ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan SEİA'nın bağlantılı olduğu Anlaşmalar ve Türk iç mevzuatı, SEİA'nın uygulanmasında önemli bir işleve sahiptir. SEİA'nın bağlantılı olduğu anlaşmalar NATO SOFA, 23 Haziran 1954 tarihli Vergi Muafiyeti Anlaşması ve Mütteallik Anlaşmasıdır.

SEİA'nın 5/3 maddesi ile müşterek tesislerde konuşlanacak olan ABD askeri personelinin NATO SOFA'ya tabi olacağı düzenlenmiştir. Bunu yanı sıra SEİA'dan

⁴⁰⁴ SEİA, Md. 6.

⁴⁰⁵ Bölme, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü, s. 195.

bağımsız olarak Mütteallik Anlaşma⁴⁰⁶ hala yürürlükte olup bu anlaşma ile Türkiye’de bulunan bütün ABD askeri unsurlarının NATO SOFA’ya tabi olacağı düzenlenmiştir. Mütteallik Anlaşma ile NATO SOFA kapsamında olan “sivil unsur” statüsü yeniden yorumlanmış ve genişletilmiştir. Ayrıca bu anlaşma ile Türkiye’de bulunan askeri kantinlerin subay kulüplerinin hukuki statüsü de şekillenmiştir. Mütteallik Anlaşma SEİA’nın atıf yaptığı NATO SOFA’nın nasıl uygulanacağını anlama noktasında önemlidir. SEİA’nın ilişkili olduğu bir diğer anlaşma ise Vergi Muafiyeti Anlaşması olup bu anlaşma ile Türkiye’de konuşlu ABD askeri unsurlarının ve ABD askeri faaliyetlerinde rol oynayan şirketlerin vergiden muaf olacağını düzenlemiştir. Vergi muafiyetine SEİA kapsamında faaliyetler de dahildir. Söz konusu Anlaşma SEİA’dan bağımsız olarak yürürlükte olmakla birlikte SEİA kapsamında olan her finansal faaliyette uygulanmaktadır.

SEİA’nın ilintili olduğu Türk mevzuatına bakıldığında ise, ABD’ne Ait Destek Hamulesinin İthal/İhraç ve Ülke İçi Nakil ve Tevziine Dair Tebliğ⁴⁰⁷ ve Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümetleri Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar Kapsamına Giren İnşaat Faaliyetlerine ve İhtiyaçların Karşılmasına İlişkin Tebliğ⁴⁰⁸ görülmektedir.

ABD’ye Ait Destek Hamulesinin İthal/İhraç ve Ülke İçi Nakil ve Tevziine Dair Tebliğ ile ABD Makamları tarafından Türkiye’ye ithal ve buradan ihraç olunacak askeri malzeme, teçhizat, ikmal maddeleri ve eşyalarının giriş/çıkış ve ülke içi nakil işlemlerinin yürütülmesinde usulü belirlenmiştir.⁴⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümetleri Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar Kapsamına Giren İnşaat Faaliyetlerine ve İhtiyaçların Karşılmasına İlişkin Tebliğ ile de Türkiye ve ABD arasında imzalanmış ikili anlaşmalar kapsamında ABD tarafından yaptırılacak olan yeni binaların ve toprağa bağlı diğer yapıların inşası, bu yapılarda esaslı değişikliğe sebep olacak olan tadilat/modernleştirme süreçleri gibi hususlara ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Söz konusu her iki tebliğ ABD askeri unsurlarının lojistik faaliyetleri kısmında detaylı olarak incelenecektir.

⁴⁰⁶ 23 Haziran 1954 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında “Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme’nin Tatbikatına Mütteallik Anlaşma çalışma kapsamında “Mütteallik Anlaşma” olarak kısaltılmıştır. Bkz., yukarda s. 33.

⁴⁰⁷ 1 Eylül 2004 tarihli ve 25570 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

⁴⁰⁸ 30 Nisan 2002 tarihli ve 24741 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

⁴⁰⁹ ABD’ne Ait Destek Hamulesinin İthal/İhraç ve Ülke İçi Nakil ve Tevziine Dair Tebliğ, Md. 1.

2.3.7. SEİA'nın Yürürlük Süresi, Tadili ve Sona Ermesine İlişkin Hükümler

SEİA'nın 7'nci maddesi ile anlaşmanın yürürlük süresi, tadili ve sona ermesine ilişkin hususlar düzenlenmiştir. 7'nci maddeye göre SEİA ve ona bağlı tamamlayıcı anlaşmaların 5 yıl süreyle geçerli olması kararlaştırılmıştır. Taraflardan biri bu ilk 5 yıllık sürenin bitiminden 3 ay önce SEİA'nın feshini resmi olarak bildirmediği takdirde anlaşma birer yıllık süreler dahilinde uzamaya devam edecektir.⁴¹⁰

SEİA uzamaya devam ettiği her yıl içinde tarafların mutabakatı ile yahut müteakip her yılın bitiminden 3 ay önce taraflardan birinin fesih bildiriminde bulunması ile feshedilmesi mümkündür. SEİA 18 Aralık 1980 tarihinde yürürlüğe girdiği dikkate alınarak olası bir fesih bildiriminin 18 Eylül'den önce yapılması gerekmektedir.

SEİA'nın tadiline ilişkin olarak ise, söz konusu anlaşma ve buna bağlı tamamlayıcı anlaşmaların uygulanması veya yorumlanması ile ilgili olarak uyuşmazlık söz konusu olduğunda tarafların meseleyi çözümlemek üzere derhal görüşmelere başlayacağı düzenlenmiştir. Yine taraflarca gerekli gördüğü takdirde, yazılı olarak SEİA'nın veya buna bağlı tamamlayıcı anlaşmaların herhangi birinin tadilini veya gözden geçirilmesini önerilmesi halinde ivedilikle görüşmelere başlanacaktır. Anlaşmanın tadiline ilişkin görüşmelerden 3 ay içinde sonuç alınamaması halinde taraflardan herhangi birinin, 30 günlük süre içinde yazılı bir bildirimle, anlaşmayı veya uyuşmazlık konusu tamamlayıcı anlaşmayı sona erdirebilmesi mümkündür.⁴¹¹

Anlaşmanın feshine ilişkin olarak taraflardan biri, diğer tarafın anlaşma veya tamamlayıcı anlaşmaların hükümlerine uymadığı veya uyamadığı sonucuna vardığı takdirde yazılı olarak görüşme teklifinde bulunabilecektir. Bu görüşmelerden 30 gün içinde bir uzlaşmaya varılamaması durumunda ise taraflardan herhangi birisinin 30 gün içinde yazılı bir bildirimde bulunarak SEİA'yı veya tamamlayıcı anlaşmalardan birisini sona erdirmesi mümkündür.⁴¹²

2.3.8. SEİA'nın Ek Mektup ile Yenilenmesi

29 Mart 1980 tarihinde imzalanan SEİA ile Türkiye ve ABD arasındaki sorunlar tamamen çözüme kavuşmuş değildi. ABD, SEİA ile öngörülen ekonomik ve askeri

⁴¹⁰ SEİA, Md. 7/1.

⁴¹¹ SEİA, Md. 7/3.

⁴¹² SEİA, Md 7/4.

yardımlarda istikrarsız davranmış ve ABD Kongresi de Türkiye'ye yönelik yardımları sürekli olarak Kıbrıs sorunu ve Ermeni sorunu ile ilişkilendirerek Türkiye'nin önüne başka koşullar öne sürmüştür.⁴¹³ Ayrıca ABD Kongresinin yapılacak yardımlarda 7/10 oranında⁴¹⁴ Yunanistan'a yönelik denge kurması ikili ilişkilerde bazı sorunların yaşanmasına neden olmuştur.⁴¹⁵ SEİA ile ABD tarafından Türkiye'ye yapılacak askeri ve ekonomik yardımların net olarak belirlenmemesi, ABD Kongresi tarafından öngörölmüş yardım miktarlarının sürekli olarak tırpanlanması sonucunu doğurmuştur.⁴¹⁶

Türkiye tarafından ise ABD tarafı ile yapılan görüşmelerde sürekli olarak; Türkiye'nin NATO'nun güney kanadının güvenliğini sağladığı, ABD'den sonra en fazla askeri Türkiye'nin bulundurduğu, SSCB ile en uzun sınıra sahip ülke olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye tarafından içinde bulunduğu risk ve üstlendiği görevler dikkate alındığında yapılan yardımların yetersiz olduğu, Türk ordusunun modernleşmesi için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyuldu defaten ifade edilmiştir.⁴¹⁷

SEİA'nın yürürlük süresinin 17 Aralık 1985 tarihi itibarıyla dolacak olması sebebi ile Türkiye tarafından 17 Eylül 1985 tarihinde resmi olarak anlaşmanın güncellenmesine yönelik görüşmelerin başlanması istenmiştir. Türkiye tarafından yukarıda bahsedilen gerekçeler hatırlatılarak Türkiye'ye yapılacak yardımın anlaşma ile açıkça belirlenmesi, Türkiye'nin girdiği riski göğüsleyebileceği bir modernizasyon ihtiyacına yönelik gerekli desteğin sağlanması istenmiştir. ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardımlarla, ilgisiz konular arasında bağlantı kurulmaması özellikle belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye tarafından ABD ile arasındaki ticarete var olan engellerin kaldırılması, Türkiye'nin Dış Askeri Satışları (Foreign Military Sales -FMS-) kredilerinden doğan borcun silinmesi ve Türkiye'ye de ABD tarafından yapılacak yardım miktarının açıkça belli olduğu İsrail ve Mısır'a tanınmış olan statünün tanınması talep edilmiştir.⁴¹⁸

Türkiye'nin talebi bağlamında başlayan görüşmeler 1985 yılında tamamlanamamış ve 1986 yılı boyunca devam etmiştir. ABD tarafınca yapılacak yardım miktarına yönelik

⁴¹³ Kavuncu, s. 178.

⁴¹⁴ SEİA kapsamında ABD tarafından Türkiye'ye yapılacak olan yardımlar net olarak belirlenmemiş olup ABD tarafının keyfiyetine bırakılmıştır. ABD yönetimi tarafından her yıl Türkiye'ye yapılması öngörölen yardım miktarı ABD Kongresi tarafından kesintiye gidilerek onaylanmıştır. ABD Kongresi bu yardımlarda Yunanistan'a yapılacak yardım miktarı/ Türkiye yapılacak yardım miktarı konusunda 7/10 oranını teamül olarak belirlemiştir.

⁴¹⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s. 365.

⁴¹⁶ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s. 365.

⁴¹⁷ Kavuncu, s. 151.

⁴¹⁸ Kavuncu, s. 160.

bağlayıcı ve net bir anlaşma yapılması halinde bu anlaşmanın ABD Senatosundan 2/3 çoğunlukla geçmesinin gerektiği açıklanmıştır. ABD tarafınca böyle durumun düşük bir ihtimal olacağı ama istenen her Ek Mektubun⁴¹⁹ verilebileceği ifade edilmiştir.⁴²⁰

Yapılan ikili görüşmelerde Türkiye'nin talepleri bağlamında ABD tarafınca ilişkilerin zenginleştirilmesi konusunda hem fikir oldukları, savunma sanayinde geniş iş birliği görüşüne de katıldıkları beyan edilmiştir. Buna karşın ABD tarafınca Türkiye ile ABD arasında ticaretteki sınırlamaların kalkmasının ve borçların silinmesinin imkânsız olduğu ifade edilmiştir. Mısır ve İsrail'in statüsünü elde etmek için ise sabredilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴²¹

Taraflar arasında aylar süren görüşmeler neticesinde 12 Aralık 1986'da SEİA'nın 1990 yılına kadar uzatılmasını öngören Ek Mektup taraflar arasında parafe edilmiş olup 16 Mart 1987 tarihinde de nota değişimiyle teyit edilmiştir. Ancak ABD Kongresinin Türkiye'ye yapılacak yardımı 913 milyon dolardan 525 milyon dolara indirmesi ile Türkiye anlaşmanın iç hukuk onay sürecini askıya almıştır.⁴²² Bununla birlikte 28 Şubat 1988'de anlaşmanın iç onay süreci ancak tamamlanmıştır. Ek Mektubun içeriği tamamen SEİA'nın hükümlerini destekler mahiyette olup herhangi radikal bir değişikliği ya da ABD için yeni bir yükümlülük içermemektedir.⁴²³

Söz konusu mektup ile SEİA 18 Aralık 1990 tarihine kadar uzatılmış olup anlaşmanın feshi ancak bitiminden 3 ay önce karşı tarafa bildirmek suretiyle mümkün olacaktır. Türkiye ile ABD arasındaki Ek Mektup ile TSK'nın modernizasyonu için azami desteğin sağlanacağı ifade edilmiştir. ABD yönetiminin Türkiye'ye ayrılan mali desteğin artırılmasına yönelik Kongreye öneride bulunacağı, Türkiye'nin FMS borçlarının ABD yönetimi tarafından hafifletilmeye çalışılacağı da mektupta belirtilmiştir. ABD yönetiminin terörizmle mücadelede Türk hükümeti ile iş birliği yapacağı yönünde genel ve soyut ifadeler yer almıştır.⁴²⁴

SEİA'nın güncellenmesine yönelik süreçte Türkiye, ABD'den talep ettiği hususlara yönelik net bir karşılık alamamış olup Türkiye'nin talepleri ABD tarafından genel geçer

⁴¹⁹ Uluslararası Anlaşmaların yenilenmesi ya da güncellenmesi yöntemlerinden birisi de Ek Mektup usulüdür. Taraflar birbirlerine diplomatik Ek Mektuplar sunarak iradelerini aynı noktada açıklamaktadırlar. SEİA'nın 1987 yılında yenilenmesi de Ek Mektupla olmuştur.

⁴²⁰ Kavuncu, s. 161.

⁴²¹ Kavuncu, s. 163.

⁴²² Uslu, *The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in The 1980s*, s. 16.

⁴²³ Kavuncu, s. 164.

⁴²⁴ Beril Dedeoğlu, "Ek mektup- Ek Sorun," *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 7, S. 2, İstanbul 1987, s. 128.

soyut söylemler ile geçiştirilmiştir. Türkiye'nin bu Ek Mektup ile istediğini alamaması özellikle muhalefet tarafından Türkiye'nin çok kutuplu dünyada denge siyasetini yitirdiği noktasında eleştirilmiştir. Muhalefet tarafından Türkiye'nin ABD eksenine girerek ABD'ye bağımlı hale geldiği ve bu sonucu olarak ise masada istediğini alamadığına dikkat çekilmiştir.⁴²⁵

2.3.9. SEİA Kapsamında ABD Tarafından Türkiye'ye Yapılan Ekonomik Yardımlar (1980-1999)

29 Mart 1980 tarihinde imzalanan SEİA ile Türkiye'nin askeri tesislerinin NATO kapsamında ABD kullanımına açılması bunun karşılığı olarak ise, ABD tarafından Türkiye'ye askeri ve ekonomik yapılması öngörülmüştür.

Ancak SEİA ile ABD tarafından yapılacak olan yardımın miktarı net bir şekilde öngörülmemiş olup ABD yönetiminin takdirine bırakılmıştır. Çoğu zaman yapılacak yardım miktarının belirlenmesinde Türkiye'nin ihtiyaçları, NATO kapsamındaki taşıdığı riskler, SSCB'nin bölgedeki aktivasyonu göz ardı edilmiştir. Bunun yanı sıra ABD yönetiminin belirlemiş olduğu yardımlar sürekli olarak ABD kongresi tarafından tırpanlanmıştır.⁴²⁶

ABD'nin Türkiye'ye yapacak olduğu askeri ve ekonomik yardım programları;

- ABD'nin Dış Yardım Yasası (Foreign Assistant Act) çerçevesindeki ihtiyaç fazlası her türlü askeri materyal için hibeleri de içeren Askeri Yardım Programı (Military Assistance Program-MAP),
- Türk askeri personelinin eğitimi için yararlandığı Uluslararası Askeri Eğitim Programı (International Military Education Training- IMET),
- Türkiye'ye yönelik ekonomik yardım ise faizli ve geri ödemeli olarak Dış Askeri Satışları (Foreign Military Sales-FMS)
- Ekonomik Destek Fonu (Economic Support Fund-ESF)'ndan oluşmaktadır.⁴²⁷

SEİA'nın imzalanması ile ABD tarafından Türkiye'ye 1980 ve 1981 yılları için yaklaşık 700 milyon dolarlık askeri yardım ve ekonomik destek öngörülmüştür.⁴²⁸ ABD

⁴²⁵ Kavuncu, s. 165, 166.

⁴²⁶ Kavuncu, s. 179.

⁴²⁷ Kavuncu, s. 189.

⁴²⁸ U.S. General Accounting Office, s. 36.

yönetimi tarafından öngörülen yardımlar ABD Kongresinin Yunanistan/Türkiye dengesinde sürekli olarak 7/10 oranını gözetmesi nedeniyle çoğu zaman Türkiye'ye öngörülen yardımın daha da düşmesi sonucunu doğurmuştur. ABD yönetimi 1984 yılı için Türkiye'ye 930 milyon dolarlık yardım öngörürken Yunanistan'a 280 milyon dolarlık bir yardım planlamıştı. Fakat ABD Kongresi tarafından Yunanistan'a yapılacak yardım 500 milyon dolara çıkarılarak Türkiye'ye yapılacak yardım 735 milyon dolara düşürülmüş ve 7/10 oranı yine Kongre tarafından korunmuştur.⁴²⁹

1985 yılında ABD yönetimi tarafından Türkiye için 755 milyon dolar askeri 175 milyon dolar ekonomik yardım öngörülürken bu miktar askeri yardımda 700 milyon ve ekonomik yardımda ise 175 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1986 ve devamında SEİA'nın güncellenmesine yönelik görüşmelerin devam ettiği bir dönemde taraflar arasındaki görüşmeler ABD tarafının yapacağı yardımlara da yansımıştır. 1987 yılı için ABD yönetiminin öngördüğü 820 milyon dolarlık askeri 150 milyon dolarlık ekonomik yardım ABD Kongresi tarafından 490 Milyon dolarlık askeri ve 100 Milyon dolarlık ekonomik yardım olarak belirlenmiştir. 1988 yılı içinde askeri 785 ekonomik 125 milyon dolar öngörülmüşken ABD Kongresi tarafından askeri 490 ve ekonomik 32 milyon dolar yardım kararlaştırılmıştır.⁴³⁰

1991 yılı için ABD Ankara Büyükelçiliği tarafından yapılan açıklamada ABD yönetiminin Türkiye'ye 553.4 milyon dolar askeri ve ekonomik yardıma ek olarak 82 milyon dolar tutarında daha askeri yardım yapacağı ifade edilmiştir. Ek askeri yardımın 50 milyon dolarlık kısmının kredi, 32 milyon dolarlık kısmının ise teçhizat ve malzemeden oluşacağı açıklanmıştır. Ayrıca 1991 yılı için verilecek 553.4 milyon dolarlık yardımın 500 milyon dolarının hibe, 50 milyon dolarının uygun koşullu ekonomik kredi, 3.4 milyon dolarının da askeri eğitim yardımı şeklinde olacağı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra ABD Büyükelçiliğinden yapılan açıklamada, Türkiye'nin ABD askeri yardımlarında üçüncü sıraya yükseldiği belirtilmiştir.⁴³¹

1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin terör ile mücadele etmesi nedeniyle askeri ihtiyaçlarını artırmasına rağmen bu ihtiyaç ve talepler ABD tarafından görmezden gelinmiştir. ABD tarafından Türkiye'nin insan hakları ihlalleri yaptığı bahaneleri ve

⁴²⁹ Uslu, *The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in The 1980s*, s. 18.

⁴³⁰ Kavuncu, s. 189.

⁴³¹ Sibel Kavuncu, "1990'larda Türkiye ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, Edirne 2013, s. 130.

Ermeni sorunu gibi hususlar ABD Kongresinde gündeme getirilerek çoğu zaman yapılacak yardım miktarı düşürülmüştür.⁴³²

SEİA'nın imzalandığı 1980 yılından 1999 yılına kadar ABD'nin askeri ve ekonomik yardımları devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye-ABD 'den 11 milyar 551 milyon dolarlık silah ithalatı yapmış 4 milyar 627 milyon dolarlık karşılıksız yardım ve 1.982 milyon dolarlık nakit kredi desteği almıştır.⁴³³

1998 yılına gelindiğinde askeri yardım kredilerine ilişkin olarak, ABD yönetimi tarafından 1999 yılı bütçesindeki tasarruf planları kapsamında Türkiye ve Yunanistan'a verilmekte olan FMS kredilerine son verilmesi kararı alınmıştır.⁴³⁴

2.4. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Savunma Desteği Alanında 1 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma

Türkiye'nin NATO'ya giriş süreciyle birlikte savunma alanındaki ihtiyaçları büyük oranda ithalatla karşılanır hale gelmiştir. Bu durumda TSK'nın askeri ihtiyaçlarının ABD'ye bağımlı olması sonucunu doğurmuştur.⁴³⁵ Türkiye'nin ABD'den savunma desteği almasına ilişkin Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında Savunma Desteği Alanında 1 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma SEİA'nın bir parçası olarak 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma çalışma kapsamında “Savunma Desteği Anlaşması” olarak anılacaktır. Savunma Desteği Anlaşması ABD'den savunma desteği alınmasının hukuki dayanağı olması açısından önemlidir.

Söz konusu anlaşmanın içeriğine girmeden önce ABD tarafından yapılmış askeri yardımlara ilişkin bazı hususların tekrar hatırlanmasında fayda olduğu değerlendirilmektedir. ABD tarafından yukarıda da bahsedilen Johnson Mektubu ile 1947 tarihli Yardım Antlaşmasına atıf yapılarak ABD tarafından Türkiye'ye verilen silahların veriliş amacına uygun olarak sadece savunma amacıyla kullanılabileceği ifade edilmiştir.⁴³⁶ Yine benzer zorluklar Türkiye'nin bölgede askeri olarak aktif olmak istediği zamanlarda her zaman karşısına çıkarılmıştır.

⁴³² Kavuncu, 1990'larda Türkiye ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı, s. 137.

⁴³³ İbrahim Karataş, “Türkiye'nin ABD'den Aldığı Askeri Yardımlar ve Sonuçları”, *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu*, 22-23 Şubat 2020, İstanbul, s. 680.

⁴³⁴ Kavuncu, 1990'larda Türkiye ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı, s. 141.

⁴³⁵ Cengiz, s. 120.

⁴³⁶ Halil Akman, s. 490; Cengiz, s. 117.

ABD tarafından Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması ve aynı dönemde Türkiye tarafından OSİA'nın feshiyle ABD'nin Türkiye'ye silah satışı ve desteği durmuştur. Bu durum TSK'da NATO savunmasının katkı anlamında zafiyetler oluşturmuştur.⁴³⁷ ABD tarafından silah ambargosunun kaldırılması ile Türkiye'nin yeniden ABD'den askeri yardım almasının önü açılmıştır. İki ülke arasında SEİA'nın tamamlayıcı anlaşmalarından birisi olan Savunma Desteği Anlaşmasının imzalanması ile ABD ile Türkiye arasındaki savunma desteği konusu yeniden düzenlenmiştir.

Savunma Desteği Anlaşması ile TSK'nın modernizasyon ve idame programına yönelik ihtiyaçları dikkate alınarak ABD'nin, Türkiye'ye olan savunma desteğinin savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitimini kapsayacak şekilde sağlanması amaçlanmıştır.⁴³⁸ Söz konusu anlaşma ile ABD'nin modernizasyon ve bakım programının hedeflerine ulaşması için Türkiye'ye mümkün olabilecek en iyi koşullarla askeri yardım sağlamak üzere elinden gelen her türlü gayreti göstereceği ifade edilmiştir.⁴³⁹

Anlaşmanın 2'nci maddesi ile uzun vadeli savunma planlarının önemine değinilmiştir. Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarının ABD tarafından en etkin şekilde sağlanmasına yönelik olarak "Türk-Amerikan Savunma Desteği Komisyonunun" kurulması öngörülmüştür. Ortak komisyonun iki ülkeden de general seviyesinde ortak başkanları olacaktır. Komisyonun çalışma usullerine ilişkin düzenlemelerin karşılıklı anlaşma ile saptanacağı düzenlenmiştir. Söz konusu komisyonun iki ülke askeri ilişkilerinde koordinasyon görevi üstleneceği de belirtilmiştir.⁴⁴⁰

Söz konusu anlaşmanın en önemli maddesi ise nakit ödeme veya yabancı askeri satış kredileri ile sağlanan savunma malzemesi ve hizmetlerinin ücretlerinin ABD yasalarının elverdiği en düşük fiyat düzeyi ile Türkiye'ye sağlanacağı hususudur.⁴⁴¹ Bunun yanı sıra anlaşma ile ABD'nin savunma malzemelerinin tesliminde Türkiye'ye öncelik vereceği konusu da düzenlenmiştir.⁴⁴²

ABD tarafından Türkiye'ye 1980 yılında 202,9 milyon dolarlık karşılıksız yardım yapılırken aynı yıl 136 milyon dolarlık silah satışı gerçekleştirilmiştir. SEİA'nın

⁴³⁷ Özata, **Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)**, s. 272.

⁴³⁸ U.S. General Accounting Office, s. 1.

⁴³⁹ Savunma Desteği Anlaşması, Md. 1.

⁴⁴⁰ Savunma Desteği Anlaşması, Md. 3.

⁴⁴¹ Savunma Desteği Anlaşması, Md. 6.

⁴⁴² Savunma Desteği Anlaşması, Md. 7.

yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 1982 yılında Türkiye'ye 343 milyon dolarlık karşılıksız yardım yapılırken aynı yıl Türkiye-ABD 'den 197,6 milyon dolarlık silah ithalatı gerçekleştirmiştir. Türkiye ile ABD arasında ilişkide ABD'nin karşılıksız yardımına mukabil Türkiye'nin ABD'den silah ithalatı bağlamında 1987 yılına kadar Türkiye lehine karşılıksız yardımın daha fazla miktarda olduğu görülmektedir. 1987 ve 1993 yılları arasında Türkiye'ye yapılan karşılıksız yardım azalırken Türkiye'nin silah ithalatı artmış ve aynı dönemde Türkiye'ye ekonomik yardımlar borç olarak verilmeye başlanmıştır.⁴⁴³

1993 yılında Türkiye tarafından ABD'den 878.7 milyon dolarlık bir silah ithalatı yapılırken ABD tarafından Türkiye'ye yapılan karşılıksız yardıma son verilerek sadece 450 milyon dolar borç verilmiştir. 1993 ve devamı yıllarda artan terör olayları ile de birlikte Türkiye'nin ABD'den silah ithalatı sürekli artmıştır. Türkiye'nin ABD'den silah ithalatı 1999 yılı itibariyle 1.56 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'ye ise en son 1997 yılında 175 milyon dolarlık yardım borç olarak verilmiştir.⁴⁴⁴

2.5. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girmesi ile başlayan savunma sanayindeki dışa bağımlılığın olumsuz sonuçları hem 1964 Johnson mektubu, 1974 krizi sonrası yaşanan silah ambargosu ile 1980'li yıllarda fark edilmiş ve yerli savunma sanayinin önemi anlaşılmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin hem teknik altyapı ihtiyacı hem yetişmiş insan gücünün olmaması hem de bütün silah sistemlerinin NATO standartlarında olması gerekliliği sebebiyle ABD ile savunma sanayi iş birliği konusunda anlaşmalar imzalanması sonucu ortaya çıkmıştır.

SEİA'nın bir parçası olan Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmış olup çalışmada "Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması" olarak anılacaktır. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması ile Türkiye ve ABD hükümetlerinin savunma teçhizatı üretim ve bakım yeteneklerinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca silahlı kuvvetlerin hem kendi hem de ortak savunma ihtiyaçları

⁴⁴³ Federation of American Scientists, "U.S. Military Aid and Arms Sales to Turkey Fiscal Years 1980-1999", https://fas.org/asmp/profiles/turkey_fmschart.htm e.t. 24.04.2021.

⁴⁴⁴ Federation of American Scientists.

için modern silah ve teçhizatı daha ekonomik ve verimli şekilde elde edebilmelerine yönelik iş birliği amaçlanmaktadır.⁴⁴⁵

Söz konusu anlaşma ile iki hükümet arasında karşılıklı savunma malzemesi tedariki, savunma alanında teknolojik bilgilerin akışının kolaylaştırılması öngörülmüştür. Ayrıca savunma teçhizatlarının ortak üretimi için savunma konularında iş birliği yapma konusunda çaba harcayacakları hususunda görüş birliğine varılmıştır.⁴⁴⁶ Bu anlaşma ile savunma sanayinde iş birliğinin kapsamı konvansiyonel savunma teçhizatının araştırma, geliştirme, üretim, tedarik ve lojistik desteği olarak belirlenmiştir.⁴⁴⁷

Anlaşma ile her iki hükümetin de kendilerine sağlanan teknik bilgi paketlerini (TBP) bu TBP'lerin mülkiyet haklarını elinde bulunduranların ön izni olmadan anlaşma kapsamında öngörülmüş savunma amaçlı sözleşmelerin uygulaması dışında kullanmayacağı düzenlenmiştir. Anılan anlaşma kapsamında iki tarafta söz konusu TBP'de bulunan gizlilik dereceli bilgilerin en iyi şekilde korunmasının sağlanacağını garanti etmiştir. Bunun yanı sıra bahse konu anlaşma ile TBP'de yer alan verilerin menşei olan hükümetin yazılı rızası olmaksızın üçüncü bir ülke ya da herhangi bir alıcıyla hiçbir şekilde paylaşılmayacağı hüküm altına alınmıştır.⁴⁴⁸ Anlaşma ile taraflarca mutabakata varılmadıkça söz konusu anlaşma çerçevesinde sağlanan savunma malzemeleri ve teknik bilgilerin üçüncü taraflara devrinin yapılamayacağı hususu da düzenlenmiştir.⁴⁴⁹

Bunun birlikte anlaşmada ABD hükümetinin Türkiye'ye silah ve mühimmat dahil savunma malzemelerinin üretimi, bakımı, onarımı ve yenileştirilmesi için Türkiye'nin öncelikleri bağlamında üzerinde uzlaşılacak yardımları sağlayacağı hususu da yer almaktadır.⁴⁵⁰ Ayrıca anlaşmanın amaçlarıyla uyumlu olarak üretim kapasitesinin artırılması için üzerinde mutabık kalınmış savunma imalatı projelerinin hazırlanacağı ifade edilmiştir.⁴⁵¹

Söz konusu anlaşmanın 3'üncü maddesi ile hükümetlerden her birinin bu anlaşma uyarınca bakım, onarım ve yenileştirme için kendi ülkesine gönderilen teçhizat ve

⁴⁴⁵ Emine Ören Yılmaz, s. 34.

⁴⁴⁶ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 1.2.

⁴⁴⁷ Konvansiyonel silahlar ise nükleer ve kimyasal silahlar dışında kalan ve her orduda kullanılan gücü ve niteliği bilinen silahlar olarak ifade edilmesi mümkündür. Örnek verilmesi gerekirse muharebe tankları, zırhlı savaş araçları, topçu silahları, savaş uçakları ve savaş helikopterleri başlıca konvansiyonel silah olarak gösterilebilir.

⁴⁴⁸ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 1.8.

⁴⁴⁹ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 1.9.

⁴⁵⁰ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 2.1.

⁴⁵¹ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 2.2.

malzemenin gümrük vergi ve resimleri veya benzeri ücretlerden muaf olarak ithal ve ihracına izin vereceği hususu düzenlenmiştir. Ayrıca ABD'nin savunma teçhizat üretiminin geliştirilmesi ve NATO ittifakına ait teçhizat ve hizmetlerin standardizasyon ve karşılıklı etkin ve verimli kullanılabilirliği amacı ile Türkiye'ye sanayi mülkiyet hakları sağlayacağı hususuna yer verilmiştir.⁴⁵²

Anlaşmanın 5'inci maddesi ile yukarıda bahsedilen yönü itibariyle sanayiye ilişkin gizlilik dereceli bilgilerinin güvenliğinin sağlayacağı ve bu konuda gerekli tedbirleri alacağı vurgusu yer almaktadır. Söz konusu anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili olarak verilen her türlü malzeme, plan, şartname ve bilgiler bunları veren tarafın gizlilik derecesine tabi tutulduğu ölçüde, diğer ülke de eş düşen bir gizlilik derecesi ile korunacağı hüküm altına alınmıştır.⁴⁵³

Söz konusu anlaşmanın 7'nci maddesi ile uygulanacak olan programların karşılıklı olarak mutabık kalınarak belirleneceği hususu düzenlenmiştir. Ayrıca her iki hükümetin yetkili makamları aracılığı ile daha detaylı uygulama anlaşmaları yapacağı ifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu anlaşmanın ekinde yer alan program ve projelerin uygulanmasına yönelik Türkiye için en az maliyetle yapılmasının yollarının araştırılacağına ilişkin hüküm anlaşmada yer almıştır.⁴⁵⁴

SEİA'nın bir parçası olan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Eki ile hangi projelerde sanayi işbirliğine gidileceği belirlenmiştir. Söz konu ek anlaşma bağlamında; ABD Türkiye'ye tank-savar mühimmat üretimi, tapa üretimi, sevk barutu ve patlayıcı üretimi, çeşitli tipte roket üretimi, uçak yenileştirme yeteneklerinin geliştirilmesi destek sağlayacaktır. Bunun yanında tesislerin geliştirilmesi, modern bir fırkateyn inşası ve "overhaul"⁴⁵⁵ yeteneğinin geliştirilmesi, tank modernizasyon programı gibi savunma sanayi konularında iş birliği yapılması öngörülmüştür.

Söz konusu Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının sona ermesine ilişkin hükümler SEİA'nın hükümleri ile aynı olmakla birlikte ek bir hüküm söz konusudur. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının sona ermesine ilişkin olarak bu anlaşma çerçevesinde planlanan projelerin uygulanması tamamlanmamış olması halinde anlaşmanın hükümleri, söz konusu projelerin sona ermesine kadar geçerli olmaya devam edecektir. Bunun yanı

⁴⁵² Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 4.

⁴⁵³ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 6.1.

⁴⁵⁴ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 7.

⁴⁵⁵ Gemilerin tadilat amacıyla alındığı büyük tamir ve havuzlama işine "overhaul" denmektedir.

sıra söz konusu Savunma Sanayi Anlaşması kapsamında verilen malzeme ve bilgiler yönünden de yürürlükte kalmaya devam edeceği hususu dikkat çekicidir.⁴⁵⁶

2.6. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma

2.6.1. SEİA Kapsamında Tesislerin Genel Statüsü

ABD askeri unsurlarının Türkiye’de konuşlu oldukları TSK’ya ait tesislerin genel statüsü SEİA’nın tesislere yönelik 5’nci maddesi ile belirlenmiştir.

SEİA’nın 5/1 maddesinin “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti’nin belirli Türk Silahlı Kuvvetleri Tesislerinde müşterek savunma tedbirlerine katılmasına izin verir*” hükmü mevcuttur. Söz konusu hüküm kapsamında ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunacağı tesislerin TSK’ya ait Türk birlikleri olacağı ve görev kapsamlarının da müşterek savunma tedbirlerine katılmaktan ibaret olacağı anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷ Söz konusu madde kapsamında TSK’ya ait herhangi bir tesiste müşterek savunma tedbirlerine katılacak olan ABD askeri unsurlarının olması halinde kamuoyunda bilinen yanlış kanının aksine söz konusu tesis bir ABD askeri tesisi haline gelmemekte ve hukuki statü olarak TSK’ya ait tesis olarak kalmaktadır.⁴⁵⁸

SEİA’nın 5/2 maddesi ile ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerin faaliyetlerinin ve teknik işletilmelerinin karşılıklı üzerinde uzlaşmış hedeflere ve programlara uygun olarak yürütüleceği düzenlenmiştir.⁴⁵⁹ SEİA’nın bu hükmü ile ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerde ABD tarafının yapacağı faaliyetlerin Türk tarafının bilgisi ve onayı ile gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır.

SEİA kapsamında ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerdeki askeri personel, sivil unsur ve onların yakınlarına NATO SOFA statüsü uygulanmaktadır.⁴⁶⁰ Bunun yanı sıra SEİA da ABD askeri unsurlarına NATO SOFA’nın uygulanacağı düzenlenmiş olsa da Türkiye ile ABD arasında hâlihazırda geçerliliği devam eden Mütteallik Anlaşma söz konusu olup bu anlaşma ile “sivil unsur” statüsü genişletilmiştir.

⁴⁵⁶ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması Md. 9.

⁴⁵⁷ Osman Atalay Akman, s. 76.

⁴⁵⁸ Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 353.

⁴⁵⁹ SEİA, Md. 5/2.

⁴⁶⁰ SEİA, Md.5/3.

Bu bağlamda somut bir olayda Müteallik Anlaşma, NATO SOFA ve SEİA'nın birlikte değerlendirilmesi gerekliliği açıktır.

Tesislerin genel statüsüne ilişkin olarak SEİA kapsamında “*Bu Anlaşmada öngörülen savunma işbirliğinin şümulü Kuzey Atlantik Andlaşmasından doğan yükümlülükler ile sınırlı olacaktır*” hükmü mevcuttur.⁴⁶¹ Söz konusu madde ile Türkiye-ABD arasındaki askeri iş birliğinin genel çerçevesi NATO ile sınırlı kalacak şekilde belirlenmiştir.⁴⁶² Bu madde ile ABD askeri unsurlarının TSK'ya ait tesislere ABD'nin NATO kapsamındaki görev ve yükümlülüklerini ifa etmesine yönelik olarak konuşlanabileceği anlaşılmaktadır.⁴⁶³

Bu kapsamda Türkiye'de SEİA kapsamında bulunacak olan ABD askeri unsurları, NATO görevleri kapsamında müşterek savunma tedbirlerine katılacaklardır. Bunun yanında konuşlandıkları TSK tesisleri asla ABD'ye ait bir tesis statüsü kazanmayacak Türk üssü/tesisi olarak hukuki statüsü aynı kalacaktır. ABD askeri unsurları hem Müteallik Anlaşma hem SEİA gereği NATO SOFA statüsüne sahiptir. Tesislerin faaliyetleri ve teknik işletilmeleri ise karşılıklı mutabık kalınmış program ve amaçlara uygun olarak yürütülecektir.

2.6.2. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamındaki TSK Tesisleri

Türkiye'de SEİA kapsamında ABD askeri unsurlarının konuşlu tesislerin statüsü SEİA'ya ek “Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşması” ile belirlenmiştir. Tesisler Konusundaki 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma Çalışma kapsamında “Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması” olarak anılacaktır

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının 1'nci maddesi ile ABD askeri unsurlarının müşterek savunma tedbirleri kapsamında konuşlanmasına izin verilen tesisler belirlenmiştir. Söz konusu anlaşmaya göre elektromanyetik izleme amacıyla Sinop, radar uyarı ve uzay izleme amacıyla Pirinçlik (Diyarbakır), hava harekât ve destek görevleri için İncirlik (Adana), sismik bilgi toplama için Belbaşı (Antalya), radyo seyrüseferi

⁴⁶¹ SEİA, Md. 5/4.

⁴⁶² Bölme, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü, s. 351.

⁴⁶³ Osman Atalay Akman, s. 75.

amacıyla Kargaburun (Tekirdağ) tesislerine müşterek savunma tedbirleri kapsamında ABD askeri unsurlarının konuşlanmasına izin verilmiştir.⁴⁶⁴

Yukarıda bahsedilen TSK'ya ait tesislere ek olarak söz konusu anlaşma ile Yamanlar (İzmir), Şahintepe (Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul), ve Kürecik (Malatya)'teki tesisler müşterek savunma tedbirleri kapsamında ABD askeri unsurlarının konuşlanmasına açılmıştır.⁴⁶⁵

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması ile Türkiye ABD'nin yukarıda belirtilen tesisler dışındaki idari ve destek maksatlı teşkilat ve faaliyetlerine izin verecektir. Söz konusu bu teşkilat ve faaliyetlerde bu anlaşma hükümlerine tabi olacaktır.⁴⁶⁶ Yine anılan anlaşma ile Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının uygulamasına yönelik detaylı uygulama anlaşmaları taraflarca yapılabilecektir.⁴⁶⁷

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında yukarıda bahsi geçen askeri tesislerden sadece İncirlik (Adana) ve Kürecik (Malatya) askeri tesisleri faal durumdadır. Halihazırda İncirlik Hava Üssü ABD askeri unsurlarınca hava harekât ve destek görevleri için kullanılmaktadır. ABD'nin önemli lojistik üslerinden birini teşkil etmektedir.⁴⁶⁸ Kürecik Radar tesisinde ise, NATO kapsamında Türk ve ABD'li askerler müşterek çalışmaktadır. 2012 yılında Kürecik Tesisi balistik füze saldırılarına karşı erken uyarı radarı olarak teşkil edilmiştir.⁴⁶⁹

2.6.3. Tesislerin Teknik İşletilmesine İlişkin Genel Hükümler

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının 2'nci maddesi ile müşterek tesislerin teknik işletilmelerine, taraflarca edinilecek bilgilerin paylaşılmasına, tesislerdeki ABD askeri unsurlarının yetenek artırımına ilişkin genel hususlar düzenlenmiştir. Söz konusu anlaşma ile bilgi toplama, muhabere veya radyo seyrüsefer amacıyla bulunulan müşterek tesislerde teknik faaliyetler ve bakım hizmetleri Türk ve ABD askeri personeli tarafından birlikte yürütülecektir. İki tarafça görevlendirilecek askeri personelin dağıtımı ve Türk

⁴⁶⁴ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 351.

⁴⁶⁵ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 1/1.

⁴⁶⁶ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 1/2.

⁴⁶⁷ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 1/3.

⁴⁶⁸ Aybike Açikel, "The Role of Incirlik Air Base in the US's Iraq Intervention in 2003", **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, C. 21, S. 1, Ankara 2019, s. 27; Osman Atalay Akman, s. 103.

⁴⁶⁹ Yusuf Sayın/ İsmail Yasin Kılıncarslan, "Rekabet ve İş birliği Denklemi Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği", **Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER)**, C. 3, S. 2, Konya 2019, s. 254.

personelin eğitim ihtiyaçlarını da kapsayacak şekilde bu iş birliğinin boyutları iki hükümetin yetkili makamlarınca birlikte tespit edilecektir.⁴⁷⁰ Tesislerdeki müşterek faaliyetlerde ABD askeri unsurlarının müşterek çalışılması ve bu süreçte ABD askeri unsurlarının Türk askeri personeline gerekli teknik eğitimi vermesi konusu da düzenlenmiştir.⁴⁷¹

Anılan anlaşma gereği olarak istihbarat amaçlı faaliyet gösteren tesislerden elde edilen işlenmiş veya işlenmemiş bütün istihbarî bilgiler iki tarafça müşterek olarak hazırlanan düzenlemeler kapsamında iki hükümet arasında paylaşılacaktır.⁴⁷² Bahsi geçen düzenleme ile müşterek tesislerde istihbarat amacıyla görev yapan ABD askeri unsurlarından bilgi paylaşımı vesilesiyle istifadesi söz konusu olabilecektir.

Tesislerin teknik işletilmesine ilişkin bir başka önemli husus ise, Türkiye'deki savunma muhabere sistemlerinin yetenek ve imkanlarının TSK'nın faydalanmasına yönelik olarak mümkün olduğu ölçüde artırmak üzere, karşılıklı uygulama anlaşmalarının yapılacağının hüküm altına alınmasıdır.⁴⁷³ Söz konusu madde ile ABD askeri unsurlarına ait müşterek tesislerde bulunan savunma muhabere sistemlerinden TSK'nın da yararlanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu anlaşma ile ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerdeki faaliyetlerine ilişkin gerek TSK'ya faaliyetlerde gerekse de sivil kurumlara ait faaliyetlerde gerekli emniyet tedbirlerinin alınması konusu düzenlenmiştir. Anlaşma gereği taraflar bu konuda hem faaliyetlerin birbirini aksatmaması hem de herhangi bir zararın oluşmasını önlemek için görüşmelerde bulunacaklardır.⁴⁷⁴ ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu hava üslerinde TSK personeli ve ABD askeri personelinin yanı sıra gümrük, pasaport işlemleri için çalışan kamu personelleri, özel şirket çalışanları da aynı alanda faaliyet yürütebilmektedir. Bu madde ile söz konusu karmaşık personel yapısı içindeki faaliyetlerden kaynaklı meydana gelebilecek olası yer emniyet ya da işyeri güvenliği ihlallerinin en aza indirilmesi amaçlanmıştır.

ABD askeri unsurlarının görev yaptığı müşterek tesislere ilişkin en önemli husus ise söz konusu anlaşmanın 2/5 maddesi ile ihdas edilmiştir. Söz konusu madde ile ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerde teknik faaliyetlerle ilgili olup tesisin

⁴⁷⁰ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 2/1.

⁴⁷¹ Emine Ören Yılmaz, s. 35.

⁴⁷² Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 2/2.

⁴⁷³ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 2/3.

⁴⁷⁴ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 2/4.

görev ve yeteneklerini artıracak mahiyette olan teçhizatın modernleştirilmesi, sayısının artırılması veya yurt dışından getirilmesi Türkiye Cumhuriyetinin ön iznine bağlanmıştır.⁴⁷⁵ Söz konusu madde ile tesisin görev ve yeteneklerini artıracak mahiyette olan teçhizatlar; sinyal kesici mahiyette olan jammerler, frekans karıştırıcı mahiyeti cihazlar, uydu telsizleri ve istihbari faaliyete yönelik her türlü cihaz olarak değerlendirilebilecektir. Söz konusu madde ile ABD askeri unsurlarının SEİA kapsamında Türkiye'ye sokacak oldukları cihazların denetimi Türk gümrük makamları ve askeri personeli tarafından yapılabilecektir.

2.6.4. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamında Tesislerin Güvenliği ve Tesis Komutanının Görev ve Yetkileri

SEİA kapsamında ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerde Tesis Komutanının görev ve yetkileri Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasıyla düzenlenmiştir. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına göre ABD hükümeti tarafından tesislerde konuşlu bulunan ABD askeri unsurlarının komuta ve koordinasyonu ve Türk Tesis Komutanı ile tek temas noktası olacak bir subay görevlendirilecektir.⁴⁷⁶

Söz konusu anlaşma kapsamında hem Türk Tesis Komutanı hem de ABD hükümeti tarafından atanmış ABD subayı kendi kuvvetlerin komuta kontrol ve güvenliğinden birinci derece sorumludur. Bu sorumluluk münhasıran kendi askeri unsurları tarafından kullanılan malzeme ve teçhizatları da kapsamaktadır. Söz konusu anlaşmanın 3/1'nci maddesi ile her iki kuvvetin komutanına anlaşmanın ruhuna uygun şekilde faaliyetlerin ve teknik işletilmelerin yürütülmesi hususunda sorumluluk yüklenmiştir.⁴⁷⁷

Tesis güvenliğine ilişkin Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasında Türk Tesis Komutanının görev ve yükümlülükleri düzenlenmiştir. Söz konusu madde ile Türk Tesis Komutanının iki temel görevi dikkat çekmektedir. Bu görevler, tesisin çevre güvenliği de dâhil olmak üzere, tesisin bir bütün olarak güvenlik ve düzenini sağlanması⁴⁷⁸ ve ABD askeri unsurlarının yerel Türk makamları ile ilişkilerinin koordine edilmesidir.⁴⁷⁹ Söz konusu madde ile tesisin bir bütün olarak güvenliği ve asayışı TSK'nın denetiminde olması

⁴⁷⁵ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 2/5.

⁴⁷⁶ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 352.

⁴⁷⁷ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/1.

⁴⁷⁸ Osman Atalay Akman, s. 76.

⁴⁷⁹ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/3.

öngörülmüştür. Anlaşmanın yukarıda bahsedilen 1'nci 3'üncü maddeleri ve NATO SOFA'nın 7/10-a⁴⁸⁰ maddesi birlikte değerlendirildiğinde, ABD askeri unsurlarının sadece kendi kullandıkları münhasır alanlarda ve binalarda asayişini temin etme sorumluluğu olduğu, bunun dışındaki bütün müşterek alanlarda genel asayiş sorumluluğunun Türk tarafında olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra anlaşmanın 3'ncü maddesinin Tesis Komutanına güvenliğe ilişkin yüklemiş olduğu genel sorumluluk ve NATO SOFA'nın 7/10-a maddesindeki “*lüzumlu bütün tedbirler*” ifadesi birlikte bakıldığında Tesis Komutanının, “Tesis Komutanı” sıfatı ile sorumlu olduğu ABD askeri unsurlarının kendi münhasır alanlarındaki asayişe ilişkin bazı tedbirlerine, tedbirlerin uygunluğu bağlamında müdahale edebileceği şeklinde anlaşılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması ile güvenliğe ilişkin olarak ABD askeri unsurlarının uhdesinde doğrudan çalışan veya ABD askeri unsurlarının uhdesinde faaliyet gösteren sivil müteahhitlerin çalıştırdığı Türk sivil personel kendi işverenlerinin denetim, sorumluluk ve yönetimi altında olacaklardır.⁴⁸¹ Yine yukarıda NATO SOFA'ya ilişkin gerek ABD askeri unsurlarının kendi uhdesinde çalıştırdığı Türk işçiler, gerekse sivil ABD'li şirketler ile sivil Türk müteahhitlerin sorumluluğundaki Türk işçilerin hepsi NATO SOFA kapsamında 9/4 maddesi gereği olarak 4857 sayılı İş Kanununa tabidirler. Bu kapsamda ABD askeri unsurları gerek iş yeri güvenliği gerekse de askeri güvelik tedbirleri kapsamında kendi sorumlulukları altında olan kişilerin güvenliğinden doğrudan sorumludurlar. Bu sorumluluk Türk Tesis Komutanının tesisin geneline yönelik sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı gibi güvenlik anlamında söz konusu kişilere yönelik gerekli tedbirleri almasına da mâni değildir.

Anlaşma kapsamında Türk Tesis Komutanına verilen bir diğer görev ise ABD askeri unsurları ile yerel Türk makamları arasında koordinenin sağlanmasıdır. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında ABD askeri unsurları resen hareket ederek konuşlu bulundukları yerde bulunan valilik, belediye, il emniyet müdürlüğü gibi yerel Türk makamları ile doğrudan irtibata geçemeyeceklerdir. Söz konusu madde ile ABD askeri unsurlarının sadece özel gerçek ve tüzel kişilerle irtibatının söz konusu olduğu

⁴⁸⁰ Bir kuvvetin usûlüne göre kurulmuş askerî birlikleri veya teşkilleri kabul eden devletle vâki bir anlaşma neticesinde işgal ettikleri kamplarla tesisler veya binalarda âsaişini temin etmek hakkını haiz olacaklardır. İşbu kuvvete bağlı askerî inzibat teşkilâtı buralarda âsaiş ve emniyeti temin için lüzumlu bütün tedbirleri alabilir.

⁴⁸¹ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/2.

düşünülmekte olup kamu kurumu niteliğinde olan Barolar ve diğer meslek kuruluşları ile de doğrudan temas etmelerinin doğru olmadığı değerlendirilmektedir.

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması ile tesise giriş çıkış usullerine ilişkin genel hususlarda belirtilmiş olup tesise girişlerin yetkili ABD askeri makamlarının talebi doğrultusunda yetkili Türk makamlarınca verilecek standart bir tanıtma kartı ile sağlanacağı düzenlenmiştir.⁴⁸²

Anlaşma ile Tesis Komutanına anlaşma ve güvenliğe ilişkin mevzuata uygun olarak tesislere giriş ve çıkış usullerine ilişkin bir direktif hazırlama görevi de verilmiştir.⁴⁸³ Tesis Komutanı tarafında ihdas edilecek bu direktifin ABD askeri unsurlarınca paylaşılması ve bilinmesi gerekliliği de tartışmasız açık bir gerçekliktir.

Söz konusu anlaşma kapsamında düzenlenen önemli hususlardan birisi ise Tesis Komutanının anlaşmalara ve iç mevzuata uygun olarak, tesisin bütününe uygulanacak yönergeler çıkarabilmesi yetkisine haiz olmasıdır.⁴⁸⁴ Bu düzenleme ile Tesis komutanı özellikle sorumlu olduğu güvenliğe ilişkin hususlara ve tesisteki genel sağlık, sosyal tesisler, yer emniyet gibi ihtiyaç duyulan konulara ilişkin yönergeler çıkarabilecektir. Bu yönergelerin çıkarılmadan önce ilgili ABD askeri makamları ile koordine kurulması ve istişare edilmesi müşterek iş birliği ruhunun bir gerekliliğidir.

Ayrıca tesis güvenliğine ilişkin olmasa bile söz konusu anlaşmada mündemiç olan bir madde olması hasebiyle değinilmesi gereken bir husus ise, Tesisteki ABD askeri unsurlarının karargâhında Amerikan bayrağı çekilebileceği hususudur.⁴⁸⁵ Anlaşma ile sadece ABD askeri karargâhında Amerikan bayrağının çekilebilmesine izin verilmiştir. Söz konusu maddenin mefhumu muhalifinden ABD karargâhı dışındaki diğer yerlerde Amerikan bayrağının çekilemeyeceği anlaşılmaktadır.

2.6.5. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamında Kuvvet ve Kadro Miktarları

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında ABD askeri unsurlarının müşterek savunma tedbirlerine katıldığı tesislerdeki ABD kuvvet ve sivil unsur personel kadroları ile ABD askeri unsurlarının sahip olabileceği silah ve mühimmat kadroları ve ana teçhizat

⁴⁸² Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/4.

⁴⁸³ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/4.

⁴⁸⁴ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/6.

⁴⁸⁵ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 3/5.

kalemlerine ilişkin kadrolar konuşlu bulunan tesisin konumu, amacı ve göreviyle bağlantılı olarak taraflarca karşılıklı mutabakata varılarak belirlenecektir.⁴⁸⁶ Bunun yanı sıra ABD askeri unsurlarına anlaşma kapsamında izin verilen kuvvet ve kadro miktarındaki artışlar ise Türk hükümetinin ön iznine tabi olacaktır.⁴⁸⁷ Kadro ve kuvvet durumuna ilişkin olarak anlaşmayla düzenlenen bir diğer husus ise ABD askeri makamlarının yetkili Türk makamlarına istihdam ettikleri Türk sivil personeli de dahil olmak üzere, tesislerden her birine atanmış bulunan personel miktarları ile görev teşkilatları hakkında, üç ayda bir rapor verecekleri konusudur.⁴⁸⁸

Anlaşma ile müşterek savunma tedbirlerine katılan ABD askeri unsurlarının hangi tesiste ne görevi yapacağı ve ne kadar kuvvet ve sivil unsur bulunduracakları, hangi teçhizatları kullanacaklarına ilişkin hususlar yetkili ABD ve Türk makamları tarafından birlikte kararlaştırılmaktadır. ABD askeri unsurlarının müşterek savunma tedbirleri kapsamında tesise getirmek istedikleri bir cihaz için öncelikle Türk hükümetinden kadro ve izin almaları gerekmekte olup aynı durum kadro sayısının artırılması içinde geçerlidir.⁴⁸⁹

Şu hususu önemle belirtmek gerekir ki yapılan bu açıklamalar SEİA ve Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması için geçerlidir. Türkiye'nin jeopolitik konumunun bir sonucu olarak bölgesinde her zaman olası askeri ve siyasi krizlerin olabileceği ve bu krizlere müdahale için imzalanacak başka anlaşmalar kapsamında bu tesislere yukarıda bahsedilen prosedürlerin dışında silah ve mühimmat getirilmesi mümkündür.⁴⁹⁰

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasıyla kuvvet ve kadroya ilişkin olarak modernleştirme kapsamında değişimi yapılacak teçhizat da dâhil olmak üzere, bir tesisin işletilmesi için ihtiyaç duyulan silah ve mühimmat ile teçhizat ana kalemleri, ön bildirim yapılmadan Türkiye'den çıkartılmayacağı hususu düzenlenmiştir.⁴⁹¹ ABD askeri unsurlarına ait kuvvet ve teçhizat kadroları tesise girişleri sağlanırken kadro ve izin verildiği gibi ABD askeri unsurları bu teçhizatları tesislerden çıkarmak istediğinde ise yine Türk yetkili makamlarına ön bildirim yapmaları gerekmektedir. Bu madde ile bağlantılı olarak taraflardan biri tesislerdeki faaliyetlerini sona erdirmeden veya kendi yeteneklerini

⁴⁸⁶ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 4.

⁴⁸⁷ Osman Atalay Akman, s. 77.

⁴⁸⁸ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 4.

⁴⁸⁹ Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 352.

⁴⁹⁰ Bölgesel krizlere yönelik olarak imzalana bazı ikili anlaşmaların içeriğine ulaşamadığı için burada bir kıyas ve değerlendirme yapmak mümkün olmamıştır.

⁴⁹¹ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 5/3.

önemli ölçüde azaltmadan önce, her iki tarafın yetkili makamları aralarında istişare etmeleri gerekliliği anlaşma ile hüküm altına alınmıştır.⁴⁹²

Bu kapsamda ABD askeri unsurlarının görev yapacak oldukları tesislerdeki kuvvet, mühimmat ve teçhizata ilişkin kadro durumları taraflarca üzerinde mutabık kalınarak belirlenmektedir. Yine ABD tarafının talebi kapsamında kadro artışları Türk hükümetinin ön iznine tabidir.⁴⁹³ Bunun yanı sıra tesiste kullanılan silah ve mühimmat ile teçhizat ana kalemleri ön bildirim yapılmadan Türkiye’den çıkartılamayacaktır. Yine taraflardan birisi tesiste bulunan kuvvet ve yeteneklerini önemli ölçüde azaltmadan önce iki tarafın yetkili makamlarının durumu istişare etmesi gerekmektedir.

2.6.6. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması Kapsamında ABD Askeri Unsurlarının Lojistik Faaliyetleri

2.6.6.1. ABD Askeri Unsurlarına Ait Mühimmatının Türkiye’ye İthali ve Türkiye İçinde Kesin Yer Değiştirmesi

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması gereği müşterek tesislerde görev yapan ABD askeri unsurlarının ana teçhizat kalemleri ile silah ve mühimmatın Türkiye’ye ithali ve Türkiye içinde kesin yer değiştirmesi yetkili Türk makamlarının ön iznine tabidir. Anlaşma ile silah ve mühimmatın Türkiye içinde yer değiştirmelerinin ise karşılıklı mutabık kalınacak güvenlik ve koruma tedbirleri altında yapılacağı düzenlenmiştir.⁴⁹⁴ Ayrıca taraflar arasında silah, mühimmat ve gizli nitelikte teçhizat ve malzemelere ilişkin gümrük denetiminde özel usullerin belirlenmesi hususunda mutabakata varılmıştır.

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında ABD askeri unsurlarının silah, mühimmat ve ana teçhizat kalemlerinin Türkiye’ye ithali ve ülke içinde kesin yer değiştirmesi, “ABD’ye Ait Destek Hamulesinin İthal/İhraç ve Ülke İçi Nakil ve Tevziine Dair Tebliğ” ile düzenlenmiştir. Söz konusu tebliğden çalışma kapsamında “ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ” olarak bahsedilecektir.

ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ incelendiğinde metinde herhangi bir dayanaktan bahsedilmemiş olup kapsam olarak NATO SOFA’nın uygulanacağı

⁴⁹² Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 5/4.

⁴⁹³ Bölme, **ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, s. 352.

⁴⁹⁴ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 5/2.

belirtilmiştir.⁴⁹⁵ Bu kapsamda söz konusu tebliğe ilişkin faaliyetlerin sadece SEİA ve Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında değil başka ikili diğer anlaşmalara yönelik uygulanabileceği bilinmelidir.

ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ ile İstanbul, İzmir, İskenderun gibi deniz limanları belirlenmiş olup Ağalar limanı (Mersin) sadece mühimmat nakline yönelik tahsis edilmiştir. Yine anılan tebliğ ile Esenboğa (Ankara), Atatürk (İstanbul), Çiğli (İzmir), İncirlik (Adana) gibi hava limanları da söz konusu destek hamulesinin havadan nakli için tahsis edilmiştir.⁴⁹⁶ ABD destek hamulesine ilişkin tebliğ ile Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasında ifade edilen ön müsaade ve ön bildirim kavramları detaylı olarak açıklanmış ve uygulamaya yönelik direktiflere yer verilmiştir.

Söz konusu tebliğ kapsamında silah, mühimmat ve ana teçhizat kalemlerinin ithali ve Türkiye içinde daimî olarak nakil ve dağıtımı ile askeri faaliyete yönelik hizmet araçları ve jeneratörlerin ithali ön müsaade kapsamında düzenlenmiştir. Ayrıca gizli mahiyetteki silah, mühimmat, teçhizat ve malzemenin ithal, ihraç ve bunların ülke içindeki dağıtımı veya yer değiştirmesi de anılan tebliğ kapsamında yetkili Türk makamlarının ön müsaadesine tabidir.⁴⁹⁷

ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ kapsamındaki ön bildirimler ise silah, mühimmat ve ana teçhizat kalemlerinin Türkiye’den ihracı söz konusu olduğunda Genelkurmay Başkanlığına, söz konusu malzemenin tesisler arasında bakım onarım maksatlı yer değiştirmesi halinde ise ilgili Tesis Komutanlıklarına bilgi verilmesi sureti ile yürütülecektir.⁴⁹⁸

ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ kapsamında gizli mahiyette olan destek hamulesinin Türkiye’ye girişinde sağlanacak olan kolaylıklara da yer verilmiştir. Anılan tebliğ kapsamında gizli mahiyette silah, mühimmat, teçhizat ve malzemenin ithal/ihraç, ülke içi nakil ve dağıtım işlemleri için öncelikle ODC-T tarafından hazırlanacak beyannamenin Genelkurmay Başkanlığı’na gönderilmesi gerekmektedir. Söz konusu talep Genelkurmay Başkanlığı tarafından incelenerek değerlendirilir. Söz konusu talebin Genelkurmay Başkanlığınca uygun bulunması halinde gizlilik dereceli hamuleye ilişkin gümrük kontrollerinin en hızlı, makul ve güvenli şekilde yapılmasına yönelik gerekli

⁴⁹⁵ ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ, Md. 2.

⁴⁹⁶ ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ, Md. 3.

⁴⁹⁷ ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ, Md. 4.

⁴⁹⁸ ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ, Md. 4.

tedbirler alınacaktır. Bu süreçte söz konusu hamulenin ülkeye girişi ya da çıkışında yapılan gümrük kontrolleri ilgili gümrük müdürlüğünün koordinesinde yine tebliğde belirtilen komutanlıklar tarafından askeri personelce gerçekleştirilmektedir.⁴⁹⁹

2.6.6.2. ABD Askeri Unsurlarının Konuşlu Bulunduğu Tesislerdeki ABD İnşaat Faaliyetleri

ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerdeki ABD inşaat faaliyetlerine ilişkin hükümler hem Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının 7'nci maddesi ile hem de "Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar Kapsamına Giren İnşaat Faaliyetlerine ve İhtiyaçların Karşılmasına İlişkin Tebliğ" ile düzenlenmiştir.⁵⁰⁰ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması ile ABD askeri unsurları tarafından kullanılan müşterek tesisler ve taşınmazlar için Türkiye Cumhuriyeti tarafından ABD'ye yönelik herhangi bir kullanım bedeli istenmeyeceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu düzenleme ile ABD askeri unsurları tarafından kullanılan taşınmazların ıslahat, tesisat, irtifak ve geçit haklarının veya mülkiyetinin ABD'ye verildiği şeklinde yorumlanmayacağı hususunun vurgulanması dikkat çekmektedir.⁵⁰¹

ABD askeri unsurlarının müşterek savunma tedbirlerine katıldıkları tesislerde Türkiye Cumhuriyeti tarafından ABD askeri unsurlarına tahsis edilen arazi sahaları üzerinde, ABD tarafından veya onun adına inşa edilen bütün taşınmaz mallar veya toprağa bağlı bütün taşınmazlar inşa tarihlerinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devletinin malı olmaktadır. ABD askeri unsurları tarafından inşa edilen taşınmazlar Türk yetkili makamları tarafından ikili anlaşmaların amaçlarına uygun olarak ABD askeri unsurlarının kullanımına bırakılmaktadır.⁵⁰²

ABD askeri unsurları tarafından inşa edilen taşınmazların ABD askeri unsurları tarafından kullanımının kesin sona ermesi halinde söz konusu kullanım hakkı Türkiye Cumhuriyeti hükümetine devredilecektir.⁵⁰³ Söz konusu anlaşma, ABD askeri unsurları tarafından kesin olarak kullanımı sona eren taşınmazın Türk tarafına devri sırasında yetkili ABD makamlarının varsa eğer üzerinde anlaşılacak bakiye bedeli isteyebilecekleri

⁴⁹⁹ ABD Destek Hamulesine İlişkin Tebliğ, Md. 6.

⁵⁰⁰ 30 Nisan 2020 tarihli ve 24741 sayılı Resmî Gazete ile yayımlanmıştır.

⁵⁰¹ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 7/1.

⁵⁰² Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 7/2.

⁵⁰³ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 7/2.

hususuna yer vermiştir. Bakiye bedele ilişkin olarak anlaşmada herhangi bir düzenleme yapılmamış olup “geçmiş uygulamalar dikkate alınarak” ifadesiyle geçmiş devlet uygulamalarına atıf yapılmıştır.⁵⁰⁴ Bakiye bedelin gündeme gelebileceği bir başka durum ise ABD askeri unsurlarının kullanımında olan bir taşınmazın ABD askeri makamları tarafından kullanımına ilişkin yetki devri kararının yetkili Türk makamları tarafından iptal edilmesi halidir. Bu durumda söz konusu taşınmazın ABD askeri unsurları tarafından kullanımının hukuki dayanağı ortadan kalkacaktır.

Bakiye bedel konusuna ilişkin açık kaynaklarda ve mevzuatta net bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra ABD askeri unsurları tarafından inşa edilen taşınmazların kaç yıllığına ABD askeri unsurlarının kullanımına bırakıldığına ilişkin bir bilgi de mevcut değildir. ABD askeri unsurları tarafından inşa edilen taşınmazların belirli bir süre sınırlı olarak ABD askeri unsurlarına bırakılması ve söz konusu taşınmazların maliyelerinin açık bir şekilde belirlenmesi halinde bakiye bedele ilişkin miktarın belirlenmesi daha sağlıklı ve kolay olacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar Kapsamına Giren İnşaat Faaliyetlerine ve İhtiyaçların Karşılmasına İlişkin Tebliğ (bundan sonra “ABD İnşaat Faaliyetlerine İlişkin Tebliğ” olarak anılacaktır) ile ikili anlaşmalar ile belirlenmiş ilkeler ve kurallar ekseninde detaylı düzenlemeye gidilmiştir.

Söz konusu tebliğ sadece ikili anlaşmalar kapsamında olan faaliyetlere ilişkin ABD hükümeti tarafından yaptırılacak yeni bina ve toprağa bağlı diğer taşınmaları kapsamakta olup NATO kapsamındaki projeleri kapsamamaktadır.⁵⁰⁵ Yine anılan tebliğ ile ABD askeri unsurları tarafından finanse edilecek istihkâm faaliyetlerinin Türk şirketleri tarafından üstlenileceği düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu faaliyet için ihtiyaç duyulan teçhizat, ikmal maddeleri, sivil iş gücü ve hizmetler Türkiye’den sağlanacağı açıkça ifade edilmiştir.⁵⁰⁶ Türkiye’deki teknoloji ve imkanlar nedeniyle söz konusu istihkam faaliyetlerinin Türk müteahhit ve firmalarınca yapılamayacağı durumlarda veya yurt dışından uzman teknik personelin getirilmesi gerektiğinde bu ancak ABD tarafının talebi doğrultusunda yetkili Türk makamları tarafından uygun bulunması halinde mümkündür.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 7/2.

⁵⁰⁵ ABD İnşaat Faaliyetlerine İlişkin Tebliğ, Md. 3/e.

⁵⁰⁶ U.S. General Accounting Office, s. 10.

⁵⁰⁷ ABD İnşaat Faaliyetlerine İlişkin Tebliğ, Md. 3/b.

ABD askeri unsurları tarafından yapılacak istihkâm faaliyetlerine ilişkin tesislerde yeni binaların veya toprağa bağlı diğer taşınmazların inşası ve mevcut binaların temel yapısını değiştiren yıkma, sökme, tadilat ve modernleştirme faaliyetleri yetkili Türk makamlarının ön iznine tabidir.⁵⁰⁸ Anılan tebliğ gereği olarak yetkili ABD makamları tarafından gönderilen yeni inşaat, yapıların temel bünyesini değiştiren tadilat veya modernleştirme işlemlerine yönelik talepler yetkili Türk makamları tarafından uygun bulunması halinde ABD makamları tesis, birlik veya üs komutanlıkları tarafından akredite olmuş Türk yüklenici ve firmalara projeyi ihale edebilecektir.⁵⁰⁹

ABD askeri unsurları tarafından devam eden istihkâm faaliyetlerine ilişkin her üç ayda bir hazırlanacak “ilerleme raporları” konulu bulunulan birlik vasıtası ve komuta kanalı ile Genelkurmay Başkanlığına gönderilecektir.⁵¹⁰

Bunun yanı sıra ABD askeri unsurlarının konulu bulunduğu tesislerdeki ABD kullanımındaki taşınmazların yapısında esaslı değişiklik içermeyen basit bakım onarım faaliyetleri, elektrik ve su tesisatının değiştirilmesi gibi faaliyetler için Genelkurmay Başkanlığının ön iznine gerek yoktur. ABD askeri unsurları yukarıda bahsi geçen basit istihkâm faaliyetlerini konulu bulundukları tesisin komutanına bilgi vermek suretiyle gerçekleştirebileceklerdir.⁵¹¹

2.6.7. ABD’nin Konulu Bulunduğu Tesislerdeki Alt Yapı Sorumluluğu

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması ile ABD askeri unsurlarının konulu bulunduğu tesislerde ABD’nin alt yapıya ilişkin sorumlulukları da düzenlenmiştir. Anlaşmaya göre yetkili ABD makamlarınca talep edilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tesislerin çevresine kadar götürülmesi sağlanan elektrik, su, kanalizasyon gibi yerel hizmetlerin tesise iletilmesi masraflarının ABD tarafından karşılanması gerekmektedir.⁵¹² Yetkili Türk makamlar tarafından tesisin çevresine kadar getirilen elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapının tesisin içinde dağıtımı ve hizmetlerin bakım, onarım ve sürekliliğinin sağlanması sorumluluğu yetkili ABD makamlarına aittir.

⁵⁰⁸ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 7/4.

⁵⁰⁹ ABD İnşaat Faaliyetlerine İlişkin Tebliğ, Md. 4/a-4.

⁵¹⁰ ABD İnşaat Faaliyetlerine İlişkin Tebliğ, Md. 3/c.

⁵¹¹ ABD İnşaat Faaliyetlerine İlişkin Tebliğ, Md. 4/c.

⁵¹² Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 8/3.

Yukarıda bahsedilen hususların yanı sıra münhasıran Türkiye tarafından yürütülen faaliyetler için Türk personel tarafından kullanılan alanlar hariç, tesislerin işletme ve bakım masrafları ile tesislerde karşılıklı olarak üzerinde uzlaşmış inşaat, modernleştirme, yenileme ve onarım masrafları da ABD tarafından karşılanacaktır.⁵¹³ Söz konusu anlaşmaya göre münhasıran Türk tarafınca veya Türk personel tarafından kullanılan mahallerin işletme ve idame masraflarının Türk tarafınca karşılanacaktır.

Alt yapıya ilişkin olarak ABD tarafının elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapının tesisin içinde dağıtımı ve hizmetlerin bakım, onarım ve sürekliliğinin sağlanmasına ilişkin sorumluluğunun münhasıran Türk tarafınca kullanılan alanları da kapsayıp kapsamadığı tartışmaya açıktır. Askeri bir tesiste iki farklı birim tarafından iki farklı altyapının inşası hem ekonomik hem de güvenli olmayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda anlaşmanın açık hükmü gereği tesislerde münhasıran Türk tarafınca kullanılan alanlara da ABD askeri unsurları tarafından alt yapının sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra yine anlaşmanın açık hükmü gereği Türk tarafının münhasıran kendi faaliyetleri için yürüttüğü alanlardaki taşınmazların işletme ve idame masraflarını karşılaması gerekmektedir.⁵¹⁴

ABD askeri unsurlarının tesisin bütününe yönelik elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapı tesislerini kursa da işletme maliyetleri kapsamında Türk tarafının münhasır olarak kendi kullandığı taşınmazların elektrik ve su gibi maliyetlerini karşılaması hakkaniyet gereğidir. Münhasıran Türk tarafınca kullanılan alanların işletme maliyetleri kapsamında elektrik ve su faturalarının nasıl ödeneceği hususu ise taraflarca ayrıca belirlenmelidir. Bunun dışında söz konusu tesislerde ABD ve Türk askeri unsurları dışında üçüncü ülke askeri unsurlarının konuşlanması ve münhasıran bazı taşınmazları kullanması halinde bu taşınmazların işletme maliyetleri birbirinden bağımsız anlaşmaların yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

2.6.8. SEİA Kapsamında ABD'nin Konuşlu Bulunduğu Tesislerin Denetimi

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının 11'inci maddesi ile ABD askeri unsurlarının müşterek savunma tedbirlerine katıldıkları tesislerin anlaşmanın amaçlarına ve mevzuata uygun olarak kullanıp kullanılmadığının yetkili Türk makamları tarafından denetlenmesi

⁵¹³ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 8/1.

⁵¹⁴ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 8/1.

öngörülmüştür.⁵¹⁵ Söz konusu madde ile denetlemeye ilişkin tarafların tatminkâr idari düzenlemeleri yapacakları düzenlenmiştir.⁵¹⁶

ABD askeri unsurlarının SEİA kapsamında bulundukları tesislerin denetlenmesi Genelkurmay Başkanlığı koordinesinde İçişleri, Dışişleri, Çevre ve Şehircilik, Gümrük ve Ticaret, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Maliye Bakanlıklarından temsilcilerin bulunduğu komisyon marifetiyle gerçekleştirilmektedir.⁵¹⁷

İçişleri Bakanlığı adına Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından hudut kapısı olan tesisler için ülkeye girişlerdeki pasaport uygulamalarına, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından tesislerin çevre mevzuatına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığına bakılmaktadır. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yurt dışından gelen malzeme ve teçhizatın gümrük işlemlerinin mevzuata uygun yapılıp yapılmadığı denetlenmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca tesiste ABD askeri unsurları tarafından çalıştırılan Türk sivil işçilerinin özlük haklarının mevzuata uygun olarak yürütülüp yürütülmediği kontrol edilmektedir. Maliye Bakanlığı tarafından ise tesis içinde bulunan ABD askeri unsurlarının sorumluluğundaki ticari işletmelerin ikili anlaşmalara ve mali mevzuata uygun davranıp davranmadığı incelenmektedir.

Yukarıda ifade edilen bakanlık temsilcilerince denetlemelerde öncelikle işlemlerin ikili anlaşmalara uygunlu, ikili anlaşmalarda bir hüküm bulunmaması halinde Türk mevzuatına uygunluğu incelenmektedir.

2.6.9. Üç Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşmasının İncelenmesi

SEİA'ya Ek 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına ek olarak her bir tesis için ayrı ayrı uygulama anlaşmaları imzalanmıştır. Söz konusu uygulama anlaşmaları incelendiğinde bazı hususların bütün tesisler için benzer olduğu, bazı hususların ise tesisin kullanım amacı bağlamında değişiklikler gösterdiği görülmüştür.

Çalışmanın bu bölümünde SEİA kapsamında sadece İncirlik ve Kürecik Radar Tesislerinin faal olması ve İncirlik Üssünün Türkiye-ABD ilişkilerindeki rolü de dikkate

⁵¹⁵ Osman Atalay Akman, s. 55.

⁵¹⁶ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 11.

⁵¹⁷ Jim Araos, "DECA Team Inspects İncirlik", <https://www.dvidshub.net/news/353744/deca-team-inspects-incirlik> 27.11.2019, e.t. 24.04.2021.

alınarak sadece Üç Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması incelenecektir.⁵¹⁸ Üç Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması ile (çalışma kapsamında “İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması” olarak anılacaktır) İncirlik Üssü ile ilgili bazı detaylı düzenlemelere yer verilmiştir.

Öncelikle İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşmasında İncirlik Üssünün kapsamı belirtilmiştir. Anlaşmaya göre İncirlik Üssü’nün kapsamı; İncirlik Hava Üssü. Yumurtalık akaryakıt tesisi ve bu tesisi İncirlik Hava Üssü’ne bağlayan boru hattı, İskenderun Limanındaki kolaylıklar, Adana su kuyusu ve bunu İncirlik Hava Üssü’ne bağlayan boru hattı, İncirlik Hava Üssü ve Ceyhan arasındaki kanalizasyon sisteminden müteşekkildir.⁵¹⁹

2.6.9.1. Sorumluluk ve İlişkiler

İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşmasının 7’nci maddesi ile karşılıklı sorumluluk ve ilişkiler düzenlenmiştir. Bu kapsamda iki tarafın ilgili askeri yetkilileri arasındaki ilişkiler, iş birliği, iyi niyet ve dostluk havası içinde sürdürüleceği belirtilmiştir. Komutanların kendi astlarının da aynı tutumu gözetmelerini sağlamak üzere gerekli tedbirleri alacaklardır. Bunun yanında Türk Tesis Komutanın, ABD personeli ile Türk personeli veya yerel Türk sivil makamları arasında doğabilecek sorunların çözümünde talep kapsamında gerekli yardımı sağlayacağı da ifade edilmiştir.⁵²⁰ Burada bahsedilen sorunların bürokratik manada sorunlar olduğu değerlendirilmektedir.

⁵¹⁸ 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına Ek diğer uygulama anlaşmaları aşağıda ifade edilmiştir.

1 Numaralı Ek Sinop Tesisi Uygulama Anlaşması,

2 Numaralı Ek Pirinçlik Tesisi Uygulama Anlaşması,

4 (A) Numaralı Ek Yamanlar Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması,

4 (B) Numaralı Ek Şahintepe Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması,

4 (C) Numaralı Ek Elmadağ Muhabere Yeri Tesisi Uygulansa Anlaşması,

4 (D) Numaralı Ek Karataş Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması,

4 (E) Numaralı E k Mahmurdağ Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması,

4 (F) Numaralı E k Alemdağ Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması,

4 (G) Numaralı Ek Kürecik Muhabere Yeri Tesisi Uygulama Anlaşması,

5 Numaralı Ek Tesisler Dışındaki Birleşik Devletler Kuruluşları ve Faaliyetleri Uygulama Anlaşması,

6 Numaralı Ek Belbaşı Tesisi Uygulama Anlaşması,

7 Numaralı Ek Kargaburun Tesisi Uygulama Anlaşması.

⁵¹⁹ Bölme, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü, s. 352; Çevik, s. 98.

⁵²⁰ İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması, Md. 12/2,3.

Söz konusu anlaşma ile ilgili askeri yetkililerin kendi mevzuatlarına uygun olarak, olağanüstü durumlarda ve doğal afet hallerinde yerel halka yardım etmek için gerekli planları birlikte hazırlayacaklarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra ilgili askeri yetkililerin kendi üst makamlarınca ve denetleme heyetlerince yapılacak resmi ziyaretlerden birbirini haberdar edeceği düzenlenmiştir. Söz konusu denetlemelere ilişkin gerekli brifinglerin hazırlık ve icrasında, karşılıklı mutabık kalınan idari düzenlemelere göre uygun şekilde iş birliği yapılacağı detaylandırılmıştır.

İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması ile tarafların birbirlerinin kript o odalarının dokunulmazlığını ve yetkisiz personelin bu alanlara girmesini önlemek için gereken tüm tedbirleri alacakları hususunda mutabakata varılmıştır. Yasak olarak belirlenen diğer alanlara Türk ve ABD’li personelinin girişleri karşılıklı mutabakata göre yapılacağı düzenlenmiştir.⁵²¹ Söz konusu kript o alanlara girişler hususunda adli bir durum söz konusu olduğunda adli mercilerin bu alanlara nasıl erişebilecekleri ya da erişip erişemeyecekleri hususları düzenlenmemiş olup tartışmaya açıktır.

Anlaşma ile kanunları, yönetmelikleri veya emirleri ihlali görülen Türk veya ABD personeli gereken işlemin yapılması için kendi ilgili askeri yetkililerine rapor edileceği düzenlenmiş olup disiplinsizlik işleyen bir askeri personelin kendi komuta kanalı ile tecziye edilmesi öngörülmüştür.⁵²²

Anlaşma ile ilgili askeri yetkililerin yangını önleme, söndürme ve tesiste sağlığın korunmasına yönelik ortak düzenlemeler yapacakları ifade edilmiştir. Tesisin dışındaki levhaların Türkçe yazılı olacak olup Tesis içinde levhalar Türkçe veyahut İngilizce veya uzlaşılması halinde her iki dilde yazılı olabilecektir. Ayrıca SEİA kapsamında münhasıran ABD kuvvet mensupları, sivil unsuru ve yakınları için ithal edilen teçhizat, yiyecek, ikmal maddeleri ve diğer eşyaların yetkisiz kişilere satışını veya zilyetlik dahi olsa devrini önleyecek tedbirlerin taraflarca alınması gerektiği düzenlenmiştir.⁵²³ Bununla birlikte ilgili askeri yetkililer, anlaşma kapsamında ABD askeri unsurları tarafından elden çıkarılacak teçhizat, malzeme ve ikmal maddelerinin, yetkisiz kimselere devrini önlemek için iş birliğinde bulunacakları hüküm altına alınmıştır.⁵²⁴

⁵²¹ Çevik, s. 99.

⁵²² Osman Atalay Akman, s. 79.

⁵²³ İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması, Md. 12/10.

⁵²⁴ İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması, Md. 12/11.

2.6.9.2. İncirlik Tesisine İlişkin Diğer Hususlar

İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması ile tesiste bulunacak olan ABD askeri unsurlarının mevcudu ve silah ve mühimmata ait kadro miktarları belirlenmiş olup yayımlanmamıştır. Bunun yanı sıra ABD askeri unsurlarının uhdesindeki müteahhitlerin ABD vatandaşı personel miktarları ve Türk sivil işçi miktarları, ABD askeri makamları tarafından 3 ayda bir sunulacak personel durum raporlarında gösterilmesi gerekmektedir.⁵²⁵

Söz konusu uygulama anlaşmasının 13'üncü maddesi tesis güvenliğine ilişkin olup İncirlikteki ilgili askeri yetkililerden her biri münhasıran kendi milli unsuru tarafından kullanılan yerleri kapsayan bir güvenlik planının yapılması öngörülmüştür. Bunun yanı sıra güvenliğe ait tehditleri karşılamak üzere Anlaşmanın 3'üncü maddesinin 3'üncü fıkrasına uygun olarak tesisin tümüne ait bir güvenlik planının hazırlanması Türk Tesis Komutanının sorumluluğundadır.⁵²⁶ Tesis Komutanına, tesise girişlerin kontrolü konusundaki sorumluluğunu yerine getirmesinde yardım etmek üzere ABD personeli talep üzerine, tahsis edilebilecektir. Tesise giren veya çıkan personelin veya araçların aranmasına gerek duyulduğunda, Türk personel veya araçların aranması Türk güvenlik personeli tarafından. ABD personeli veya araçlarının aranması ise ABD güvenlik personeli tarafından sağlanacağı anlaşma ile düzenlenmiştir.⁵²⁷ Ayrıca tesise giriş ve çıkış yapan kişi ve araçların kaydının tutulması anlaşma ile hüküm altına alınmıştır.⁵²⁸

İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması kapsamında taraflardan birine ait sportif ve sosyal tesisler, karşılıklılık esası üzerinden ve mutabık kalınacak düzenlemelere göre diğer taraf personeline de kullanılabilir. ⁵²⁹ Bu kapsamda üs içinde bulunan kafeler spor salonları bazı eğlence yerleri müşterek kullanıma açıktır.

2.7. Yakın Dönem Türkiye-ABD İlişkileri

2.7.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri

SSCB'nin 26 Aralık 1991 tarihinde dağılması ile soğuk savaş sona ermiş olup dünyada yeni bir politik düzen oluşmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte iki kutuplu dünya

⁵²⁵ İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması, Md. 9.

⁵²⁶ Osman Atalay Akman, s. 79.

⁵²⁷ İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması, Md. 13/3.

⁵²⁸ İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması, Md. 13/4.

⁵²⁹ İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması, Md. 14/6.

düzeninden ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı, bunun yanında Avrupa Birliği (AB), Çin, Rusya ve Japonya'nın diğer büyük bölgesel aktörleri oluşturduğu bir yapıya geçilmiştir.⁵³⁰ Bu kapsamda Türkiye, soğuk savaşın bitmesi ile oluşan yeni dünya düzeninde SSCB'nin dağılmasından dolayı ABD'nin askeri bağlamda Türkiye'ye olan ilgisinin azalacağını değerlendirmiştir.⁵³¹ Nitekim 1994 tarihine gelindiğinde ABD, Türkiye'de konuşlu bulunduğu 12 tesisin 8 tanesinden artık ihtiyaç duymadığı için çekilmiştir.⁵³²

Diğer taraftan SSCB'nin çöküşü ile NATO'nun varlık nedeni de tekrar tartışmaya açılmıştır. Buna karşın soğuk savaş sonrası NATO yeni bir konsept geliştirerek daha da genişleme yoluna gitmiştir.⁵³³ Türkiye ise, NATO'nun bu genişlemesine kendisine yapılacak olan askeri desteğin azalacağı endişesiyle temkinli yaklaşmıştır. Bu dönemde ABD'nin yönlendirdiği NATO; Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi⁵³⁴ Doğu Bloğu ülkelerini bünyesine katarak hegemonya alanını genişletmiştir.⁵³⁵

1990'lı yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen en önemli olaylardan birisi de I. Körfez Savaşıdır. 4 Ağustos 1990 tarihinde Irak, İran-Irak savaşı boyunca Kuveyt'ten aldığı borçları ödememesi ve ekonomik darboğaza girmesi sebebiyle Kuveyt'i işgal etmiştir.⁵³⁶ Irak lideri Saddam Hüseyin bu hareket ile dünya petrol rezervinin 2/3'nü kontrol eder hale gelmiştir. Bu durum ABD tarafından bir tehdit ve şantaj olarak değerlendirilmiştir.⁵³⁷ Bölgede yaşanan bu kriz ABD tarafından Irak'a karşı olası bir askeri operasyonda Türkiye'nin konumunu yine öne çıkarmıştır. Türkiye kriz başladığında ihtiyatlı davranmış ve sorunun barışçıl yollardan çözümü için çaba sarf etmiştir.⁵³⁸

⁵³⁰ Fatih Şen, "Soğuk savaş sonrası Türk Amerikan ilişkileri (1989–2001)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2006, s. 54.

⁵³¹ Uslu, **Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri**, s. 430.

⁵³² Fırat Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C. 1, S. 2, İstanbul 2005, s. 20.

⁵³³ Purtaş, s. 9.

⁵³⁴ NATO'ya 1999 yılında Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya, 2004 yılında ise Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya katılmıştır.

⁵³⁵ Purtaş, s. 13.

⁵³⁶ Emre Mahir Kılıçer, "Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasında Türkiye – ABD İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 69.

⁵³⁷ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD- NATO İlişkileri", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S. 11, Balıkesir 2007, s. 34.

⁵³⁸ Ferhan Karaca, "Türk Amerikan ilişkileri (1945 Sonrası)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s. 106.

Türkiye Körfez Krizi'nin ilk günlerinde Batı yanlısı bir politika takip ederken ilerleyen safhalarda ABD ile daha yakın bir iş birliği içine girmiştir. Özellikle savaşın artık kaçınılmaz olduğunun anlaşılması ile birlikte Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına uymakla kalmamış, Irak'a yönelik askeri bir harekatta ABD'nin yanında yer alabileceği yönünde tutum sergilemiştir.⁵³⁹ Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, ABD'nin başını çektiği koalisyon güçlerinin düzenlediği I. Körfez Savaşı (Çöl Fırtınası Harekâtı) ile son bulmuştur. Bu savaş sırasında Türkiye, ABD savaş uçaklarına hava sahasını ve üslerini kullandırmıştır.⁵⁴⁰

I. Körfez savaşı sonrasında BM kararları çerçevesinde Irak'a uygulanan ambargoya Türkiye'nin de katılması iki ülke arasındaki ticari ilişkileri olumsuz etkilemiştir.⁵⁴¹ Bunun yanı sıra I. Körfez Savaşından sonra Irak'ta Kürt ve Şii grupların ayaklanmaları meydana gelmiştir. Saddam Hüseyin tarafından ülkedeki Kürt gruplara yönelik sert şiddet eylemleri gerçekleştirilmiştir.⁵⁴² Bunun sonucu olarak bölgede "Çekiç Güç"⁵⁴³ konuşlandırılmış ve uçuşa yasak alan ilan edilmiştir. Çekiç Güç'ün konuşlandığı alanları terör örgütü PKK (Kürdistan İşçi Partisi)'nin⁵⁴⁴ üs olarak kullandığı söylemlerinin yaygınlaşması eleştirilere neden olmuştur.⁵⁴⁵

1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de PKK terörünün artan eylemleri soğuk savaş sonrası Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını azaltmasını engellemiştir. Bu dönemde ABD'den ekonomik ve askeri yardım istense de soğuk savaş sonrası ABD, Doğu Blokundan yeni kopmuş ülkelere odaklanmıştır.⁵⁴⁶

⁵³⁹ Molla, s. 35.

⁵⁴⁰ Zafer Akbaş/Ahmet Hüsrev Çelik ve Melih Duman, "İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 19, Ankara 2019 s. 2242.

⁵⁴¹ Ayşegül Güler, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, s. 85.

⁵⁴² Uslu, **Çatlak İttifak. 1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri**, s. 379.

⁵⁴³ 1991-1996 yılları arasında Huzur Harekâtı veya Huzuru Temin Harekâtı, (Operation Provide Comfort) Körfez Savaşı'ndan sonra, Kuzey Irak'taki Kürtleri Saddam Hüseyin'in saldırılarından korumayı amaçlayan, ABD öncülüğünde savaşa katılan diğer müttefik ülkelerin de dahil olduğu ve Türkiye üzerinden gerçekleştirilen askerî harekâttır. Bu harekâtı uygulayan hava birliğinin adı olan "Poised Hammer" (Kalkık Horoz) yanlış bir biçimde "Çekiç Güç" adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve uzun yıllar Türkiye'de yaygın biçimde kullanılmıştır.

⁵⁴⁴ PKK, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusu, Irak'ın kuzeyi, Suriye'nin kuzeydoğusu ve İran'ın kuzeybatısını kapsayan bölgede sözde devlet kurmayı amaçlayan ve bu amaçla söz konusu toprakların Türkiye sınırları dahilinde kalan kısmına sahip olabilmek için askeri hedeflere, köy korucularına ve sivillere karşı kanlı saldırılar düzenleyen yasa dışı ayrılıkçı silahlı terör örgütüdür. 1978 yılında, Lice'nin Fis köyünde Abdullah Öcalan ve kendisini destekleyen 21 kişi tarafından kurulmuştur. PKK; Avrupa Birliği, ABD, Birleşmiş Milletler, NATO ve bölgedeki Türkiye, Suriye, Irak, İran gibi birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından terör örgütü olarak kabul edilmektedir.

⁵⁴⁵ Akbaş/ Çelik/Duman s. 2242; Ayşegül Güler, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim**, s. 67.

⁵⁴⁶ Molla, s. 31-32; Purtaş, s. 21.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York Eyaletinde bulunan Dünya Ticaret Merkezine terörist bir saldırı düzenlenmiş ve teröristler tarafından ele geçirilen uçaklarla ikiz kuleler olarak bilinen binalar vurulmuştur. Söz konusu saldırıda yaklaşık 3000 civarında insan yaşamını kaybetmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD tarafından Usame Bin Ladin'in liderliğindeki El-Kaide⁵⁴⁷ saldırılardan sorumlu tutulmuştur.⁵⁴⁸ Bu saldırılardan sonra NATO tarafından Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5'inci maddesi hatırlatılarak saldırının bütün üyelere karşı yapıldığı açıklanmıştır. ABD ve İngiltere öncülüğünde kurulan koalisyon kapsamında Afganistan'a müdahalede bulunulmuştur.⁵⁴⁹

11 Eylül saldırılarından sonra Türkiye-ABD ilişkileri terörizmle mücadele söylemleri etrafında şekillenmiştir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesinde Türkiye hava sahasını açmış ve müdahalede ABD'nin yanında yer almıştır.⁵⁵⁰

2003 yılına gelindiğinde ABD tarafından Irak'a yönelik olarak kitle imha silahlarına sahip olduğuna, Saddam Hüseyin'in El-Kaideye destek verdiğine, terörizme finansman sağladığına ve insan hakları ihlallerine yönelik suçlamalarda bulunulmuştur.⁵⁵¹ ABD tarafından Irak'a yönelik hareketin amacının bölgede ve ülkede demokrasinin yaygınlaşması olarak gösterilmiş olsa da Irak'ın petrol rezervlerinin söz konusu müdahalenin asıl amacını oluşturduğu yönünde genel bir kanaat oluşmuştur.⁵⁵²

ABD tarafından Irak'a yönelik askerî harekâtın gündeme getirilmesiyle birlikte Türkiye sorunun barışçıl çözülmesi noktasında tutum takınmış olsa da krizin derinleşmesi ile Irak'ın işgaline yönelik Türkiye'nin konumu öne çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye ile ABD arasında görüşmeler hızlanmıştır.⁵⁵³ Bu süreçte, ABD'nin Afganistan'a yaptığı müdahaledeki algının aksine dünya kamuoyunda Irak'a yönelik askeri müdahaleye karşı bir tutum oluşmuştur.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ El-Kaide dünya çapında faaliyet gösteren İslamcı silahlı terör örgütüdür. Kökenleri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerî müdahalede bulunduğu döneme dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, NATO, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar ile birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanımlanmaktadır. Aralarında 11 Eylül ve 2002 Bali saldırılarının da bulunduğu, bir kısmı sivilleri hedef alan çeşitli terörist saldırıların sorumluluğu Ek Kaide tarafından üstlenilmiştir.

⁵⁴⁸ Kılıçer, s. 79.

⁵⁴⁹ Molla, s. 40.

⁵⁵⁰ Akbaş/Çelik/Duman, s. 2243.

⁵⁵¹ Ali Demirdağ, "11 Eylül Sonrası Türk Amerikan İlişkileri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, s. 45.

⁵⁵²; Burcu Bastacioğlu, "I. ve II. Körfez Savaşları Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2009, s. 72; Ayşegül Güler, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim**, s. 74.

⁵⁵³ Bastacioğlu, s. 81-83.

⁵⁵⁴ İsmail Ermağan "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası Obama Dönemi ve Ak Parti", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 2, 2012, s. 26.

ABD'nin Irak'a yönelik girişeceği askeri harekatta Türkiye üzerinden kuzeyden cephe açmak için TBMM'den tezkere çıkması gerekliydi. TBMM, Irak'a yönelik askerî harekât bağlamında yabancı askeri birliklerin Türkiye'ye konuşlanmasına ve TSK'nın sınır ötesinde görevlendirilmesini içeren tezkereyi 1 Mart 2003 tarihinde reddetti.⁵⁵⁵ Bu karar Türkiye-ABD tarihine “1 Mart Tezkere Krizi” olarak geçmiştir. 1 Mart tezkeresinden sonra ikinci bir tezkere için zamanın daralması üzerine ABD tarafından Türkiye'den operasyon süresince hava sahasının kullanılması talebinde bulunulmuş, Türkiye tarafından bu talep ilk başta reddedilse de savaşın başlamasından iki gün sonra Türk hava sahası ABD'ye açılmıştır.⁵⁵⁶ Tezkerenin reddedilmesi ile ABD tarafından Irak'ın işgaline yönelik kuzeyden cephe açılmamıştır. Tezkere krizi Türkiye-ABD ilişkilerini kopma noktasına getirmiş ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi yeni dönem Irak'ında masada olmamasına yol açmıştır.⁵⁵⁷

ABD'nin Irak'a müdahalesinden çok kısa bir süre sonra Türkiye-ABD ilişkilerinde kırılmaya neden olan “Çuval Olayı” gerçekleşmiştir. 04 Temmuz 2003 tarihinde Irak'ın Süleymaniye şehrinde bulunan 11 kişilik Türk birliği ABD ordusu tarafından başlarına çuval geçirilerek tutuklanmış ve 60 saat boyunca sorgulanmıştır. Olayın ABD'nin bağımsızlık günü olan 4 Temmuz'da yaşanması resmi temasların gecikmesine yol açmıştır. Ayrıca söz konusu olay ABD'nin Türkiye'den 1 Mart tezkeresinin intikamı olarak da yorumlanmıştır. Söz konusu gelişme Türkiye'de Amerikan karşıtlığını körüklemiştir.⁵⁵⁸

Türkiye-ABD ilişkilerinde 2007 gergin geçen yıllardan birisidir. 2007 yılında Türkiye'ye yönelik artan PKK saldırıları Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine operasyon yapılmasına yönelik kamuoyu baskısını artırmıştır. Türkiye'nin müdahale isteğine ABD'li yetkililer tarafından temkinli yaklaşılmıştır. Aynı dönemde Türkiye'ye yönelik, ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesinde 1915 olaylarına ilişkin karar alınması dikkat çekmektedir.⁵⁵⁹

2008 yılında ABD Başkanlığına Barack Obama'nın seçilmesi Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşmesi açısından önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Obama ilk yurt

⁵⁵⁵ İdris Bal, **ABD Politikaları ve Türkiye**, 1. Baskı, Lalezar Kitapevi, Ankara 2008, s. 66.

⁵⁵⁶ Açikel, s. 31.

⁵⁵⁷ Pınar Karakol, “1 Mart Tezkeresi ve Türkiye ABD İlişkilerine Etkisi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Polis Akademisi Güvenlik Birimleri Enstitüsü, Ankara 2009, s. 110.

⁵⁵⁸ Bal, s. 78; Demirdağ, s. 63.

⁵⁵⁹ Demirdağ, s. 76.

dışı seyahatlerinden birisini Türkiye'ye yapmıştır. Obama, 6 Nisan 2009 tarihinde TBMM'de yaptığı bir konuşmasında ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediğini ifade etmiştir. Ayrıca Obama, Irak'ın toprak bütünlüğü ve PKK konusunda Türkiye'nin yanında yer alacağını da konuşmasında belirtmiştir.⁵⁶⁰ Obama tarafından Türkiye-ABD ikili ilişkileri “Model Ortaklık” olarak tanımlanmıştır.⁵⁶¹ Bununla birlikte Obama döneminde olumlu bir atmosferde başlayan ve seyreden Türkiye-ABD ilişkileri Ortadoğu'da yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle aşağıda özetlenen bazı sorunlarla karşılaşmıştır.

2.7.2. Suriye İç Savaşının Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi

Türkiye-Suriye ilişkileri iki ülkenin soğuk savaş döneminde farklı bloklarda yer alması ve Hatay meselesinden dolayı 20. yüzyıl boyunca gergin devam etmiştir. Dicle ve Fırat nehirlerinin sularının paylaşımına ilişkin yaşanan sorunlar iki ülke arasındaki krizi daha da tırmandırmıştır. Suriye'nin PKK kamplarını ülkesinde barındırması ise iki ülke ilişkilerini savaşın eşiğine getirmiştir.⁵⁶²

Bununla birlikte, 21. yüzyılın başından itibaren iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu kapsamda Türkiye ile Suriye arasında 1998 yılında Adana Protokolü'nün imzalanması ile Suriye'deki PKK kampları kapatılmıştır. Terörist başı Öcalan'ın yakalanması ile iki ülke ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir.⁵⁶³ 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesi ile dış politikada “komşularla sıfır sorun” politikası izlenmeye çalışılmış olup bu dönemde Türkiye Suriye ilişkileri olumlu yönde tarihi bir zirveye ulaşmıştır.⁵⁶⁴ Söz konusu dönemde Türkiye- Suriye hükümetleri ortak Bakanlar Kurulu toplantılar yapacak kadar ikili ilişkileri geliştirmiştir.⁵⁶⁵

2010 yılında Tunus'ta bir protestocunun kendini yakması ile başlayan protestolar bütün Ortadoğu'yu derinden etkileyen Arap Baharının başlamasına sebep olmuştur. Arap

⁵⁶⁰ Akbaş/ Çelik/Duman, s. 2244.

⁵⁶¹ Bengüsu Yılmaz, “Barack Obama'nın İkinci Başkanlık Dönemi'nde Türk- Amerikan İlişkileri: 2012-2016”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 80.

⁵⁶² Sedat Benek, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 15, S. 1, Gaziantep 2016, s. 181-185.

⁵⁶³ Hasan Duran, “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri, Ortadoğu Yıllığı”, S. 7, Sakarya 2011, s. 511.

⁵⁶⁴ Selami Kökçam, “Ak Parti Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Kesit Akademi Dergisi**, S. 15, Elâzığ 2018, s. 294-295.

⁵⁶⁵ Duran, s. 514; Benek s. 189.

dünyasında yıllardır yönetimde bulunan otoriter iktidarlar siyasi yozlaşma, enflasyon, işsizlik ve kötü yaşam koşulları sebebiyle eleştirilmiştir. Bu ise şiddetli protestoları tetiklemiştir. Bu süreçte barışçıl gösteri olarak başlayan protestolar kısa sürede siyasi ayaklanmalara dönüşmüştür. Arap Baharı bölgeye bir bahar olmaktan ziyade kanlı, buz gibi bir hazan yaşatmıştır.⁵⁶⁶ Diğer bir tabirle “Arap Baharı” “Arap Cehennemine” dönüşmüştür.⁵⁶⁷

Arap Baharı’nın getirdiği konjonktürün kendi ülkesine de sıçramasından endişe eden Suriye lideri Beşşar Esad bazı ekonomik tedbirleri almış ve 1963 yılından beri uygulanan sıkıyönetim yasasını iptal ederek barışçıl gösterilere izin veren yasayı onaylamıştır.⁵⁶⁸ Yine bu dönemde hükümet tarafından genel af ilan edilmiştir. Beşşar Esad tarafından alınan bu tedbirler Suriye’deki gösterilerin ayaklanmaya dönüşmesini engellemeye yetmemiştir.⁵⁶⁹ Suriye’de iç savaşın başlaması ile milyonlarca Suriyeli mülteci haline gelmiştir. 2011 yılından bu yana yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli göçmen “geçici koruma” statüsünde Türkiye’de yaşamaktadır.⁵⁷⁰

Suriye’deki krizin kısa sürede iç savaşa dönüşmesi bölgede terörist grupların etkinliğinin artmasına zemin hazırlamış ve DEAŞ⁵⁷¹ (Devlet’ül Irak ve’s Şam) Partiya Yekitiya Demokrat- (PYD) (Demokratik Birlik Partisi) ve başkaca terörist gruplar bölgede alan hakimiyeti kazanmıştır.⁵⁷²

PKK’nın uzantısı olan PYD’nin Suriye’de güçlenmesi ile PKK da Türkiye’de eylemlerini artırmıştır. Aynı dönemde ise DEAŞ tarafından Türkiye’ye yönelik terör

⁵⁶⁶ Ermağan, s. 31; Bengüsu Yılmaz, s. 8.

⁵⁶⁷ Sami Doğru, “Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması”, **TBB Dergisi**, S. 119, Ankara 2015, s. 506.

⁵⁶⁸ Ferahan Gençkaya, “Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Algısı”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 64.

⁵⁶⁹ Yaşar Besen, “Arap Baharının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman 2019, s. 20.

⁵⁷⁰ “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Mart 2021”, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> 10.04.2021 e.t. 16.05.2021.

⁵⁷¹ ABD’nin Irak’ı işgali sonrası oluşan siyasi bir otorite boşluğunun ve toplumsal bir reaksiyonun sonucu olarak DEAŞ ortaya çıkmış olup DEAŞ’a ilişkin ortaya atılan muhtelif tanımlamalar söz konusudur. En basit ifadesiyle DEAŞ, ABD işgal rejimi ve baskıcı Maliki yönetimi sonucunda devlet düzeninden dışlanmış mağdur edilmiş Sünni Arapların gösterdiği psikolojik bir reaksiyonun sonucu olarak Vehhabi/Selefi çizgide gelişmiştir. DEAŞ ideolojik bağlamda şiddeti eylem tarzı olarak meşru gören kullanan bir terör örgütüdür. DEAŞ İslami bir devlet kurmak için silahlanan insanlardan oluşan ve kendi ideolojini diğer insanlara kabul ettirmek için kendi akaitlerinin cevaz verdiğini öne sürerek birçoğu sivillerden oluşan onlarca kişinin ölümüne yol açan bir terör örgütüdür. DEAŞ, aynı zamanda El kaidenin Irak ve Suriye kolu olarak bilinmektedir.

⁵⁷² Gençkaya, s. 82.

saldırıları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin içinde bulunduğu mülteci sorunu ve Suriye krizin ekonomik ve siyasi boyutları ise Türkiye'nin Suriye konusunda daha radikal tedbirleri değerlendirmesini gerekli kılmıştır.

DEAŞ, BM'nin 24 Eylül 2014 tarihli ve 2178 sayılı kararıyla terörist bir organizasyon olarak tanımlanmıştır.⁵⁷³ Bu karar akabinde uluslararası aktörlerce DEAŞ'la mücadele noktasında girişimlerde bulunulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından 2015 yılında Bakanlar Kurulunda DEAŞ'la mücadelede uluslararası aktörlerle iş birliği yapılması yönünde kararlar alınmıştır. Bu kapsamda Birleşik Ortak Görev Gücü -Doğal Kararlılık Harekâtı (Combined Joint Task Force-Operation Inherent Resolve), kapsamında gerek ABD gerekse de diğer katılımcı ülkelerle Türkiye Cumhuriyeti arasında DEAŞ'la mücadele konusunda bazı teknik düzenlemeler yapılmıştır. DEAŞ ile mücadele bağlamında ABD başta olmak üzere birçok ülke, Türkiye'de konuşlanmıştır.⁵⁷⁴

DEAŞ'ın ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Suriye'de özellikle zengin yeraltı ve enerji kaynaklarının yoğun olduğu alanlarda hakimiyet kurması ABD'nin Suriye'ye olan ilgisini artırmıştır. ABD, DEAŞ'ı petrol yataklarından çıkarmak adına DEAŞ'le mücadele kapsamında PKK'nın uzantısı olan PYD'ye⁵⁷⁵ -Suriye Demokratik Güçleri (SDG) olarak da geçmektedir- açıktan silah desteği sağlamaya başlamıştır. ABD tarafından Suriye'de PYD'ye binlerce tır silah yardımı yapılmıştır. Ayrıca ABD'li askeri uzmanlar tarafından PYD'nin silahlı kanadı olan YPG (Halk Koruma Birlikleri) mensubu teröristlere askeri eğitim verilmiştir.⁵⁷⁶ Suriye'de yaşanan bu gelişmeler Türkiye-ABD ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Haldun Yalçınkaya, "İŞİD'in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 14, S. 53, İstanbul 2017, s. 24.

⁵⁷⁴ Murat Yeşiltaş, vd. "Sınırdaki Düşman Türkiye'nin DAİŞ ile Mücadelesi", Ankara 2016, SETA Yayınları, s. 65.

⁵⁷⁵ PYD tam adı ile Demokratik Birlik Partisi (Kürtçe: Partiya Yekîtiya Demokrat), 2003 yılında Kürtler tarafından PKK'nın siyasi uzantısı olarak Suriye'nin kuzeyinde kurulmuş bir terörist siyasi organizasyondur. Günümüzde hala faaliyet göstermektedir. 2010-2017 yılları arası Parti'nin liderliğini Salih Müslim yapmaktaydı. PYD'nin Askeri kolu yaklaşık 65.000 kişiden oluşan YPG'dir.

⁵⁷⁶ Can Acun, Bünyamin Keskin, "PKK'nın Kuzey Suriye örgütlenmesi; PYD-YPG", SETA Yayınları, https://setav.org/assets/uploads/2017/05/PYD_YPG_Tr.pdf e.t. 11.06.2021

⁵⁷⁷ Bengisu Yılmaz, s. 77; Gençkaya, s. 83.

PYD'nin ABD'nin desteği ile kuvvetlenmesi ve DEAŞ'a karşı alan hakimiyeti kazanmasının yanı sıra Türkiye sınırında da etkinliğinin artmasına neden olmuş ve bu durum, Türkiye tarafından ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁸

Türkiye 24 Ağustos 2016 tarihinde DEAŞ'ı Türkiye'den uzaklaştırmak ve Menbiç'i ele geçiren YPG'nin Afrin kantonu ile Menbiç'i birleştirmesini engellemek amacıyla Fırat Kalkanı harekâtını başlatmıştır. Fırat Kalkanı harekâtı 29 Mart 2017 tarihinde başarı ile sonlanmış, Cereblus ve El-Bab TSK'nın kontrolüne girmiştir. DEAŞ, Halep'in kuzeyinden çıkarılmıştır.⁵⁷⁹ Türkiye tarafından 20 Ocak 2018 ile 24 Mart 2018 tarihleri arasında PYD'nin askeri kanadı olan YPG'yi Afrin'den çıkartmak adına Zeytin Dalı Harekâtı gerçekleştirilmiş ve YPG, Afrin'den çıkartılmıştır.⁵⁸⁰

Türkiye PKK terör örgütünün uzantısı olan PYD'nin silahlı kanadı YPG'nin kendi sınırından uzaklaştırılmasını ve kendi sınır güvenliğini sağlamak adına 09 Ekim 2019 ile 18 Ekim 2019 tarihleri arasında Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmiştir. Operasyon ile Resulayn, Tel Abyad ve Suluk TSK'nın denetimine girmiştir.⁵⁸¹ Türkiye'nin yaptığı bu operasyon genel olarak dünya kamuoyu tarafından kınanmış ve ABD tarafından Türkiye'ye yaptırım tehdidinde bulunulmuştur. Dönemin ABD Başkanı Trump tarafından Cumhurbaşkanı Erdoğan'a tarihe ikinci Johnson vakası olarak geçebilecek ölçüde diplomatik dilden uzak bir mektup gönderilmiştir. Trump mektubunda, Rahip Brunson Krizini⁵⁸² hatırlatılarak açık açık Türkiye'nin ekonomisini bozmakla tehdit etmiştir.⁵⁸³ 18 Ekim 2019 tarihinde ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence'nin

⁵⁷⁸ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu", **TBB Dergisi**, S. 134, Ankara 2018, s. 616.

⁵⁷⁹ Mustafa Özalp, "Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu", **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 18, Bartın 2018, s. 182.

⁵⁸⁰ Konur Alp Demir/Kurthan Demir, "TSK'nın İHA Görüntülerini Sorun Yönetimi Bağlamında Siyasal İletişim Aracı Olarak Kullanması: Afrin Operasyonu Örneği", **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, C. 7, S. 2, Ankara 2018, s. 370.

⁵⁸¹ Doğan Şafak Polat, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C. 16, S. 33, İstanbul 2020, s. 77.

⁵⁸² İzmir Diriliş Kilisesi Rahibi ABD vatandaşı Andrew Craig Brunson 09 Aralık 2016 tarihinde 'milli güvenliği tehdit eden faaliyetlerde bulunduğu' ve terör örgütleri ile olduğu gerekçesi ile tutuklandı. Rahip Brunson'un "Devletin gizli kalması gereken bilgilerini siyasal veya askeri casusluk amacıyla temin etmek" suçlamasıyla toplamda 35 yıla kadar hapsi istendi. Rahip Brunson'un salıverilmesi için ABD'li senatörler ve diplomatlar girişimlerde bulundu. Rahip Brunson'un tahliye taleplerinin mahkemece reddedilmesi üzerine ABD Başkanı Trump tarafından yaptırım tehdidinde bulunulmuştur. 26 Temmuz 2018'de Trump'ın Rahip Brunson'un uzun süren tutukluluk hali nedeniyle Türkiye'ye geniş yaptırımlar uygulayacağı yönündeki açıklamaları piyasaları da olumsuz etkilemiş TL'de sert bir değer kaybına sebep olmuştur. ABD İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdulhamit Gül'e yaptırım uygulamıştır. 12 Ekim 2018 tarihinde ise Rahip Brunson'a 3 yıl 1 ay 15 gün hapis cezası verilmiş ve karar ile ev hapsi ve yurt dışına çıkış yasağı da kaldırılmıştır.

⁵⁸³ Hüseyin Çelik/Uğur C. Özgöker, "Johnson Mektubundan Trump Mektubuna Türkiye ABD İlişkileri", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C. 8, S. 1, Yalova 2020, s. 74.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmesi neticesinde PYD'nin Suriye-Türkiye sınırından 32 km derinliğe sahip güvenli bölgeden çekilmesi için harekâtın 120 saatliğine durdurulması konusunda anlaşılmıştır.⁵⁸⁴

Tarihsel bir bağlamda bakıldığında 1957 yılında Türkiye-Suriye geriliminde⁵⁸⁵ ilk kez NATO'nun 5'inci maddesinin uygulanmasını gündeme gelecek kadar yakın iş birliği içinde olan ABD ve Türkiye, yarım asır sonra Suriye üzerinde takip ettikleri farklı politikaların sonucu olarak anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

2.7.3. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi Satın Alması

Hava savunma konseptleri genel anlamda hava-hava ve hava-yer savunması olarak ikiye ayrılmaktadır. Hava-hava savunma konseptinde hava sahasına giren yabancı bir hava aracının ülkenin hava araçları ile karşılanması durumudur. Hava-yer savunmasında ise, aynı savunma yerde bulunan hava savunma sistemlerinin söz konusu hava aracına kilitlenmesi suretiyle gerçekleştirilmektedir. Yine hava-yer savunması savunulan alana yönelik gelecek füze saldırılarının engellenmesinde de önemlidir.

Hava- hava savunması ülkenin hava sahasına yapılan her tacizde uçak kaldırılması ve reaksiyon gösterilmesini gerekli kıldığından oldukça maliyetlidir.⁵⁸⁶ Aynı savunma çok daha ucuz bir maliyetle geliştirilen hava savunma sistemleri ile yapılabilir. Yerden hava savunma sistemleri ise kısa menzilli hava savunma sistemleri, orta menzilli hava savunma sistemleri ve uzun menzilli hava savunma sistemleri olarak 3 kategoriye ayrılmaktadır.⁵⁸⁷

Türkiye halihazırda kısa menzilli hava savunma sistemi olarak modern savunma sistemlerine sahiptir. Bu savunma sistemlerinden en etkili olanı ise Stinger'lardır. Orta irtifa hava savunma sistemi olarak ise TSK'nın envanterinde HAWK hava savunma sistemleri bulunmaktadır.⁵⁸⁸ Türkiye için ise asıl sorun, yüksek irtifa hava savunma sistemlerinde yaşanmaktadır.

⁵⁸⁴ Polat, s. 79.

⁵⁸⁵ Bkz., yukarıda s. 28.

⁵⁸⁶ Yaşar Doğu Karaçoban, "Hava Sahasının Kontrolü ve Güvenliği: Hava ve Füze Savunma Sistemleri", **Hava Sahasının Kontrolü ve Güvenliği**, 8 Ekim 2019, Ankara 2019, s. 23.

⁵⁸⁷ Kamal Mohammed Abbas Abbas, "Türkiye'nin Rusya'dan S400 Hava Savunma Sistemi Temin Etmesinin ABD ve NATO Açısından İncelenmesi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 91, 2019, s. 194.

⁵⁸⁸ Karaçoban, s. 21.

Türkiye'nin hava savunma sistemine olan ihtiyacı Saddam Hüseyin'in SCUD füzelerine sahip olması ve I. Körfez Savaşında da bu füzeleri kullanması ile anlaşılmıştır. I. Körfez Savaşı sırasında birkaç tane SCUD füzesi Diyarbakır dolaylarına düşmüştür. Bu durum ise, Türkiye'nin yüksek irtifa hava savunma füzesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Türkiye hava savunma sistemini güçlendirmek adına ABD'den PATRIOT hava savunma sistemi almak istemiş olsa da yapılan görüşmelerde olumlu sonuç alınamamıştır.⁵⁸⁹ ABD tarafı PATRIOT hava savunma sistemini vermeye istekli olmasına rağmen teknoloji transferine sıcak bakmamıştır. Ayrıca SEİA, ABD'nin Türkiye'nin silah ihtiyaçlarını karşılaması için ABD ordusunun temin fiyatına yakın bir maliyetle Türkiye'ye silah verilmesi için elinden geleni yapacağını öngörmesine rağmen taraflar fiyat konusunda da anlaşamamışlardır.⁵⁹⁰

Türkiye hava savunma sistemlerine olan ihtiyacını karşılamaya yönelik 2006 yılında bir ihale açmış ve ihaleye Rusya, ABD, Çin ve Avrupa konsorsiyumu katılmıştır. 2013 yılına gelindiğinde söz konusu ihale sonlanmış ve Çin'in FD-2000 füzeleriyle ihaleyi kazandığı açıklanmıştır.⁵⁹¹ Lakin ABD ve NATO'nun baskıları nedeniyle Türkiye söz konusu ihaleyi iptal ettiğini açıklamış ve kendi hava savunma sistemini üreteceğini ilan etmiştir. Türkiye'nin kendi milli sistemini geliştirirken artan hava savunma sistemi ihtiyacı Türkiye'yi Rusya'ya yakınlaştırmıştır.

2015 yılında DEAŞ ile mücadele noktasında Türkiye Doğal Kararlılık Harekâtı kapsamında İncirlik Üssü'nü ve başkaca tesislerini gerek ABD gerekse de diğer katılımcı ülkelere açmıştır.⁵⁹² Buna rağmen 2015 yılının Ekim ayında 2013 yılından beridir Gaziantep'te bulunan ve Türkiye'nin güney sınırında hava savunma görevleri icra eden ABD'ye ait 2 PATRIOT bataryası geri çekilmiştir.⁵⁹³ ABD ve Almanya'nın NATO görevleri kapsamında Türkiye'de bulunan PATRIOT bataryalarını çekmesi, Türkiye'nin

⁵⁸⁹ “Geçmişten günümüze Türkiye'nin Yüksek İrtifa Hava Savunma Tedarik Programı”, www.savunmasanayist.com, <https://www.savunmasanayist.com/gecmisten-gunumuze-turkiyenin-yuksek-irtifa-hava-savunma-tedarik-programi/>, 08.06.2019, e.t. 25.04.2021.

⁵⁹⁰ Karaçoban, s. 24.

⁵⁹¹ Abdullah Bekci, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Yüksek İrtifa Hava Savunma Tedarik Programı”, [https://www.savunmasanayist.com/gecmisten-gunumuze-turkiyenin-yuksek-irtifa-hava-savunma-tedarik-programi/](http://www.savunmasanayist.com/gecmisten-gunumuze-turkiyenin-yuksek-irtifa-hava-savunma-tedarik-programi/), 08.06.2019 e.t. 28.04.2021.

⁵⁹² Yeşiltaş vd., s. 65.

⁵⁹³ Sedat Ergin, “Amerika 2015'te Patriot'ları Çekerken Neyi Çatlattı?” <https://www.hurriyet.com.tr>, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/amerika-2015te-patriotlari-cekerken-neyi-catlatti-41289042>, 31.07.2019, e.t. 25.04.2021.

Suriye politikasında NATO müttefikleri ile ayrıştığı ve başının çaresine bakması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir.⁵⁹⁴

Türkiye, 2017 yılında söz konusu hava savunma ihtiyacını karşılamak için Rusya ile S-400 Hava Savunma Sistemi alımına ilişkin anlaşmaya varmıştır. S-400 Hava Savunma Sistemi çok gelişmiş ve güçlü radarla sahiptir. S-400, radarları ile 600 km mesafedeki hedefleri yakalayabilmekte ve 400 km'den itibaren takip edebilmektedir. Söz konusu sistemde 40 km, 150 km, 200-250 km ve 400 km etkili menzilleri olan 4 değişik tipte füze kullanılabilmektedir. Füze irtifası 20-185 km arasında değişmekte olup aynı anda 80 hedefi takip edebilmektedir.⁵⁹⁵

Türkiye ile Rusya arasındaki anlaşmanın duyulması hem ABD hem de NATO kanadında rahatsızlıklara sebep olmuştur. ABD yönetimi Türkiye'nin bu anlaşmadan vazgeçmesi yönünde baskılarını artırmıştır.⁵⁹⁶ NATO Genel Sekreteri Stoltenberg tarafından 02 Ağustos 2019 tarihinde yapılan basın toplantısında NATO'nun S-400 sistemini herhangi bir üye ülke savunma sistemine entegre etmeyi planlamadığı beyan edilmiştir.⁵⁹⁷ Türkiye tarafından da S-400'lerin NATO radar ağına entegre edilemeyeceği ifade edilmiştir.⁵⁹⁸

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemlerini satın alması politik birçok noktada ayrı düşen Türkiye ile ABD arasındaki kırılmaları derinleştirmiştir. Bazı uzmanlara göre Türkiye'nin Rusya ile silah ticareti yapması politik bir tercihtir.⁵⁹⁹ Ayrıca Türkiye'nin Batı Blokuna ve değerlerine ihanet ettiği gibi değerlendirmelerde de bulunmaktadır.⁶⁰⁰ Türkiye'nin Rusya ile silah ticareti yapması ABD silah şirketleri nezdinden Türkiye pazarının kaybedilebileceği değerlendirmelerini öne çıkarmıştır.⁶⁰¹

⁵⁹⁴ Selçuk Duman, "Suriye Çerçevesinde Türkiye-ABD İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. 65, Trabzon 2020, s. 8.

⁵⁹⁵ Abbas Abbas, s. 194.

⁵⁹⁶ Hasan Yücel, "Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi", **SETA Yayınları** <https://setav.org/assets/uploads/2020/01/A302.pdf> Ocak 2020, e.t. 25.04.2021, s. 9.

⁵⁹⁷ "NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'den S-400 açıklaması", <https://www.ntv.com.tr,https://www.ntv.com.tr/dunya/nato-genel-sekreteri-stoltenbergden-s-400-aciklamasi.bDkl2TILS0idqGX15W136w> 02.08.2019 e.t. 12.06.2021

⁵⁹⁸ Sami Yıldırım, "Yabancı Askeri Üsler ve İthal Silah Sistemleri Özelinde Türkiye'nin İttifak Sorgulamaları", [https://tasam.org.https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCvenigi_%C4%B0GK_4_EKT_\(7\).pdf_0_b781f27-8659-4164-9669-0d7b2dd206cc.pdf](https://tasam.org.https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCvenigi_%C4%B0GK_4_EKT_(7).pdf_0_b781f27-8659-4164-9669-0d7b2dd206cc.pdf) e.t. 28.04.2021, s. 326.

⁵⁹⁹ Abbas Abbas, s. 201.

⁶⁰⁰ Begün Dönmez Ersöz, "S-400'ler NATO'ya ihanet", <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-eski-nato-buyukelcisi-s-400-ler-nato-ya-ihanet-turkiye-rusya-abd/4869883.html> , 10.04.2019 e.t. 25.04.2021

⁶⁰¹ "ABD Türkiye'ye S-400 Çağrısını Yineledi", <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-turkiyeye-s400-cagrisini-yineledi/5789795.html> 23.02.2021 e.t. 19.05.2021.

S-400 Hava Savunma Sistemine ilişkin NATO bağlamında yaşanan bu sorun, ilk değildir. Daha önce de Yunanistan Rusya'dan S-300 Hava Savunma Sistemi almıştır. Türkiye'nin NATO bağlamında itirazları kabul görmüş ve S-300 Hava Savunma Sistemi NATO radar sistemine entegre edilmemiştir. S-300'ler Yunanistan tarafından aktive de edilmemiştir.⁶⁰² Söz konusu soruna ilişkin aynı durum halihazırda S-400 krizinin çözümü için de düşünülmektedir.⁶⁰³ Türkiye süreç boyunca her zaman diplomasi ve müzakere kapısını açık tutarak baskıları göğüslemeye çalışmış ve ABD tarafına ortak teknik komisyon kurulmasını önermiştir.⁶⁰⁴

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi alma konusunda ısrarcı olması karşısında ABD tarafından Türkiye için üretilen 2 adet F-35 savaş uçağının teslimatı iptal edilmiş ve pilotaj eğitiminde 6 Türk subayından ABD'yi terk etmeleri istenmiştir. Ayrıca F-35 projesinin ortaklarından olan Türkiye bu programdan çıkarılmıştır.⁶⁰⁵ Türkiye'nin bu programdan çıkarılması proje ortağı olarak F-35 savaş uçağının yaklaşık 400 parçasını üreten Türkiye için 8-9 milyar dolar civarında bir ekonomik zarar oluşturacağı değerlendirilmeleri mevcuttur.⁶⁰⁶

Türkiye tarafından miadını doldurmak üzere olan F-4E Phantom ve yıpranan F-16'ların yerine ana hava savunma gücü olarak F-35 savaş uçaklarının ikame edilmesi planlamıştı.⁶⁰⁷ F-35 projesinden çıkarılması sonrası Türkiye yerli savaş uçağına yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi almasının bir diğer sonucu ise, ABD tarafından Türkiye'ye "ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme

⁶⁰² Baha. Ahmet "Yılmaz, Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Algıları Çerçevesinde Zorlayıcı Diplomasi: S-300 Füze Krizi", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C. 6, S. 1, Yalova 2018, s. 21.

⁶⁰³ "Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'dan S-400 gerilimine ilişkin 'Girit modeli' önerisi!", <https://www.haberturk.com/milli-savunma-bakani-hulusi-akar-dan-s-400-gerilimine-iliskin-girit-modeli-onerisi-2966562> 09.02.2021 e.t. 25.04.2021.

⁶⁰⁴ "Erdoğan'dan Trump'a S-400'ler için 'Ortak Çalışma Grubu' Önerisi", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48100957> 15.05.2021 e.t. 15.05.2021.

⁶⁰⁵ Yücel, s. 13.

⁶⁰⁶ Yıldırım, 322; Yücel, s. 22.

⁶⁰⁷ Serhat Güvenç, "F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye", **Bilge Strateji Dergisi**, C. 6, S. 10, İstanbul 2014, s. 34.

Yasası” (Countering America’s Adversaries Through Sanctions Act, CAATSA)⁶⁰⁸ kapsamında yaptırımların hafif ölçekli de olsa uygulanmaya başlanmasıdır.⁶⁰⁹

Yaptırımlara ilgili tarihsel benzerliklere bakıldığında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD Kongresi yaptırımlar konusunda ABD Başkanına baskı yaparken dönemin ABD Başkanı Ford bu karara dirense de neticede ambargoya engel olamamıştır.⁶¹⁰ S-400 sürecinde de ABD Başkanı Trump yaptırım kararlarına karşı direnmiş olsa da başkanlık seçimlerini kaybettikten sonra Aralık 2020’de CAATSA’nın öngördüğü yaptırımlardan en hafif olanlarını seçerek Türkiye’ye uygulamıştır.

1975’te ABD tarafından Türkiye’ye uygulanan silah ambargosu sonucunda Türkiye’deki ABD üsleri kapatılmıştı. S-400’lere ilişkin yaptırım kararının alınmasını öncesi ve sonrasında Türk kamuoyunda Türkiye’de bulunan SEİA kapsamındaki İncirlik ve Kürecik tesislerinin 1975’te olduğu gibi kapatılması tartışılmıştır.⁶¹¹

Halihazırda söz konusu tesisler “cold base” denilen çok aktif olmayan üslerden/tesislerden olup ABD tarafından bu tesislerin alternatiflerin kolayca bulunabilecektir. Bunun yanı sıra Türkiye’nin ABD ile olan ilişkisini daha da gererek sorunların çözümünü çıkmaza sokmak istememesi sebebiyle hükümetin bu yönde bir girişimde bulunmadığı değerlendirilmektedir. Halihazırda Türkiye özellikle hava kuvvetlerinin işletme ve idamesi bağlamında ABD’den gelen yedek parçaya bağımlı durumdadır.⁶¹²

4 Kasım 2020 tarihinde yapılan seçimlerde ABD’de yapılan başkanlık seçimlerini Türkiye karşıtı tutumlarıyla bilinen ve Türkiye’ye ambargo kararı için teklif dahi veren eski ABD Başkan Yardımcı Joe Biden kazanmıştır.⁶¹³ Halihazırda iki ülke ilişkilerinin yeni dönemde nasıl şekilleneceği ise belirsizdir. Bölgesel sorunların çözümünde Türkiye ve ABD farklı politikalar takip etmektedir. ABD’nin bölgede başka aktörlerle iş birliği

⁶⁰⁸ Kasım İleri, “Pentagon ve CAATSA Yaptırımları”, <https://kriterdergi.com/dis-%09politika/pentagon-ve-caatsa-yaptirimlari>, 01 Ocak 2021 e.t. 24.04.2021.

⁶⁰⁹ “Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni perde: CAATSA yaptırımları”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, <https://www.sde.org.tr/amerika/turk-amerikan-iliskilerinde-yeni-perde-caatsa-yaptirimlari-haberi-20395> 15.12.2020 e.t. 25.04.2021.

⁶¹⁰ Uslu, **Çatlak İttifak. 1947’den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri**, s. 320.

⁶¹¹ “Türkiye’den ABD’ye İncirlik ve Kürecik tehdidi”, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeden-abdye-incirlik-ve-k%C3%BCrecik-tehdidi/a-51618815> 11.12.2020 e.t. 19.05.2021.

⁶¹² Karataş, s. 682.

⁶¹³ “Joe Biden kimdir: Türkiye’den Daha Önce İki Kez Özür Dileyen, Yunan Lobisine Yakın ABD’nin Yeni Başkanı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52973052> 20.01.2021, e.t. 25.04.2021.

içinde olacağı yönündeki değerlendirmeler iki ülke ilişkilerinin akıbetini daha da belirsizleştirmektedir.

2.8. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi ve Savunma Sanayi Atılımları

2.8.1. Türkiye'nin Savunma Sanayi Atılımları

Türk savunma sanayinin temeli 1921 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ile atılmıştır. Kurtuluş savaşında Türk savunma sanayi birkaç küçük üretim atölyesi ile sınırlı kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek savunma sanayine yönelik alt yapı yetersizliği gerekse de dönemin ekonomik koşulları ve yetişmiş insanın bulunmaması gibi faktörler nedeniyle Türk savunma sanayi çok yavaş gelişim göstermiştir.⁶¹⁴ Bu döneme ilişkin olarak; 1924 tarihinde Ankara'da Hafif Silah ve Top Tamir Atölyeleri ile Fişek ve Marangoz Fabrikaları, 1924 tarihinde Gölcük Tersanesi, 1925 tarihinde Eskişehir Hava Tamirhanesi, 1926 tarihinde Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ) gibi tesislerin açıldığı görülmektedir.⁶¹⁵ Yukarıda sayılanlarla beraber daha birçok tesisten bazıları muhtelif sebeplerden dolayı kalıcı olamamış ve maalesef dönemin siyasi tercihlerine bağlı olarak kapatılmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin hem ekonomik sıkıntılar içinde olması ve kaynakların yetersizliği hem de savaş koşulları nedeni ile savunma sanayinde proje üretimi ve teknoloji transferi yapılamamıştır. Bu dönemde askeri fabrikaların birçoğu terk edilmiştir. 1941 yılından itibaren de Türkiye'ye ABD tarafından “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu”⁶¹⁶ bağlamında ilk savunma yardımı yapılmıştır.⁶¹⁷

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı Blokunda yer alması, 1947 tarihli Yardım Antlaşması ve sonrasındaki gelişmeler Türkiye'nin savunma sanayi bağlamında ABD'ye bağımlı hale gelmeye başladığı yıllar olarak değerlendirmek mümkündür.⁶¹⁸ Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile TSK'nın kullanacağı silah ve mühimmatın NATO standartlarında olması gerekliliği ifade edilerek ABD tarafından Türkiye'ye askeri

⁶¹⁴ Murat Uçar, “Cumhuriyet Türkiye'sinin Milli Savunma Sanayii Kurma Stratejisi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli 2019, s. 35.

⁶¹⁵ Ahmet İncegöl, “Ulusal Güvenliğin Ekonomi Politikası: 1990 Sonrası Dönemde Türkiye'de Savunma Sanayi Üzerine Bir İnceleme”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş 2020, s. 82.

⁶¹⁶ Bkz., yukarıda s. 8.

⁶¹⁷ Uçar, s. 36, Yavuz Güler, **II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan ilişkileri (1945-1950)**, s. 211.

⁶¹⁸ Cengiz, s. 165; Uçar, s. 46.

yardım yapılmaya devam edilmiştir. Her ne kadar bu askeri yardımlar hibe ya da uzun vadeli düşük faizli kredi ile sağlansa da bu teçhizatın işletme ve idame maliyetleri ile yedek parça ihtiyacı orta vadede Türkiye için ciddi bir dış ticaret açığına sebebiyet vermiştir.⁶¹⁹

1964 yılı Johnson Mektubu Türkiye'nin savunma sanayi bağlamında yaptığı hataları ilk fark ettiği olaydır.⁶²⁰ Johnson Mektubunda⁶²¹ ABD'nin Türkiye'ye sağladığı silahları Türkiye sadece verilmiş amaçlarına uygun olarak savunma maksatlı kullanabileceğini ifade etmiştir.⁶²² Türkiye, Johnson mektubu ile hem kendi savunma teknolojisini geliştirmesinin hem de savunma alanında tek bir kaynağa bağımlı olmamanın gerekliliğini fark etmiştir. Bu dönemden sonra Türkiye'nin kendi savunma sanayini geliştirmesi gerekliliği fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır.⁶²³

Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle ABD'nin 1975 yılında Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu, savunma sanayinin önemini bir kere daha ortaya çıkarmıştır. 1978'de silah ambargosu kaldırılrsa ve ABD tarafından askeri ve ekonomik yardımlar sağlanmaya başlansa da Türkiye savunma sanayi bağlamında girişimlerini hızlandırmıştır. Bu dönemde ASELSAN (1975), İŞBİR Elektrik Sanayi A.Ş. (1979), ASPİLSAN (1981), HAVELSAN (1982), TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi (TAI) (1984) kurulan bazı savunma sanayi kuruluşlarındandır.⁶²⁴

1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de artan terör olayları Türkiye'nin güvenlik anlayışını değiştirmiştir. Terörle mücadele bağlamında askeri ihtiyaçlarını çeşitlendirmiş ve artırmıştır. Bu dönemde dünya soğuk savaş sonrası silahsızlanma sürecine girerken bu durum gerek artan terör gerekse de bölgesel istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye için geçerli olmamıştır.

Terörle mücadelenin yoğunlaştığı 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ABD'den istemiş olduğu yeni tür silahlara ve askeri yardımlara, ABD tarafından insan hakları ihlalleri ve

⁶¹⁹ Cengiz, s. 121.

⁶²⁰ Merve Demir, "Savunma Sanayinde İşbirliği Problemi: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı Örnekleri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 66.

⁶²¹ Bkz., yukarıda s. 37.

⁶²² Sander, **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 308,309.

⁶²³ Cengiz, s. 197; Demir, s. 66.

⁶²⁴ İncegöl, s. 83.

Kıbrıs meselesinin bahane edilmesi ve kesintiye gidilmesi Türkiye'nin savunma sanayine olan önemini artırmasında etkili olmuştur.⁶²⁵

Türkiye-ABD ilişkilerinin savunma sanayine bakan önemli bir tarafı ise, Türk Hava Kuvvetlerinin yenilenmesi bağlamında Türkiye'nin ABD'den aldığı uçakların üretiminin Türkiye'de yapılmasıdır.⁶²⁶ Türkiye'de F-16'ların üretimi ilk zamanlar montaj hattı boyunca parçaları birleştirilmesi ile başlamıştır. F-16'ların üretiminin yerlilik oranı ilerleyen zamanlarda uçak gövdesinin %70'inin Türkiye'de üretimi seviyesine ulaşmıştır. F-16'ların Türkiye'de üretilmesi süreci sadece bir teknoloji transferi olmayıp ayrıca Türk mühendislerin havacılık deneyimlerinin artırmasına vesile olmuştur.⁶²⁷

Bakanlar Kurulu'nun 20 Haziran 1998 tarihli ve "Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları (TSSPSE)" konulu kararı Resmî Gazetede yayımlanmış olup bu karara savunma sanayinde yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir.⁶²⁸

Yaşanan bu gelişmeler sonucu 2000'li yıllardan itibaren Türkiye artık sadece dışardan silah alan ve dışarıya bağımlı bir ülke olmak istememiştir. Türkiye, almak istediği silahların teknoloji transferi ile Türkiye'de üretilmesini veya bir şekilde kendisinin de bu projenin ortağı olmasını talep etmektedir. Günümüzde projeden çıkarılmak istense de Türkiye'nin de içinde bulunduğu F-35 projesi bu bağlamda gösterilebilecek örneklerdendir.

Türk savunma sanayi özellikle son 10 yıl içinde ciddi bir gelişme göstermiş ve tamamen "yerli ve milli" vurgusu ile askeri teknolojinin üretimi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır. Türk Savunma Sanayi tarafından; zırhlı araçlar, mayına karşı korumalı araçlara, Milli Gemi (MİLGEM)'den kent güvenlik yönetim ve plaka tanıma sistemlerine, milli piyade tüfeklerinden İHA ve SİHA'lara kadar geniş bir yelpaze de hem üretim hem de AR-GE yapılmaktadır.⁶²⁹

⁶²⁵ Kavuncu, **1990'larda Türkiye ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı**, s. 136.

⁶²⁶ Güvenç, s. 31.

⁶²⁷ Cem Dogut, "Dünyada ve Türkiye F-16 Savaşan Şahinler", <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/dunyada-ve-turkiye-f-16-savasani-09sahinler-4057>, (t.y.) e.t. 25.04.2021; Güvenç, s. 31.

⁶²⁸ Muhammet Hakan Özaydın, "Değişen Güvenlik Algısı ve Türk Savunma Sanayinde Yaşanan Dönüşüm", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 36.

⁶²⁹ Tülay Baran, "Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi", **Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 2, 2018, s. 72.

Savunma sanayinde 2008 yılı itibariyle 3 milyar 087 milyon dolarlık bir ciroya sahip iken bunun 784 milyon dolarını ihracat oluşturmaktadır. 2017 yılı verilerinde ise, 6 milyar 693 milyon dolarlık bir ciro söz konusu olup bunun 1 milyar 824 milyon dolarını ihracat oluşturmaktadır. Yine savunma sanayi alanında 2006 yılı itibariyle 115 savunma projesi yürütülmekte iken 2017 yılı itibariyle bu sayı 553'e çıkmıştır. Savunma sanayi projelerinin dışa bağımlılık oranı ise aynı dönemde yüzde 80'den yüzde 65 seviyelerine gerilemiştir.⁶³⁰ 2020 yılı itibariyle dünyada savunma sanayi alanında en büyük 100 şirket arasında 7 tane⁶³¹ Türk şirketi de bulunmaktadır.⁶³²

Ayrıca, Türkiye terörle mücadele kapsamında 2017-2020 yılları arasında Suriye'de gerçekleştirdiği harekatlarda Türk savunma sanayi tarafından geliştirilmiş teçhizatları kullanmıştır.⁶³³ Türkiye'nin savunma sanayi alanında elde ettiği kazanımlar Türk dış politikası anlamında da elini rahatlatmıştır.

Savunma sanayi anlamında 1964 Johnson mektubu ve 1975 Kıbrıs Barış harekâtı sonrası yaşanan silah ambargosu gibi etmenler Türk dış politikasını etkilemiştir. Günümüzde ise, savunma sanayinin halihazırda geliştirdiği projeler tarihsel manada başımıza gelenlerden ders çıkardığımız anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin savunma sanayi alanında elde ettiği kazanımlar ABD ile askeri, ekonomik ve savunma sanayi anlamında ilişkilerinde tamamen bağımsız olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmak mümkün değildir. Türkiye hala birçok teknik konuda ve yedek parçada ABD ile yakın ilişki içindedir.⁶³⁴ Bunun yanında savunma sanayi alanındaki Türk şirketleri de ABD menşeli şirketler yakın ilişki içinde olmaları gereklidir. Küreselleşmenin temel felsefesi olan hiçbir ülkenin kendi kendine yetememesi ve birilerine muhtaç olması, savunma sanayinde de geçerli olduğu unutulmamalıdır. Savunma sanayindeki millilik önemli bir caydırıcılık unsuru olduğu gibi küreselleşmedeki karşılıklı bağımlılıkta dünya barışının sağlanmasında önemlidir.

⁶³⁰ Şennur Sezgin/Selami Sezgin, "Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayi: Genel Bir Bakış", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 12, 2018, s. 15-16.

⁶³¹ Bu şirketler, ASELSAN, TUSAŞ, BMC, ROKETSAN, Savunma Teknolojileri ve Ticaret A.Ş., FNSS Savunma Sistemleri A.Ş., ve HAVELSAN'dır

⁶³² Savunma Sanayi Başkanlığı, "Savunma Sanayii İlk 100'de 7 Türk Firması Yer Aldı", <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentList.aspx?PageID=2622&LangID=1> , 17.08.2020, e.t. 25.04.2021.

⁶³³ Demir, s. 78.

⁶³⁴ Karataş, s. 682.

2.8.2 Türkiye'nin Jeopolitik Önemi

Soğuk savaş döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde belirleyici olan temel faktör Türkiye'nin jeopolitik konumu olmuştur.⁶³⁵ Türkiye kendisine yakın tehdit hissettiği SSCB'ye karşı ABD ile yakınlaşmıştır. ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası bağlamında Türkiye'de ABD askeri unsurlarının konuşlandığı üsler açılmıştır.⁶³⁶

Soğuk savaş sonrasında SSCB dağılmış olsa da Türkiye özellikle Ortadoğu'da meydana gelen istikrarsızlar bağlamında bir güvenli ve istikrarlı bir ada görüntüsüne sahiptir.⁶³⁷ Gerek Suriye'deki iç savaş ve gerekse de ABD'nin İran ile olan husumeti, Rusya'nın bölgede artan etkinliği ve Suriye'de rejime verdiği destek ile rejimin ayakta kalması Türkiye'nin jeopolitik önemini etkileyen faktörlerdendir.

Müşterek savunma tedbirleri bağlamında Türkiye'de bulunan İncirlik ve Kürecik askeri tesislerinde ABD askeri unsurları konuşlu bulunmaktadır. İncirlik Üssü ABD askeri unsurlarının Katar, Irak ve Pakistan gibi ülkelerde bulunan üslerine yönelik lojistik faaliyetlerinde önemli bir rol üstlenmektedir.⁶³⁸ Kürecik Tesis ise NATO'nun doğu sınırlarının güvenliğinin sağlanması bağlamında hava sahasının denetimi noktasında önemli görevler yürütmektedir.⁶³⁹

Türkiye'nin güçlü bir milli savunmaya sahip istikrarlı bir ülke olması jeopolitik önemini destekleyen önemli bir unsurdur. Türkiye'nin jeopolitik konumu DEAŞ'le mücadele kapsamında yürütülen Doğal Kararlılık Harekâtı'nda bir kere daha anlaşılmıştır.⁶⁴⁰ Şüphesiz ki Türkiye Ortadoğu'da yaşanacak herhangi bir hareketlenmede konumu gereği öne çıkacaktır.

Türkiye'nin jeopolitik konumuna ilişkin olarak Türkiye-ABD ilişkilerinin stratejik ortaklık olarak tanımlayan eski ABD Başkanı Bill Clinton *“20 nci Yüzyılı anlamak için, Türkiye'nin tarihi, bir anahtardır; ancak, ben inanıyorum ki, Türkiye'nin geleceği, önümüzdeki binyılın ilk yüzyılının şekillenmesinde de son derece önemli bir rol*

⁶³⁵ Osman Yalçın, s. 111.

⁶³⁶ Bölme, **Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim**, s. 53.

⁶³⁷ Ali Ayata/Murat Ercan, “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2, 2007, s. 21.

⁶³⁸ Osman Atalay Akman, s. 103; Açık, s. 27.

⁶³⁹ Mehmet Cem Demirci, “Kürecik radarı NATO Füze Savunma Sisteminin En Önemli Unsuru”, <https://tr.euronews.com/2019/12/16/kurecik-radari-turkiyenin-elindeki-stratejik-kozu-mu> 16.12.2019 e.t. 25.04.2021.

⁶⁴⁰ Yeşiltaş vd., s. 65.

oynayacaktır.” sözü önemlidir.⁶⁴¹ Türkiye’nin siyasi istikrarı, savunma sanayi alanında yapılan atılımları, bölgesel sorunlara yönelik yürüttüğü aktif siyaset jeopolitik konumunu daha belirgin kılmaktadır.

2.9. Değişen Konjonktür Bağlamında SEİA’nın Güncelliği

2.9.1. SEİA’nın ABD ve Türkiye Dış Politikaları Bağlamında Güncelliği

SEİA, Türkiye-ABD arasındaki askeri ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Anlaşma 1980 tarihinde imzalanmış ve 1987 tarihinde güncellenmiş olmakla beraber o tarihten bu yana taraflar anlaşmayı güncellememişlerdir. 1987 yılından bu yana dünyada soğuk savaş sona ermiş ve dünya başka bir konsepte evrilmiştir. Ayrıca Türkiye-ABD ilişkileri de yukarıda özetlendiği gibi farklı boyutlara evrilmiş, iki ülke arasında çıkar çatışmaları ortaya çıkmıştır.

2021 yılına itibariyle ABD, Suriye’de PKK’nın uzantısı olan PYD’e açık destek verirken Rusya, Suriye’de rejimi desteklemekte Türkiye ise Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olarak bilinen grubu himaye etmektedir.⁶⁴²

ABD bölgede İran’ı bir tehdit olarak görmektedir. ABD İran’a karşı Irak’ta onlarca askeri üs açmış olup Türkiye’de bulunan Kürecik Radar Tesisinin de İran’a yönelik olduğu kamuoyunda sıklıkla dillendirilmektedir.⁶⁴³ Ayrıca ABD’nin İran’a yönelik ambargosu da devam etmektedir. Türkiye-İran ile olan kültürel ve ticari ilişkilerini ABD’nin politikaları bağlamında riske atma noktasında temkinli davranmaktadır.⁶⁴⁴

ABD ayrıca Yunanistan ile 1990 tarihli bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalamış ve bu anlaşmanın güncellenmesine yönelik 2019 tarihinde ek bir protokol daha akdedilmiştir. ABD’nin Yunanistan’da bulunan Valos, Larissa ve Stefanovikeio üslerine ilave olarak Türkiye ile ABD ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde Dedeoğaç’ta askeri üs açması ABD’nin Türkiye’yi kuşattığı yönünde söylemlere sebebiyet vermiştir.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ “Clinton’ın 1999’daki TBMM Konuşması”, <https://t24.com.tr/haber/clintonin-1999daki-tbmm-konusmasi,38780> 06.04.2009 e.t. 12.06.2021.

⁶⁴² Polat, s. 82.

⁶⁴³ Mehmet Cem Demirci, Kürecik Radarı NATO Füze Savunma Sisteminin En Önemli Unsuru”, <https://tr.euronews.com/2019/12/16/kurecik-radari-turkiyenin-elindeki-stratejik-kozu-mu> 16.12.2019 e.t. 25.04.2021.

⁶⁴⁴ Sayın & Kılınçarslan, s. 254.

⁶⁴⁵ Yücel Acer, “5 Soru: ABD’nin Dedeoğaç (Yunanistan)’ta Askeri Üs Kurmasının Anlamı ve Türkiye’ye Etkisi”, <https://www.setav.org/5-soru-abdnin-dedeagac-yunanistanta-askeri-us-kurmasinin-anlami-ve-turkiyeye-etkisi/> 30.07.2020 e.t. 25.04.20210.

Bunun yanı sıra Türkiye Libya ile Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarına ilişkin anlaşma imzalaması⁶⁴⁶ ve Libya’da askeri üs kurması Türk dış politikasının aktivasyonunu göstermesi açısından önemlidir.⁶⁴⁷ Doğu Akdeniz meselesinde Fransa, Türkiye’ye karşı Yunanistan’a destek verirken Almanya sorunun Türkiye ile müzakere edilerek çözülmesi noktasında durmaktadır.⁶⁴⁸

Diğer taraftan Türkiye Katar ile olan ilişkisini ciddi şekilde geliştirmiştir. Türkiye Suriye’de kendi dış politikasının öngördüğü şekilde askeri hareketler icra etmektedir. Somali ve Sudan ile devam eden savunma iş birliği faaliyetlerinin yanı sıra Türkiye’nin; Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Irak ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’de askeri üsleri bulunmaktadır.⁶⁴⁹ Ayrıca Türkiye, Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık-Karabağ bölgesinde yaşanan çatışmalarda Azerbaycan’ı açıktan desteklemiştir. Bu olgular Türkiye’nin bölgede izlediği aktif politikanın sonuçlarını göstermektedir. Bunun yanı sıra birçok uzman tarafından Türkiye bölgede oyun bozucu devlet olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵⁰ Bu olgular çözümünde Türkiye’nin masada olmadığı hiçbir sorunun, kalıcı olarak çözülmeyeceğinin açık göstergesidir. Bu bağlamda ABD bölgesel sorunların çözümünün Türkiye ile güçlü bir ittifaktan geçtiğini anlamalıdır. ABD, Türkiye’ye soğuk savaş yıllarında olduğu gibi yaklaşmamalı, Türkiye’nin bölgede belirleyici güç olduğunu kabul ederek politikalarını güncellemelidir.⁶⁵¹

ABD’nin Türkiye’ye yönelik CAATSA yaptırımlarını uygulaması, Rahip Brunson krizinde olduğu gibi ekonomik yaptırım ile tehdit etmesi ve Türk savunma sanayini hedef alan yaptırımlar açıklaması,⁶⁵² Türkiye’deki Amerikan karşıtlığını körükleyeceği gibi iki ülke arasındaki sorunların çözümüne de katkı sağlamayacaktır.

⁶⁴⁶ 07 Aralık 2019 tarih ve 30971 sayı ile Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

⁶⁴⁷ Fatih Tuna, Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası, **Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 1, İstanbul 2020, s. 84.

⁶⁴⁸ Çağrı Kasapoğlu, “Doğu Akdeniz: Fransa, Yunanistan’a Destek Vererek Ne Yapmak İstiyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54175399> 16.09.2020 e.t. 25.04.2021.

⁶⁴⁹ Cenk Özgen, Türkiye’nin Denizaşırı Askeri Üs Kurma Girişimleri: Tespitler ve Geleceğe Yönelik Öneriler, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, C. 8, S. 2, Ankara 2019, s. 401.

⁶⁵⁰ Muhittin Ataman, “19. Yılında AK Parti’nin Dış Politika Stratejisi”, <https://www.setav.org/19-yilinda-ak-partinin-dis-politika-stratejisi/> 15.08.2020 e.t. 25.04.2021

⁶⁵¹ “Eski Almanya Başbakanı Schröder: Türkiye Doğu Akdeniz’de Hâkim Güç”, https://www.ntv.com.tr/dunya/eski-almanya-basbakani-schroder-turkiye-dogu-akdenizde-hkim-guc.ao4odWosHUGNVsg_djqsqg 03.02.2021 e.t. 25.04.2021

⁶⁵² “ABD’den Türkiye’ye S-400 Yaptırımı: Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir Yaptırım Listesine Alındı”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55306743> 14.12.2020 e.t. 25.04.2021

Bu kapsamda Rusya'dan S-400 aldığı için Türkiye'ye CAATSA yaptırımını uygulayan ABD bunun en çok kendi çıkarlarına zarar vereceğinin farkına varması gerekmektedir. Türkiye'yi kaybeden ABD'nin Rusya'nın bölgede artan etkinliğini hangi aktörlerle dengeleyeceğini düşünmesi gerekmektedir.⁶⁵³ ABD'nin Türkiye ile askeri, ekonomik ve siyasi konularda iş birliğini geliştirmesi ve SEİA'nın bu bağlamda yeniden güncellenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.⁶⁵⁴

2.9.2. SEİA'nın Kapsamı Bağlamında Güncelliği Sorunu

2.9.2.1. NATO SOFA Sorunu

NATO SOFA⁶⁵⁵ 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanmış olup NATO görevleri için kendi ülkesinden NATO üyesi olan başka ülkelere giden veya başka ülkelere NATO üyesi ülkelere gelen askeri unsurların tabi olacağı statüyü belirlemektedir.⁶⁵⁶ Diğer taraftan ise, Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında Mütteallik Anlaşma⁶⁵⁷ hala yürürlükte dir. Bunun yanı sıra SEİA kapsamında Türkiye'de bulunan ABD askeri unsurlarının NATO SOFA'ya tâbi olacağı SEİA'nın 5/3 maddesi ile düzenlenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye-ABD ilişkilerinde NATO SOFA'nın uygulanmasına yönelik yaşanan sorunlara kısaca değinilecektir.

NATO SOFA'nın 7/3-b maddesi ile düzenlenen ve gönderen devlete öncelikli yargılama yetkisi tanıyan “resmi vazife” kavramı tam olarak açık değildir.⁶⁵⁸ Anlaşmanın uygulanması sırasında ABD yetkili makamları ile Türk makamları arasında “resmi vazife” kavramının yorumuna yönelik ciddi sorunlar çıkmıştır. Geline neticede, NATO SOFA kapsamında olan ABD askeri personeli hakkında ceza soruşturması yürütülmesi halinde ilgili savcılık tarafından Adalet Bakanlığı vasıtası ile Genelkurmay Başkanlığı koordinesinde ABD makamlarına söz konusu fiilin görev kapsamında olup olmadığı sorulacaktır. ABD yetkili makamları tarafından gönderilen görev yazısının Genelkurmay Başkanlığı tarafından kabul edilmemesi halinde ise sürecin nasıl şekilleneceği net

⁶⁵³ Ayata & Ercan, s. 25

⁶⁵⁴ Çaycı, s. 10

⁶⁵⁵ Bkz., yukarıda s. 17.

⁶⁵⁶ Kul, s. 18.

⁶⁵⁷ Bkz., yukarıda s. 33.

⁶⁵⁸ Kul, s. 79.

olmayıp taraflar konu hakkında müzakere ederek sorunu çözmeye çalışacaktır. Yukarıda ifade edilen resmi prosedür boyunca soruşturma işlemleri duracaktır.⁶⁵⁹

Görüldüğü gibi gerek anılan Anlaşmada gerekse de Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşmanın tatbikatına ilişkin düzenlemelerde genel soyut bir tanım yapılmış ve resmi vazife kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda belirsizlikler giderilmemiştir. Uygulamada suça karışmış birçok ABD askerinin “görev belgesi” meselesi yüzünden soruşturmaları gecikmektedir.

NATO SOFA ile ilgili olarak tartışılması gereken önemli bir husus ise, 8’nci madde ile düzenlenen tazminat hususudur. NATO kapsamında gönderen ülke ile kabul eden devletler arasındaki tazminat hukuku, NATO SOFA’nın 8’inci maddesiyle düzenlenmiştir. NATO SOFA kapsamında NATO üyesi ülkede bulunan NATO üyesi devletler için bağlayıcı olan bu anlaşma tazminattan feragat konusunda çok geniş sınırlar öngörmüştür. Diğer taraftan ise kabul eden devlete %25 kusursuz sorumluluk yüklemesi ciddi şekilde eleştiriye açıktır. NATO SOFA’da tazminata ilişkin konularda “kusurluluk” yönünden bir düzenlemenin yapılmamış olması ise çok ciddi sonuçlara sebep olabilecektir. Resmi görevin ifası kapsamında olsun veya olmasın zarara sebebiyet veren kişinin kusur noktasında değerlendirilmesi, tazminat hukukunun en önemli kurucu gerekliliklerindendir. Halbuki NATO SOFA tazminat hukukuna ilişkin olarak tazminat hukukunun en önemli unsurlarından olan kusur değerlendirmesine yer vermemiştir.

NATO SOFA’nın uygulamasına ilişkin olarak yakın tarihimizde yaşanan acı bir olay dikkat çekmektedir. 01 Ekim 1992 tarihinde TCG Muavenet gemisi ABD’ye ait USS Saratoga (CV-60) uçak gemisinden atılan 2 adet Sea Sparrow füzesiyle vurulmuştur. Söz konusu olayda gemi komutanı Kurmay Yarbay Levent Kudret Güngör’ünde aralarında bulunduğu 5 Türk askeri şehit olmuş 22 asker ise yaralanmıştır.⁶⁶⁰

Olay sonrası, konunun NATO mevzuatları gereği NATO tarafından soruşturulması gerekirken ABD ve Türk yetkili makamları tarafından ayrı ayrı olay soruşturulmuştur. Söz konusu olayda dikkat çeken hususlar ise, Saratoga uçak gemisinden yapılan iki atışın da tam isabet kaydetmesi ve “Sea Sparrow” füzelerinin ateşlenebilmesi için 6 ayrı onayın gerekmesidir. Ayrıca bu işlemlerin ayrı ayrı odalarda bulunan personel tarafından silsile

⁶⁵⁹ Hüseyin Yücel Yalçın, s. 27.

⁶⁶⁰ Dinç Bayer, “Türk Gemisi “Muavenet”in NATO Tatbikatı Esnasında Amerikan Gemisi “Saratoga” Tarafından Vurulması Olayı” <http://denizstrateji.com/tr/turkce-turk-gemisi-muavenetin-nato-tatbikati-esnasinda-amerikan-gemisi-saratoga-tarafından-vurulmasi-olayi/> (t.y.) e.t. 25.04.2021.

ve iradi olarak yapılabilmesi nedeniyle füzelerin peş peşe kazayla ateşlenmesi olası görülmemektedir.⁶⁶¹ Söz konusu olayın kaza olduğu kamuoyu tarafından inandırıcı bulunmamıştır. Söz konusu olay neticesinde ABD tarafı sorumlu olduğu ileri sürülen bazı personele sadece bazı disiplin cezaları vermiştir.

NATO SOFA'nın 8/4 maddesinin açık hükmü⁶⁶² gereği Türkiye ABD'den tazminat talep edememiştir. NATO SOFA'nın 8/4 maddesi olayda şehit olan veya yararlanan kişilere ilişkin bütün tazminat taleplerinden feragat edileceğini öngörse de ABD tarafından şehit ailelerine sembolik miktarlarda tazminat ödendiği ifade edilmektedir.⁶⁶³

Muavenet olayı NATO SOFA'nın uygulamasında yaşanan sorunlara ilişkin olarak en önemli somut olaylardandır. Olay sonrası görevin ifası sebebiyle meydana gelen bir suç olduğundan sanıklar, ABD'de yargılanması gerekirken yargılanmamış, sadece disiplin cezaları ile tecziye edilmişlerdir.⁶⁶⁴ Türkiye'nin NATO SOFA'nın 8'nci maddesi gereği tazminat talebinden feragat etmesi gerekse de vahametinin büyüklüğü sebebiyle ABD tarafından 8 adet Knox sınıfı fırkateyn Türkiye'ye hibe edilmiştir.

Bu bağlamda, NATO SOFA'nın 8'nci maddesi suiistimale açık olarak hala yürürlüktedir. Kusura ilişkin detayların düzenlenmemesi, kasten işlendiğinden şüphe dahi olmayan olaylarda dahi anılan Muavenet örneğinde olduğu gibi kaza diyerek geçiştirilmesi ile karşılaşmaktadır. Bu sebeple söz konusu tazminat rejiminin sadece taksir ile işlenmiş eylemler için uygulanması gerektiği, zarar verme kastı ile hareket eden resmi görevli askeri personelin ya da devletin bu anlaşma ile bahsedilen kolaylıklardan yararlanmaması gerektiği değerlendirilmektedir.

Kasten işlenen olaylara ilişkin uluslararası hukuktaki haksız fiil hukukunun uygulanması gerektiği kıymetlendirilmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu tazminat rejimi tazminattan feragat noktasında çok geniş sınırlar çizmiş olup bu sınırların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Gönderen devletin bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmi görevin ifası sırasında veya ifası dolayısıyla gerçekleşen herhangi bir fiil veya ihmali neticesinde üçüncü şahısların uğramış olduğu zararlar için dahi kabul eden devlete

⁶⁶¹ Savaş Karakaş, "Muavenet ve Hikayesi", <https://mavivatan.net/muavenet-ve-hikayesi/> 02.10.2020 e.t. 25.04.2021; Ayrıca Bakınız, "TCG Muavenet fırkateyninin 5 şehidi için 22 yıl Sonra Madalya", <https://www.7deniz.net/m-haber-12603.html> 25.03.2014 e.t. 25.04.2021.

⁶⁶² NATO SOFA'nın 8/4'uncü maddesi "Âkîd Taraflardan her biri, silâhlı kuvvetleri mensuplarından birinin resmi vazifesini ifası sırasında yaralanmasından veya ölümünden mütevellit olarak diğer bir Âkîd Tarafa karşı bütün tazminat taleplerinden feragat edecektir" hükmünü içermektedir.

⁶⁶³ Kul, s. 97.

⁶⁶⁴ "Muavenet Gemimizin Vurulması", <https://tarihinizinde.com/muavenet-gemimizin-vurulmasi/> 19.04.2010 e.t. 25.04.2021.

%25 kusursuz sorumluluk yüklemenin hakkaniyete uygun olmadığı değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, NATO SOFA'nın NATO üyesi ülkelerin NATO görevleri kapsamında birbirilerinde kuvvet konuşlandırdıkları zamanlarda uygulanmasının makul olacağı değerlendirilse de Türkiye-ABD ilişkileri için bu durum geçerli değildir. ABD askeri unsurları yaklaşık 70 yıldır Türkiye'de TSK'ya ait tesislerde konuşludur. Bunun yanı sıra ABD, Türkiye'de ciddi miktarda kuvvet bulundurmaktadır. NATO SOFA'nın yargılama ve tazminat hususunda sağladığı avantajlar, uygulamada Türkiye aleyhine sonuçlar ve riskler ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Türkiye ile ABD arasında yeni bir statü anlaşmasının yapılması gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

2.9.2.2. Tesisler Sorunu

SEİA'nın 5'nci maddesi ve Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması kapsamında ABD askeri unsurları müşterek savunma tedbirlerine katılmak maksadı ile Türkiye'de İncirlik Üssü ve Kürecik Radar Tesisinde konuşlu bulunmaktadırlar. Şüphesiz ABD askeri unsurları Konya ve İzmir gibi başka TSK'ya ait tesislerde de bazı faaliyetler icra etse de bu görevler SEİA kapsamında olmayıp ikili başka anlaşmalar kapsamındadır.

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının 7'nci maddesi ile ABD askeri unsurlarının TSK'ya ait tesislerde bedelsiz olarak konuşlanacağı düzenlenmiştir. Bunun yanında ABD askeri unsurları tarafından inşa edilen taşınmazların mülkiyetinin Türkiye'ye ait olacağı ifade edilse de kullanımının kati sona ermesine kadar ABD tarafından işletilmektedir.⁶⁶⁵ Söz konusu anlaşma kapsamında ABD askeri unsurları salt askeri nitelikli taşınmazlar inşa etmemekte aynı zamanda kendi personellerine yönelik sosyal ve ticari maksatlı taşınmazları da inşa ederek işletmektedir.

Müşterek savunma tedbirleri bağlamında salt askeri nitelikte olan taşınmazların bedelsiz olarak kullanılması müşterek iş birliği ruhuna aykırı olmayacaktır. Bu kapsamda söz konusu anlaşma güncellenerek ABD askeri unsurlarının salt askeri nitelikte olmayan ticari faaliyetleri için (tesisin içinde bulunan askeri mağazalar) Türkiye'ye uygun miktarda kira ödemesi gerektiği düşünülmektedir. Anlaşmanın amacı kapsamında ABD askeri unsurları müşterek savunma tedbirlerine katılmak için konuşlu bulunmaktadırlar.

⁶⁶⁵ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md.7/2.

ABD ordusunun kendi askeri personeline yönelik döner sermaye nitelikli ticari faaliyeti hiçbir askeri nitelik taşımamaktadır. Bu bağlamda söz konusu anlaşma güncellenerek ABD ordusunun kullanımında olan alanlarda ABD ordusu tarafından işletilen ticari müesseselerin ve askeri mağazaların uygun bir kira bedeli vermesine yönelik hukuki altyapı hazırlanmalıdır.

Ayrıca söz konusu bu tesisler vergiden muaf olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.⁶⁶⁶ Türkiye’de faaliyet gösteren ABD ordusuna ait bu ticari işletmelerin hukuki statüsü tekrar güncellenerek vergilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra ABD askeri unsurları tarafından inşa edilmiş mülkiyeti Türkiye’de ama kullanımı ABD tarafında olan taşınmazlara yönelik olarak yine anlaşma güncellenerek detaylar açıklığa kavuşturulmalıdır. Öncelikle ABD askeri unsurları tarafından inşa edilen taşınmazlar ABD tarafının kullanımın kati sone ermesi ile ya kullanımı Türk tarafına devredilmekte ya da yıkılmakta ve arsa çimlendirilerek Türk tarafına verilmektedir. Söz konusu anlaşma güncellenerek inşa edilen taşınmazın kullanımı belirli bir süreliğine ABD tarafına bırakılmalıdır. O süre dolduktan sonra ya taşınmaz Türk tarafına devredilmeli ya da ABD askeri unsurları kullanmaya devam etmek ister ise mukabilinde uygun bir kira bedeli alınmalıdır. Taşınmazın yıkılması ise tarafların mutabakatı ile mümkün olmalıdır. Bunun yanı sıra yine anlaşma güncellenerek halihazırda anlaşmada bulunan bakiye bedel konusu da detaylı olarak düzenlenmelidir. Anlaşmada bakiye bedel konusu geçmiş uygulamalara atıf yapılarak muğlak bırakılmıştır. Söz konusu anlaşma güncellenerek bakiye bedelin hangi durumlarda istenebileceği, nasıl belirleneceği ve ödemenin nasıl yapılacağı hususlarından detaylar belirlenmelidir.

Yine söz konusu anlaşma ile su, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapı faaliyetlerinin ABD tarafınca karşılanacağı düzenlemiştir.⁶⁶⁷ Bunun yanı sıra Anlaşmanın 8/1 maddesi ise, münhasıran Türk askeri faaliyetleri için kullanılan mahallerin işletme ve idame masraflarının Türk tarafınca karşılanacağını hususunu düzenlemiştir. Anlaşmada münhasıran Türk tarafınca kullanılan mahallerin su, elektrik ve kanalizasyon maliyetlerinin ödenip ödenmeyeceği hususunda veya ödenecekse nasıl hesaplanacağı ve ödeneceğine ilişkin açıklık yoktur. Bu bağlamda söz konusu anlaşma güncellenerek bu sorun giderilmelidir.

⁶⁶⁶ Mütteallik Anlaşma, Md. 4.

⁶⁶⁷ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 8/3.

Tesislere ilişkin olarak uygulamada yaşanabilecek bazı sorunlar ise, tesiste meydana gelen adli bir olay sonrasında adli makamlar henüz harekete dahi geçmeden yabancı askeri unsurların ülkeyi terk edebilecekleri hususudur. Bunun ile ilgili herhangi bir somut olay yaşanıp yaşanmadığı hususu bilinmezken, böyle bir ihtimal her zaman söz konusudur. Bu bağlamda söz konusu anlaşma güncellenerek şüphelinin yurt dışına çıkmasının önüne geçilebilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

2.9.2.3. Türkiye ile ABD Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşmanın Güncelliği

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girmesi ile başlayan savunma sanayindeki dış bağımlılığın olumsuz sonuçları 1980'li yıllarda fark edilerek yerli savunma sanayi yatırımları başlamıştır.⁶⁶⁸ Bu dönemde Türkiye'nin hem teknik alt yapı ihtiyacı hem yetişmiş insan gücünün olmaması hem de bütün silah sistemlerinin NATO standartlarında olması gerekliliği sebebiyle ABD ile savunma sanayi iş birliği konusunda anlaşmalar imzalanması sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁶⁹

SEİA'nın bir parçası olan Türkiye ile ABD arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmıştır.⁶⁷⁰ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması ile Türkiye ve ABD hükümetlerinin savunma teçhizatı üretim ve bakım yeteneklerinin artırılması, silahlı kuvvetlerin hem kendi hem de ortak savunma ihtiyaçları için modern silah ve teçhizatı daha ekonomik ve verimli şekilde elde edebilmelerine yönelik işbirliği amaçlanmaktadır.⁶⁷¹

Söz konusu anlaşma ile iki hükümet karşılıklı savunma malzemesi tedariki, savunma alanında teknolojik bilgilerin karşılıklı akışını kolaylaştırılması, savunma teçhizatlarının ortak üretiminde savunma konusunda iş birliği yapılması için çaba harcayacaklardır.⁶⁷² Bu anlaşma ile savunma sanayinde iş birliğinin kapsamı konvansiyonel savunma teçhizatının araştırma, geliştirme, üretim, tedarik ve lojistik desteği olarak belirlenmiştir.

Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması incelendiğinde anlaşmada ABD tarafını sınırlayan bir hüküm bulunmamaktadır. Türkiye kendi savunma sanayisinin gelişimine

⁶⁶⁸ İncegöl, s. 81.

⁶⁶⁹ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 4.

⁶⁷⁰ Bkz., yukarıda s. 71.

⁶⁷¹ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 1.1.

⁶⁷² Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 1.2.

katkı sağlamak için Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasını imzalamış olsa da Türkiye'nin bu talebi sadece anlaşmanın metninden ve ekinde yer alan projelerden anlaşıldığı kadarıyla ABD tarafından genel ifadelerle geçiştirilmiştir.

Gerek dünya konjonktürü gerekse de Türkiye söz konusu Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının imzalandığı dönemden çok farklı bir döneme evrilmiştir. Söz konusu anlaşmanın imzalandığı dönemde Türk savunma sanayi şirketleri henüz yeni kurulurken bugün ilk 100'de 7 Türk savunma sanayi firması yer almaktadır.

Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının güncelliğine ilişkin olarak öncelikle ABD tarafından Türk savunma sanayini hedef alan yaptırımlara⁶⁷³ son verilmelidir. ABD'nin Türkiye'ye hedef alan bu kararları açıkça Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının amacı ile örtüşmemektedir. ABD tarafının Türk savunma sanayine yönelik yaptırım kararlarından vazgeçmesi ve taraflar arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının da güncellenmesi gerekmektedir. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasıyla sadece konvansiyonel silahlar için üretim noktasında bir işbirliği değil deniz, kara, hava ve uzay savunması noktasında en modern silah ve teçhizatın üretilmesi için işbirliği yapılabilmesinin hukuki dayanağı sağlanmalıdır. Özellikle Türkiye için ciddi bir ihtiyaç haline gelen hava savunma sistemlerine ilişkin özel hükümler bu anlaşmada yer almalıdır.

2.10. SEİA'nın Feshedilmesinin Hukuki Sonuçları

SEİA'nın feshine ilişkin hukuki prosedür anlaşmanın 7'nci maddesi ile düzenlenmiştir. SEİA Türkiye ile ABD arasında askeri ilişkileri düzenleyen önemli bir anlaşma olup anlaşmanın feshinin Türkiye-ABD ilişkileri açısından siyasi, askeri ve hukuki sonuçları olacaktır. SEİA'nın yürürlük süresi her yıl 18 Aralık'ta dolmakta ve taraflarca feshedilmediği sürece de birer yıl süreyle yürürlükte kalmaya devam ederek uzamaktadır. Anlaşmanın feshine ilişkin taraflarca üç usul belirlenmiş olup çalışma kapsamında incelenmiştir.⁶⁷⁴

SEİA'nın feshine ilişkin taraflardan birisinin bu yönde bir irade göstermesi ve bunu diğer tarafa bildirmesi gerekmektedir. Türkiye tarafından böyle bir irade gösterilmesi gerekirse, ABD'ye yapılması gereken bildirim 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı

⁶⁷³ “ABD'den Türkiye'ye S-400 Yaptırımı: Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir Yaptırım Listesine Alındı.”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55306743> 14.12.2020 e.t. 25.04.2021.

⁶⁷⁴ Bkz., yukarıda s. 64.

Kararnamesinin 3'üncü maddesi gereği Cumhurbaşkanı kararına istinaden yapılmalıdır. İki ülke ilişkilerinde önemli bir yeri olan anlaşmanın feshi siyasi nitelikli bir karardır. SEİA'nın taraflardan birisince, yeni bir anlaşma yapılmaksızın feshedilmesi halinde iki ülke ilişkilerinde derin bir kırılma yaşanacaktır. SEİA'nın feshinin olası siyasi sonuçlarına ilişkin olarak, Türkiye'nin 1947 Yardım Antlaşması ile başlayıp NATO'ya girmesi ile sonuçlanan sürece benzer, tersine bir hareketin başlangıcı olarak değerlendirilebilecektir. SEİA'nın feshinin olası siyasi sonuçları siyaset bilimin konusu olması sebebiyle bu çalışmada detaylandırılmamıştır.

SEİA'nın feshinin askeri ve hukuki sonuçlarına ilişkin olarak ise, SEİA ve tamamlayıcı anlaşmalar ile SEİA kapsamında yapılmış bütün uygulama anlaşmalarının iptal edilmesi söz konusu olacaktır. Bu çalışma kapsamında ABD ile Türkiye arasında yapılmış bütün anlaşmalara ulaşılarak incelenmesi imkânı olmadığından hangi anlaşmanın ne kadar bu durumdan etkileneceğini söylemek oldukça zordur.

SEİA'nın feshinin sonucunda Türkiye ile ABD arasındaki “Savunma Desteği Anlaşması” kapsamında ABD tarafından Türkiye'ye sağlanan savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitiminin hukuki dayanağı ortadan kalkmış olacaktır. ABD tarafından Türkiye'ye SEİA'dan başka hangi anlaşmalar kapsamında hangi silah, mühimmat ve yedek parçanın satıldığını bilmek askeri bilgilerin gizliliği dikkate alındığında mümkün değildir. Yine SEİA'nın feshi ile ABD tarafından Türkiye'ye SEİA kapsamında silah, mühimmat ve yedek parça gibi savunma malzemelerinin satılamayacağı söylenebilir. Bu durum ise, özellikle yedek parça anlamında TSK'nın zafiyetine sebep olabileceği değerlendirilmektedir.

SEİA'nın feshinden etkilenen tamamlayıcı anlaşmalardan birisi ise, “Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması” olup Türkiye ile ABD arasında savunma sanayi konusundaki iş birliği başkaca bir anlaşma yoksa sona erecektir. Bu anlaşma kapsamında Türkiye ile ABD arasında savunma sanayi iş birliği konusunda hangi boyutta nasıl somut bir ilişkinin olduğunu bilmek yine askeri bilgilerin gizliliği dikkate alındığında mümkün değildir. Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması feshedilmiş olsa bile, ABD tarafından Türkiye'ye verilen teknik bilgi paketleri, sağlanan savunma malzemeleri ve teknik bilgiler yönünden geçerli olmaya devam edecektir. ABD tarafından Türkiye'ye verilen teknik bilgi paketleri, sağlanan savunma malzemeleri ve teknik veriler, ABD'nin yazılı rızası

olmadan üçüncü bir ülke ya da herhangi bir alıcıyla hiçbir şekilde paylaşamayacaktır.⁶⁷⁵ Türkiye ile ABD arasında başka bir anlaşma yoksa ABD savunma şirketlerinin Türk savunma sanayi şirketleri olan ticari faaliyetleri de olumsuz etkilenebilecektir.

SEİA'nın feshinden etkilenecek tamamlayıcı anlaşmalardan bir diğeri ve en önemlisi Türkiye'de konuşlu ABD askeri unsurlarının hukuki statüsünü belirleyen "Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasıdır." Türkiye ile ABD arasında ilişkilerin gergin olduğu her dönemde Türkiye'deki ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerin kapatılması gündeme gelmektedir. Türkiye'de ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu İncirlik Üssü ve Kürecik Radar Tesisin hukuki statüsü "Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması" ile belirlenmiştir. SEİA'nın kendisinin veya münhasır olarak sadece Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının feshedilmesi halinde ABD askeri unsurlarının konuşlu bulundukları İncirlik Üssü ve Kürecik Radar Tesisinden çekilmeleri gerekmektedir.

SEİA'nın kendisinin veya münhasır olarak sadece Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının feshedilmesi halinde ABD, anlaşmanın hukuken sona erme tarihini takip eden bir yıl içinde, geri çekme ve tasfiye işlemlerini tamamlayacaktır. Bu bir yıllık süre içinde de anlaşma geri çekme ve tasfiye amacıyla yürürlükte kabul edilecektir.⁶⁷⁶

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının feshine ilişkin olarak Türkiye ile ABD arasında tesislerdeki taşınmazlara yönelik bakiye bedel konusu gündeme gelecektir. Bakiye bedel konusuna ilişkin açık kaynaklarda ve mevzuatta net bir hüküm bulunmamaktadır. Bakiye bedel, ABD askeri unsurları tarafından inşa edilmiş ve ABD tarafının kullanımında olan bir taşınmazın ABD askeri makamları tarafından kullanımının ABD tarafının rızası olmaksızın yetkili Türk makamları tarafından iptal edilmesi halinde gündeme gelmektedir. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının feshi halinde ABD tarafından tesislere yapılmış bütün istihkâm yatırımlarına yönelik bir bakiye bedel talep edilebilecektir. Bakiye bedelin miktarına ilişkin tesisin büyüklüğü, ihtiva ettiği taşınmaz miktarı ve değeri, tesise yapılan altyapı yatırımları ve bunların ne kadar süredir ABD kullanımında olduğu gibi verilere sahip olmadan bir değer söylemek doğru olmayacaktır.

⁶⁷⁵ Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması, Md. 9.

⁶⁷⁶ Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması, Md. 13.

SONUÇ

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası içinde bulunduğu konjonktürün de etkisi ile kendini Batı Blokunda konumlandırmıştır. Türkiye ile ABD arasında 1947 tarihli Yardım Antlaşması imzalanması ile başlayan Türkiye'nin Batı Blokuna katılım süreci 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile tamamlanmıştır.

Türkiye, SSCB ile en uzun sınıra sahip NATO ülkesi olması sebebiyle özellikle soğuk savaş döneminde jeopolitik olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin NATO'ya katılması neticesinde Türkiye ile ABD arasında bir dizi anlaşmalar imzalanmış ve ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası bağlamında Türkiye'de çok sayıda ABD askeri unsurlarının konuşlandığı askeri tesisler açılmıştır. Bu tesislerin hukuki statüsüne ilişkin iki ülke arasında 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması imzalanmıştır.

ABD askeri unsurları 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında Türkiye'ye konuşlanmış ve Türkiye, üslerinin kullanımını ABD'ye açmıştır. Anlaşmaya göre, ABD Türkiye içinde kendisi için uygun gördüğü yerde, herhangi bir bedel ödemeksizin konuşlanabilecek, tesis inşa edebilecek ve bu tesislerin sınırlarını gerektiğinde genişletilebilecektir. Aynı dönemde Türkiye'de NATO komutasında olan tesisler de bulunmakta ise de 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması kapsamında ABD tarafından inşa edilen tesisler NATO kullanımında olan tesislerden farklıdır. Bu tesislerin güvenliğinden ABD askeri unsurları sorumludur.

Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli olan en eski antlaşmalardan birisi de 1954 tarihli Vergi Muafiyeti Anlaşmasıdır. Bu Anlaşma ile ABD askeri unsurları Türkiye'de yapacak oldukları harcamalarda birçok kalemden vergiden muaf tutulmuşlardır.

Bunun yanı sıra, çalışma kapsamında incelenen bir diğer anlaşma ise, 1954 tarihli Müteallik Anlaşmasıdır. Müteallik Anlaşma ile; Türkiye'de konuşlanacak ABD askeri unsurları için ayrı bir statü anlaşması yapılmayıp ABD askeri unsurlarına 1951 tarihli NATO SOFA statüsü tanınmıştır. Ayrıca bu anlaşma ile NATO SOFA'daki "sivil unsur" kavramı genişletilmiştir. NATO SOFA sadece bir kuvvetin hizmetinde olan sivil personeli "sivil unsur" kabul ederken, Müteallik Anlaşma ile ABD askeri unsurlarına hizmet veren ABD menşeli şirketlerde çalışan ABD'li sivil çalışanlar da bu statüye sahip olmuşlardır. Ayrıca, Müteallik Anlaşmada ABD'ye ait askeri mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi müesseselere yönelik hükümler mevcuttur. Bahse konu bu askeri

müesseselerin anlaşma gereği olarak ruhsat, teftiş ve vergiden muaf olarak faaliyette bulunacağı düzenlenmiştir.

1947 tarihli Yardım Antlaşması ile çok iyimser bir ortamda başlayan ve gelişen Türkiye-ABD ilişkilerinde ilk ciddi kırılma 1964 yılında Johnson Mektubu ile yaşanmıştır. Türkiye'nin 1959 tarihli Garanti Antlaşması gereği olarak Kıbrıs'a müdahale etme isteğine karşılık, dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İnönü'ye sert bir dille kaleme alınmış bir mektup gönderilmiştir. Johnson Mektubunda özetle; Türkiye'nin ABD'den almış olduğu silahları sadece verilmiş amacına uygun bir şekilde savunma amaçlı olarak kullanabileceği vurgulanmıştır.

1964 Johnson Mektubundan sonra Türk halkında ABD karşıtlığı artmıştır. Bu bağlamda da Türkiye ile ABD arasındaki ikili anlaşmaların TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmadığı gerekçesiyle hukuki dayanaktan yoksun olduğu yönünde eleştiriler yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu durum üzerine, Türkiye ile ABD arasında bütün ikili anlaşmaları düzenleyen ve iyileştiren tek bir metin üzerinde çalışmalar yapılmış ve 1969 tarihli OSİA imzalanmıştır.

OSİA'nın “gizli” gizlilik derecesinde olması nedeniyle TBMM'nin kapalı oturumlarında görüşülmüş ve kamuoyuna anlaşmanın temel prensiplerine ilişkin genel bilgi verilmekle yetinilmiştir. OSİA uyarınca, ABD tarafından tesislerde inşa edilecek yapılar Türkiye'nin mülkü sayılacaktır. ABD'nin tesisleri kullanımı sadece NATO görevleri ile sınırlı olacaktır. ABD, tesisleri Türkiye'nin onayı olmaksızın askeri bir harekât için kullanamayacaktır. Türkiye'nin tesisler üzerinde tam ve kesin hakimiyeti olacak ve Türkiye gerekli gördüğünde bu tesisleri denetleyebilecektir. Ayrıca, OSİA kapsamında ortak askerî tesislerin amaç, mahiyet ve faaliyetlerine etki edecek herhangi bir değişikliğin yapılabilmesi Türkiye'nin uygun görmesine bağlanmıştır. Askeri Kolaylıklar Antlaşmasıyla ABD'ye tesisler üzerinde sınırları muğlak çok geniş yetkiler verilirken OSİA ile bu sınırlar bir nebze olsun belirginleşmiştir. OSİA, Türkiye'nin tesisler üzerinde inisiyatif almaya başlaması açısından o dönemde önemli bir anlaşma olmuştur.

1970'li yılların ilk yarısı Türkiye ile ABD arasında “haşhaş krizi” ile geçmiştir. Türkiye'nin 01 Temmuz 1974 itibarıyla haşhaş ekimine izin vereceğini açıklaması üzerine ABD Kongresi, bu karar sebebiyle Export-Import Bankası'nın Türkiye'ye daha

fazla kredi vermesini yasaklamıştır. Ayrıca, ABD Kongresi tarafından Türkiye'ye verilen borçların ve ekonomik/askeri yardımların durdurulmasını öngören bir karar alınmıştır.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra haşhaş sorunundan dolayı gergin olan Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir boyuta geçilmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtına karşı bir politika izleyen ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamıştır. Ambargo boyunca ABD tarafından Türkiye'ye yapılan ekonomik yardım durmuş, parası peşin ödenen silahlar dahi Türkiye'ye teslim edilmemiştir. Periyodik muayeneler için ABD'ye gönderilen uçaklar geri dönememiş ve ABD tarafından Türkiye'ye yedek parça ve cephane satışı yapılmamıştır. Buna karşın Türkiye tarafından OSİA feshedilmiş ve NATO kullanımında olanlar dışında ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu bütün tesisler TSK'nın denetimine alınmıştır.

1978 yılına gelindiğinde, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından silah ambargosunun devam etmesi halinde Türkiye'nin NATO'dan çıkabileceği yönünde açıklamaları ABD'yi tedirgin etmiştir. Ayrıca, ABD'de kapatılan üslerinin tekrar açılması gerektiği yönünde görüş ortaya çıkmıştır. NATO üyesi Türkiye'nin ambargo nedeniyle askeri olarak zafiyet göstermesinin istenmemesi de ambargonun kaldırılmasını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede, ABD tarafından 26 Eylül 1978 tarihinde Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu kaldırılmış ve iki ülke arasında yeni bir anlaşmanın yapılmasına yönelik görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler sonunda Türkiye ile ABD arasında 29 Mart 1980 tarihinde bu çalışmanın konusu olan SEİA imzalanmıştır. Bu kapsamda Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönem yeni bir anlaşmanın etrafında şekillenmiştir.

SEİA, anlaşmanın başlığında da belirtildiği üzere, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 2 ve 3'üncü maddelerine dayanılarak bir "uygulama anlaşması" olarak yapılmıştır. SEİA, imzalandığı dönemde yürürlükte olan 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesi kapsamında, TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunması gerekmeyen "uygulama anlaşması" olarak değerlendirilmiş ve doğrudan Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.

SEİA'nın bir uygulama anlaşması olduğu değerlendirmesi ile TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmadan yürürlüğe konulması eleştiriye açıktır. SEİA'nın imzalandığı dönemde yürürlükte olan 244 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesine bakıldığında, aynı kanunun 2/4'üncü maddesine atıf yapıldığı görülmektedir. 244 sayılı Kanun'un 2/4 maddesi ise, kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan "iktisadî, ticari, teknik veya

idari anlaşmalardan” Türk kanunlarına değişiklik getirmeyenleri onaylamak veya bunlara katılmak için Bakanlar Kuruluna yetki vermiştir.

Ayrıca, 1961 Anayasasının 65/3 maddesi ile uluslararası bir antlaşmaya dayanan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan “iktisadî, ticarî, teknik veya idarî” anlaşmaların TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunmasına gerek olmadığı ifade edilmiştir. SEİA, imzalandığı dönemde yürürlükte olan 244 sayılı Kanun’un 6’ncı maddesi, NATO ve NATO üyesi devletlerde NATO faaliyetlerine yönelik yapılacak ikili veya çok taraflı anlaşmaları kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan “iktisadî, ticarî, teknik veya idarî” anlaşmalar olarak değerlendirerek onaylamaya veya bunlara katılmaya Bakanlar Kurulunu yetkili kılmıştır. Bununla birlikte, NATO anlaşmalarının, askeri nitelikli anlaşmalar olması sebebiyle 1961 Anayasasının 65/3 maddesinin izin vermiş olduğu “iktisadî, ticarî, teknik veya idarî” anlaşmalardan farklı olduğu ve bu anlaşmaların bir kanunla uygun bulunması gerektiği dile getirilerek, anayasa ile izin verilen sınırı aştığından bahisle Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi 04 Mart 1965 tarihli ve 1963/311 Esas ve 1965/12 sayılı kararı ile söz konusu 244 sayılı Kanun’un 6’ncı maddesinin anayasaya aykırı olmadığını belirtmiştir.

Uygulama anlaşmaları, uluslararası antlaşmaya dayanan ve uygulamaya ilişkin belirsizlikleri ortadan kaldırmak ve ayrıntıları ile belirtmek için yapılan detay anlaşmalardır. SEİA’nın bir bütün olarak sistematığına bakıldığında, SEİA, ana anlaşması ile birlikte 3 tane ek tamamlayıcı anlaşmayı içermektedir. SEİA, sadece tesisler konusunda yapılmış tamamlayıcı anlaşmaya ek 7 uygulama anlaşması bulunan kapsamlı bir mevzuattan oluşmaktadır. SEİA, iki ülke arasındaki savunma desteğinden sanayi iş birliğine ve TSK’ya ait tesislerde konuşlanacak ABD askeri unsurlarına kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu yönü ile SEİA bir bütün olarak incelendiğinde, uygulamaya ilişkin belirsizlikleri gideren bir “uygulama anlaşması” olmaktan ziyade iki ülke askeri ilişkilerini düzenleyen “çerçeve anlaşma” mahiyetinde olduğu düşünülmektedir. SEİA, hukuken bir uygulama anlaşması izlenimi verilemeye çalışılsa da esasen bir “çerçeve anlaşma” olup, 1961 Anayasası gereği TBMM tarafından bir kanunla uygun bulunması gerekmektedir.

SEİA’nın kapsamış olduğu çerçeveye bakıldığında, anlaşma savunma ve ekonomi temeline oturtulmuş olup, sağlam bir savunmanın sağlam bir ekonomiye dayandığı vurgulanmıştır. SEİA’nın 3’üncü maddesi ile savunma desteğine ilişkin üzerinde

uzlaşılacak programlar kapsamında savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitiminin sağlanmasına yönelik mutabakata varılmıştır. SEİA'nın 4'üncü maddesi ile de uygun savunma malzemelerinin Türkiye'de üretilmesi, bakımının, onarımının ve modernizasyonunun yapılması ve satın alınmasında yakın iş birliğinde olunacağı konusu düzenlenmiştir. Ayrıca SEİA çerçevesinde olan konulardan birisi de Türkiye'de ABD askeri unsurlarının konuşlanacağı TSK tesisleridir. SEİA'nın 5'inci maddesi ile ABD'nin Türkiye'deki TSK'ya ait belirli tesislerde müşterek savunma tedbirlerine katılmasına izin verilmiştir.

SEİA'ya ek olarak 3 tane "Tamamlayıcı Anlaşma" bulunmaktadır. Bu anlaşmalar; Türkiye'nin ABD'den savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitimi almasının hukuki dayanağını oluşturan "Savunma Desteği Anlaşması", Türkiye'nin ihtiyacı olduğu savunma malzemelerinin mümkün olduğu ölçüde Türkiye'de üretilmesini öngören "Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması" ve ABD askeri unsurlarının TSK'ya ait belirli tesislerde müşterek savunma tedbirlerine katılmasına ilişkin esasları düzenleyen "Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasıdır". Bunun yanında "Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına" Ek 7 adet "Uygulama Anlaşması" mevcuttur. SEİA'nın güncelliği sorununa ilişkin olarak "Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması" bağlamında anlaşmada belirsiz bırakılan konular çalışmada tespit edilmiştir.

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasında belirsiz noktalardan birincisi, ABD askeri unsurları tarafından kullanılan taşınmazlara ilişkindir. Anlaşma ile tesislerde ABD askeri unsurlarının kullanımında olan taşınmazlar için Türkiye tarafından ABD'den herhangi bir kullanım bedeli istenmeyeceği açıkça belirtilmiştir. Anılan anlaşma ile tahsis edilen arazi sahalarına ABD tarafından veya onun adına inşa edilen bütün taşınmaz mallar veya toprağa bağlı bütün taşınmazlar inşa tarihlerinden itibaren Türkiye'nin malı olmaktadır. Bu taşınmazların mülkiyeti Türkiye'de olsa da kesin kullanımı sona erinceye kadar ABD askeri unsurları tarafından kullanılmaktadır. Bu taşınmazlara yönelik ABD askeri unsurlarının kesin kullanımı sona ermeden Türkiye tarafından ABD askeri unsurlarına verilmiş kullanım izninin iptal edilmesi halinde "bakiye bedel" kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bakiye bedel kavramı anlaşma ile detaylandırılmamış ve "*geçmiş uygulamalar dikkate alınarak*" ifadesi ile geçirilmiştir. Bakiye bedel konusunun aydınlatılmasına ilişkin teknik ayrıntıların taraflar arasında belirlenmesi yerinde olacaktır. Ayrıca ABD askeri unsurlarının uhdesindeki askeri nitelikte olmayıp ticari faaliyetleri için kullanılan askeri mağazalar da herhangi bir kira bedeli ödemeksizin

faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu kapsamda söz konusu anlaşma güncellenerek askeri nitelikte olmayan ABD ordusu bünyesindeki ticari maksatlı askeri mağazaların Türkiye'ye uygun miktarda kira bedeli ödemesi gerekmektedir.

Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'nın belirsiz bırakılan konulardan ikincisi ise, ABD askeri unsurlarının konuşlu bulunduğu tesislerde ABD'nin alt yapıya ilişkin sorumluluklarıdır. Anlaşmaya göre yetkili ABD makamlarınca talep edilen ve Türkiye tarafından tesislerin çevresine kadar götürülmesi sağlanan elektrik, su, kanalizasyon gibi yerel hizmetlerin tesise iletilmesi, bakım onarım ve sürekliliğinin sağlanması masraflarının ABD tarafından karşılanması gerekmektedir.

Alt yapıya ilişkin olarak ABD hükümetinin elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapının tesisin içinde dağıtımı ve hizmetlerin bakım, onarım ve sürekliliğinin sağlanmasına ilişkin sorumluluğunun münhasıran Türk tarafınca kullanılan alanları da kapsayıp kapsamadığı tartışmaya açıktır. Bu konuya ilişkin olarak askeri bir tesiste iki farklı birim tarafından iki farklı altyapının inşası hem ekonomik hem de güvenli olmayacaktır. Tesislerde münhasıran Türk tarafınca kullanılan alanlara da ABD askeri unsurları tarafından alt yapının sağlanması gerektiği düşünülmektedir. ABD askeri unsurlarının, tesisin bütününe yönelik elektrik, su ve kanalizasyon gibi altyapı tesislerini kursa da işletme maliyetleri kapsamında Türk tarafının münhasır olarak kendi kullandığı taşınmazların elektrik ve su gibi maliyetlerini karşılamasının hakkaniyet gereğidir. Münhasıran Türk tarafınca kullanılan taşınmazların elektrik ve su faturalarının nasıl ödeneceği konusu ise, taraflarca ayrıca bir anlaşma ile belirlenmelidir.

Çalışma kapsamında “Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına Ek 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması” da incelenmiştir. İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması ile kanunları, yönetmelikleri veya emirleri ihlali görülen Türk veya ABD personeli gereken işlemin yapılması için kendi ilgili askeri yetkililerine rapor edileceği düzenlenmiş olup, disiplinsizlik işleyen askeri personelin kendi komuta kanalı ile tecziye edilmesi öngörülmüştür. Yine anılan uygulama anlaşması ile tarafların birbirlerinin kripto odalarının dokunulmazlığını ve yetkisiz personelin bu alanlara girmesini önlemek için gereken tüm tedbirleri alacakları hususunda mutabakata varılmıştır. Söz konusu kripto alanlara girişler hususunda adli bir durum söz konusu olduğunda adli mercilerin bu alanlara nasıl erişebilecekleri ya da erişip erişemeyecekleri hususları düzenlenmemiştir. Bu konuya ilişkin detaylar taraflarca ivedilikle belirlenmelidir.

Türkiye tarafından hem SEİA ile hem de Mütteallik Anlaşma ile Türkiye’de konuşlanacak ABD askeri unsurlarına NATO SOFA statüsü tanınmıştır. NATO SOFA’nın 7’nci maddesi yargılamalara ilişkin hükümler içermektedir. NATO SOFA gereği resmi vazifenin ifası dolayısıyla bir fiil veya ihmalden kaynaklanan suçlar için gönderen devlet öncelikli yargılama yetkisine sahiptir. Söz konusu madde metninde “resmi vazife” kavramının sınırları hem NATO SOFA’da hem de Türkiye ile ABD arasındaki ikili düzenlemelerde belirlenmemiştir. Türkiye ile ABD arasında adli bir olayda NATO SOFA kapsamında “görev belgesi” sorunu çıktığında taraflar müzakerelerle sorunun çözümünü aramaktadırlar. Ayrıca, NATO SOFA ile ilgili olarak tartışılması gereken önemli bir husus ise, 8’inci madde ile düzenlenen tazminat konusudur. NATO SOFA’da tazminattan feragat sınırları çok geniş olarak çizilmiştir. Bunun yanı sıra kabul eden devlete %25 kusursuz sorumluluk yüklemiştir. Bu kapsamda, ABD askeri unsurları yaklaşık 70 yıldır Türkiye’de TSK’ya ait tesislerde ciddi miktarda kuvvet bulundurmaktadır. NATO SOFA’nın yargılama ve tazminat hususunda sağladığı avantajlar uygulamada Türkiye aleyhine sonuçlar ve riskler ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, Türkiye ile ABD arasında yeni bir statü anlaşmasının yapılması önem arz etmektedir.

SEİA kapsamında ABD tarafından Türkiye’ye yapılan ekonomik yardımlara ilişkin olarak ise, SEİA ile ABD tarafından yapılacak olan yardımın miktarı net bir şekilde öngörülmemiştir. SEİA kapsamında Türkiye’ye yapılacak yardımlar ABD yönetiminin kararına bırakılmış olup, çoğu zaman yapılacak yardım miktarının belirlenmesinde Türkiye’nin ihtiyaçları, NATO kapsamındaki taşıdığı riskler, SSCB’nin bölgedeki aktivasyonu göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda SEİA, Türkiye ile ABD arasındaki askeri ve ekonomik ilişkilerde tarafların sorumluluklarının daha belirgin olduğu ve dönemsel sorunlardan etkilenmeyen bir hukuki metin haline getirilmelidir.

SEİA, 1987 yılında Ek mektup ile yenilenmiştir. SSCB’nin dağılması sonrası soğuk savaş sona ermiş ve dünyada yeni bir politik düzen oluşmuştur. SSCB’nin dağılması sonrası ABD Türkiye’de konuşlandığı 12 tesisten 8 tanesinden çekilmiştir. Hâlihazırda SEİA kapsamında ABD askeri unsurları sadece İncirlik Üssü ve Kürecik Radar Tesisinde konuşludur.

İçinde bulunulan dönemde Türkiye ve ABD ilişkileri, iki ülke askeri ilişkilerinin çerçevesini oluşturan SEİA’nın imzalandığı siyasi şartlardan çok daha farklı bir konjonktüre evrilmiştir. 2021 yılı itibariyle ABD tarafından Suriye’de PKK’nın uzantısı

olan PYD'ye açık destek verilmektedir. Türkiye'nin 2019 yılında PYD'ye karşı yaptığı Barış Pınarı Harekâtı devam ederken ABD tarafından Türkiye'ye yaptırım tehdidinde bulunulmuştur. Dönemin ABD Başkanı Trump açık açık Türkiye'nin ekonomisini bozmakla tehdit etmiştir. Ayrıca, ABD tarafından Türkiye'ye Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi aldığı için CAATSA yaptırımları hafif ölçekte de olsa uygulanmaya başlamıştır. Türkiye, ABD tarafından ortağı olduğu F-35 projesinden çıkarılmış ve parasını ödediği uçaklar dahi Türkiye'ye teslim edilmemiştir. Bu şart ve konjonktür bağlamında, SEİA'nın güncellenmesi ihtiyacı günümüzde kendisini daha da fazla hissettirmektedir.

ABD tarafından açıklanan CAATSA yaptırımları açıkça Türk Savunma Sanayini hedef almakta olup, SEİA'nın bir parçası olan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının ruhuna ve amaçlarına aykırıdır. ABD'nin bu tutumu sürdürmesi iki ülke arasındaki Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının uygulamasını zorlaştıracaktır. Türkiye'ye yönelik bu politika SEİA'nın öngördüğü müşterek iş birliği ruhunu çıkmaza sokacaktır. Bu bağlamda, ABD'nin ivedilikle CAATSA yaptırımlarını kaldırması, Türkiye ile ABD arasındaki Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması güncellenerek başta hava ve uzay savunma sistemleri olmak üzere yeni silah sistemlerinin müşterek geliştirilmesi noktasında ortak bir irade gösterilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye- ABD ilişkilerinde önemli bir yer tutan SEİA'nın yukarıda açıklanan hususlar da dikkate alınarak güncellenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKAR, Hulusi; **Harbord Askeri Heyeti Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara- 2019.

AL, Arzu; **Türk Dış Politikası**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2014.

ARMAOĞLU, Fahir; **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991.

_____; **Türk Siyasi Tarihi**, Kronik Kitapevi, İstanbul-2019.

_____; **Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997**, Kronik Kitapevi. İstanbul-2019.

_____; **Türk Dış Politikası Tarihi**, Kronik Kitapevi, İstanbul- 2020.

BAL, İdris; **ABD Politikaları ve Türkiye**, Lalezar Kitapevi, Ankara-2008.

GÖNLÜBOL, Mehmet. & SAR, Cem; **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara- 2013.

JAFAROV, Samir; **Dünden Bugüne Rusya NATO İlişkileri**, Ezgi Kitapevi, Bursa-2007.

KAMEL, Ayhan; **1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, İnkılap Yayınları. İstanbul- 2014.

KARAKAŞ, Nuri; **Türk Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara- 2013.

ÖZTÜRK, Bahri. (Ed.); **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara- 2019.

PAZARCI, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitapevi, Ankara-2019.

SANDER, Oral; **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964**, İmge Kitapevi, Ankara- 2016.

_____; **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitapevi, Ankara-2019.

SARAY, Mehmet; **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatırları ve Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara-2019.

SHAW, Malcolm N.; **Uluslararası Hukuk**, TÜBA Yayınları, Ankara-2018.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası**, DER Yayınları, İstanbul-2016.

TUNCER, Hüner; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, İstanbul-2014.

_____; **İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)**, Kaynak Yayınları, İstanbul-2014.

USLU, Nasuh; **Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri**, Nobel Yayınları, Ankara-2016.

YİĞİTTEPE, Levent; **NATO Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri**, Cinius Yayınları, İstanbul-2017.

MAKALELER

ABBAS ABBAS, Kamal Mohammed; "Türkiye'nin Rusya'dan S400 Hava Savunma Sistemi Temin Etmesinin ABD ve NATO Açısından İncelenmesi" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 91, 2019, ss. 191-203.

AÇIKEL, Aybike "The Role Of Incirlik Air Base In The US's Iraq Intervention in 2003", **Güvenlik Çalışmaları Dergisi**, C. 21, S. 1, Ankara- 2019, ss. 21-33.

AKBAŞ, Zafer; ÇELİK, Ahmet Hüsrev & DUMAN, Melih; "İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 19, Ankara-2019, ss. 2226-2258.

AKİPEK, Ömer İlhan; "NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı" **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 1, Ankara-1967, ss. 9-25.

AKKOR, Mahmut; "II. Dünya Savaşının Sonu ve Truman Doktrininin Ortaya Çıkışı, **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 2, Sakarya- 2017, ss. 1-17.

ATAÇ, Kaan Kutlu; "70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş", **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, C. 8, S. 1, Ankara- 2016, ss. 102-135.

- ATAGENÇ, Ömer & TOPRAK, Nuri Gökhan; “Türk-Amerikan İlişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, C. 12, S. 24, İstanbul 2019, ss. 91-117.
- AYATA, Ali & ERCAN, Murat; “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2, 2007, ss. 18-32.
- AYBAY, Rona; “Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, **TBB Dergisi** S. 70, Ankara-2007, ss. 187-213.
- AYDIN, Devrim; “Ceza Kanunlarının Yer Yönünden Uygulanması”. **TBB Dergisi**, S. 94, Ankara- 2011, ss. 131-148.
- BARAN, Tülay; “Türkiye’de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi” **Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 4, S. 2, 2018, ss. 58-81.
- BAŞLAMIŞLI, Macide; “Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırasına Giden Yolda Haşhaş Sorunu”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 5, S. 14, 2018, ss. 351-376.
- BENEK, Sedat; “Türkiye-Suriye ilişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı, Gaziantep **University Journal of Social Sciences**,C. 15, S. 1, Gaziantep-2016, ss. 171-192.
- BOSTANCI, Mustafa; “Türkiye’nin Ortadoğu Siyasetine Etkisi Bakımından 1957 Türkiye-Suriye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 16, İstanbul-2016, ss. 603-611.
- BOZKURT, İbrahim; “Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 57, Burdur- 2017, ss. 221-239.
- BOZKURT, Önder; “Anılarda 12 Mart Muhtırası: “Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 20 S. 1, Ankara-2018, ss. 209-243.
- BÖLME, Selin Muzaffer; “Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 9, S. 34, İstanbul-2012, ss. 51-71.

- BULUT, Sedef; “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 11, S. 41, Ankara-2008, ss. 35-61.
- CAN, Osman; “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 62 S. 3, Ankara- 2007, ss. 101-139.
- ÇELİK, Edip, F.; “NATO Kuvvetler Sözleşmesine Göre Kaza Salahiyetinin Kullanılması”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 25, S. 1-4, İstanbul-1960, ss. 55-93.
- _____.; “Andlaşma Yapma Yetkisi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 31, S. 1-4, İstanbul-1965, ss. 363-396
- ÇELİK, Hüseyin & ÖZGÖKER, Uğur C.; “Johnson Mektubundan Trump Mektubuna Türkiye ABD İlişkileri”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C. 8, S. 1, Yalova-2020, 60-81.
- ÇETİNKAYA, Selma Göktürk; “Bağdat Paktı’nın Kuruluş Sürecinde Türkiye’nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri”, **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 1, Sakarya- 2016, ss. 1-29.
- DANIŞ, Mehmet Fahri; “Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Ortadoğu Algısı: 1957-1958 Krizleri” **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, C. 5, S. 2, Sakarya -2018, ss. 93-126.
- DEDEOĞLU, Beril; “Ek Mektup- Ek Sorun” **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 7, S. 2 İstanbul- 1987, ss. 127-130.
- DEĞİRMENCİ, Olgun & HAZAR, Erdal; “Mülkilik İlkesinin İstisnası Olarak NATO Kuvvetler Statüsüne Tabi Personel Üzerindeki Yargı Yetkisi Ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Söz Konusu Yargı Yetkisine Etkisi” **Ankara Barosu Dergisi**, S. 2, Ankara-2013, ss. 19-71.
- DEMİR, Konur Alp & DEMİR, Kurthan; “TSK’nın İHA Görüntülerini Sorun Yönetimi Bağlamında Siyasal İletişim Aracı Olarak Kullanması: Afrin Operasyonu Örneği”, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Ankara-2018, C. 7 ,S. 2, ss. 355– 390.

- DERMAN, Giray Saynur & KURBAN, Vefa; “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S. 33, İzmir-2016, ss. 455-484.
- DOĞRU, Sami; “Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması”, **TBB Dergisi**, S. 119, Ankara-2015, ss. 503-554.
- DOKUYAN, Sabit; “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstekleri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 9 S. 18, Ankara-2013, ss. 119-135.
- DUMAN, Selçuk; “Suriye Çerçevesinde Türkiye-ABD İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. 65, Trabzon-2020, ss. 1-27.
- DURAN, Hasan; “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Ortadoğu Yıllığı**, Sakarya-2011, ss. 504-518.
- EKİCİ, Süleyman & BAHARÇİCEK, Abdulkadir; “NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6 S. 11, Malatya-2016, ss. 149-166.
- ERHAN, Çağrı; “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 51, S. 1, Ankara -1996, ss. 275-287.
- ERMAĞAN, İsmail; “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası Obama Dönemi ve Ak Parti, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 1, 2012, ss. 1-32.
- EROĞLU, Hamza; “Kuzey Atlantik Paktı” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 21, S. 1-4, İstanbul-1957, ss. 21-47.
- ERTEM, Barış; “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** C. 12 S. 21, Balıkesir-2009, ss. 377-397.
- ERTEM, Barış; “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri”, **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, C. 3, S. 11, Samsun-2010, ss. 252-273.

- EŞEL, Gökhan; “Demokrat Parti Dönemi Türk Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 29 Niğde- 2011, ss. 145-162.
- _____; “Darbeler Arasında (1960- 1980) Türkiye–NATO İlişkileri”, **International Journal of Social Science**, S. 56, 2017, ss. 409-416.
- GÖNLÜBOL, Mehmet & ÜLMAN, A. Haluk; “Türk Dış Politikasının 20 Yılı 1945-1965”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 21, S.01, Ankara-1966, ss. 143-182.
- GÜLEN, Ahmet; “Nihat Erim Hükümetlerinin Haşhaş Politikası”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 30, Ankara-2019, ss. 363-389.
- GÜLER, Yavuz; “II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan İlişkileri (1945-1950)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 2, Kırşehir-2004, ss. 209-224.
- _____; “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, Kırşehir-2005, ss. 227-240.
- GÜLMEZ, Nurettin & TAHANCI, Bülent; “Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 14, S. 28, İzmir- 2014, ss. 225-252.
- GÜVENÇ, Serhat; “F-35 Müşterek Taarruz Uçağı Projesi ve Türkiye”, **Bilge Strateji Dergisi**, C. 6, S. 10, İstanbul -2014, ss. 27-34.
- İKİZLER, Metin; “Centilmenlik Anlaşmaları”. **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 19, -Özel Sayı-, İzmir -2017, ss. 415-441.
- KARAKAŞ, Nuri; “Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Kanunlarında Türkiye”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 24, S. 1, İzmir-2009, ss. 21-52.
- KAVUNCU, Sibel; “1990'larda Türkiye ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 1, Edirne -2013, ss. 123-148.
- KAYA, Burak; “Uluslararası Sözleşmelerde Mülklik İlkesi”, **İktisat ve İdari Yaklaşımlar Dergisi**, C. 2, S. 1, Şırnak-2020, ss. 31-59.

- KIYANÇ, Sinan; “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD Üs ve Tesisleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 36, S. 101, Ankara-2020, ss. 203-252.
- KOÇAK, Doğan; “Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye ile ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması”, **Atatürk Dergisi**, C. 7, S. 1, Erzurum-2018, ss. 95-119.
- KÖKÇAM, Selami; “Ak Parti Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Kesit Akademi Dergisi**, S. 15, Elâzığ-2018, ss. 291-309.
- KÖSE, İsmail; “ABD’de Türk Amerikan Lozan Antlaşması’nın (6 Ağustos 1923) Onay Tartışmaları ve Onay Taraftarlarının Yayınlanmış Olduğu Kitapçık”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 44, Kayseri-2014, ss. 131-155.
- _____; “Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri:1945-1946 Notaları” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 74, S. 4, Ankara- 2019, ss. 1125–1148.
- KURBAN, Vefa & DERMAN, Giray Saynur; “Türkiye’nin SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980)”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, S. 35, Isparta-2015, ss. 19-46.
- MOLLA, Alptekin;” Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD- NATO İlişkileri”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 7, S. 11, Balıkesir-2007, ss. 29-45.
- NOHUTÇU, Ahmet & BEKTAŞ, Mücahit; “Yeni Anayasa Tartışmaları Etrafında Kurucu İktidar, Kurucu Meclis ve Referandum Kavramlarının Analizi”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 1, İstanbul 2017, ss. 1-23.
- MURAT, Turgay; “Bandung Konferansı ve Türkiye”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 28, S. 2, Elâzığ-2018, ss. 363-379.
- ÖNCÜ, Ali Servet & CEVİZLİLER, Erkan; “Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye’nin Konseye Üyeliği Meselesi”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C. 7, S. 13, İstanbul -2013, ss. 15-44.
- ÖZALP, Mustafa; “Türkiye’nin Suriye’ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu” **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 18, Bartın -2018, ss. 169-186.

- ÖZGEN, Cenk; “Türkiye’nin Denizaşırı Askerî Üs Kurma Girişimleri: Tespitler ve Geleceğe Yönelik Öneriler”, **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, C. 8, S. 2, Ankara-2019, ss. 381-408.
- POLAT, Doğan Şafak; “Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C. 16, S. 33, İstanbul -2020, ss. 53-96.
- PURTAŞ, Fırat; “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C. 1, S. 2, İstanbul- 2005, ss. 1-30.
- SAYIN, Yusuf & KILINCARSLAN, İsmail Yasin; “Rekabet ve İş Birliği Denkleminde Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği”, **Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER)**, C. 3, S. 2, Konya-2019, ss. 237-257.
- SEMİZ, Yaşar & AKGÜN, Birol; “Dostluktan Krize: İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Rus İlişkileri”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 7, S. 14, Konya-2007, ss. 239-270.
- SEZGİN, Şennur & SEZGİN, Selami; “Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Sanayi: Genel Bir Bakış”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 12, 2018, ss. 1-19.
- SOYSÜREN, Ali Haydar & KURTBAŞ, İhsan; “Mefluc Devlet İradesinden Kudretli Devlete (12 Eylül Yönetiminin Siyasi Kültürü Bağlamında Anayasa Yapım Politikası)” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S. 1, Elâzığ-2017, ss. 63-84.
- SÜMER, Gültekin; “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 5, S. 19, İstanbul- 2008, ss. 119-144.
- TERZİOĞLU, Süleyman Sırrı, “Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu”, **TBB Dergisi**, S. 134, Ankara- 2018, ss. 587-638.
- TEVETOĞLU, Fethi; “Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı Prof. Hulusi Y. Hüseyin (Pektaş)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 4, S. 10, Ankara- 1987, ss. 197-207.

TUNA, Fatih; “Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası”, Uluslararası **Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 1, İstanbul 2020, ss. 74-87.

UZMAN, Nasrullah; “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, Akademik **Bakış Dergisi**, C. 11, S. 22, İstanbul-2018, ss. 117-142.

USLU, Nasuh; “The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in the 1980s.”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, S. 27, Ankara- 1997, ss. 13-30.

ÜLMAN, Haluk; “NATO ve Türkiye” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 22, S. 04, Ankara-1967, ss. 143-167.

YALÇIN, Osman; “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Amerikan İlişkileri”, **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 21, İstanbul -2012, ss. 89-118.

YALÇINKAYA, Haldun; “İŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016)”, Uluslararası **İlişkiler Dergisi**, C. 14, S. 53, İstanbul-2017, ss. 23-43.

YAVUZ, Uğur Günay; “II. Dünya Savaşı’nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili” **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 1, Trabzon-2016, ss. 1-31.

YILMAZ, Baha Ahmet; “Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Algıları Çerçevesinde Zorlayıcı Diplomasi: S-300 Füze Krizi, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, C. 6, S. 1, Yalova-2018, ss. 1-32.

YILMAZ, Hasan; “Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri”, **Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 6, S. 2, Malatya- 2016, ss. 203-231.

TEZLER

AKIL, Bahattin; “Truman Doktrini ve Marshall Planının Türk Basınındaki Yansımaları” **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2020.

- AKMAN, Halil, “ABD’nin Ortadoğu Politikaları ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1952-1964)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- AKMAN, Osman Atalay; “İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2007.
- ARDA, Furkan; “1950-1960 Döneminde Türkiye–ABD İlişkilerinin İncelenmesi” **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2018.
- ATMACA, Ayşe Ömür; “Old Game in A New World: Turkey And The United States From Critical Perspective”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- BAĞLAN, Ayhan; “1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- BASTACIOĞLU, Burcu; “I. ve II. Körfez Savaşları Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2009.
- BAYAT, Arzu “Türkiye’deki Amerikan Üsleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1996.
- BESEN, Yaşar “Arap Baharının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman, 2019.
- BÖLME, Selin Muzaffer; “ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- BULUT, Semih; “Atatürk dönemi Türkiye-ABD ilişkileri (1923-1938)” **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2008.

- CENGİZ, Recep; “NATO’ya Giriş Sürecinde Türk Amerikan İlişkileri ve Amerikan Askeri Yardımlarının Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkisi”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- CILA, Mehmet Sait; “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri (1945-1955)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2014.
- ÇETİNKAYA, Anıl; “Uluslararası Antlaşmaların Yapılışı ve Geçersizliği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- ÇEVİK, Sevcen; “Uluslararası Hukuk ve Türkiye-ABD İlişkileri Bağlamında Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İncirlik Üssü’nün Kullanımına Dair Bazı Tespitler”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Çag Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2015.
- DEMİRDAŞ, Ali; “11 Eylül Sonrası Türk Amerikan İlişkileri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009.
- DEMİR, Merve; “Savunma Sanayinde İşbirliği Problemi: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı Örnekleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- GENÇKAYA, Ferahan; “Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Algısı”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- GÜLER, Ayşegül; “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.
- İLHAN, Metin; “Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Savunma Politikaları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- İNCEGÜL, Ahmet; “Ulusal Güvenliğin Ekonomi Politikası:1990 Sonrası Dönemde Türkiye’de Savunma Sanayi Üzerine Bir İnceleme”, **Yayımlanmamış Yüksek**

- Lisans Tezi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2020.
- İZGİ, Ali Rıza; “Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2007.
- KARACA, Ferhan; “Türk Amerikan ilişkileri (1945 Sonrası)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.
- KARAKOL, Pınar; “1 Mart Tezkeresi ve Türkiye ABD İlişkilerine Etkisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Polis Akademisi Güvenlik Birimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.
- KAVUNCU, Sibel; “Turgut Özal’ın Başbakanlığı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- KESİKTAŞ, Fatma Gül; “Kıbrıs Sorunun Türk Amerikan İlişkilerine Yansıması: Johnson Mektubu, (1960-1965)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2005.
- KILIÇER, Emre Mahir; “Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrasında Türkiye – ABD İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- KIŞMAN, Zülfükar Aytaç; “Türk–Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs meselesi (1945-1980)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2014.
- KUL, Muhammet Celal; “Uluslararası Hukukta Kuvvetler Statüsü Anlaşmaları”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019
- MUNSON IV, Howard Adelbert; “The joint Amerikan military mission to aid Turkey: Implementing the truman doctrine and transforming U.S. Foreign policy, 1947 1954”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Washington State Üniversitesi, Department of History, Washington, 2012.

- OKUMUŞ, Nuray; “Türk-Amerikan İlişkilerinde Haşhaş Ekimi Krizi (1968-1975) Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- ÖĞRETEN, Ceyhan; “Tarihsel Açıdan Türkiye-IMF İlişkilerinin Başlangıç Dönemi (1947-1960)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.
- ÖKMEN, Cem; “Türkiye-ABD İlişkilerinde Gerginlik Dönemleri (1949-2003)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- ÖZATA, Murat; “İkinci Dünya Savaşı Sonlarında ABD Belgelerine Göre Türkiye ABD İlişkileri (1943-1945)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- _____; “Türkiye ABD ilişkileri (1971-1984)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- ÖZAYDIN, Muhammet Hakan; “Değişen Güvenlik Algısı ve Türk Savunma Sanayinde Yaşanan Dönüşüm”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- ÖZKAN, Kenan; “Türkiye ABD İlişkileri (1918–1923)” **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.
- ŞEN, Fatih; “Soğuk Savaş Sonrası Türk Amerikan İlişkileri (1989–2001)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2006.
- TÜRK, İsmail; “Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1920-1938)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2006.
- UÇAR, Murat; “Cumhuriyet Türkiye’sinin Milli Savunma Sanayii Kurma Stratejisi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, 2019.
- UTAŞ, Bahri; “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2018.

YALÇIN, Hüseyin Yücel; “(NATO/ SOFA) Kuzey Atlantik Andlaşması Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine Göre Ceza Yargılama Yetkisi ve Tazminat Hukuku”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2000.

YILMAZ, Bengüsü; “Barack Obama’nın İkinci Başkanlık Dönemi’nde Türk- Amerikan İlişkileri: 2012-2016”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

YILMAZ, Emine Ören; “Türk Amerikan İlişkilerinde Savunma ve Ekonomik Alanında İşbirliğine İlişkin Andlaşma (SEİA)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.

SEMPOZYUM, BİLDİRİ VE RAPORLAR

KARATAŞ, İbrahim; “Türkiye'nin ABD'den aldığı Askeri Yardımlar ve Sonuçları” Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES)'da sunulan bildiri. Uluslararası Balkan Üniversitesi, İstanbul, 22-23 Şubat 2020.

YEŞİLTAS, Murat; ÖZDEMİR, Ömer Behram; ÖNCEL, Rıfat; DÜZ, Sibel & ÖZTÜRK, Bilgehan; “Sınırdaki düşman Türkiye'nin DAİŞ ile mücadelesi”, SETA Yayınları. 1. Baskı. Ankara, 2016.

İNTERNET KAYNAKLARI

ABD Türkiye'ye S-400 Çağrısını Yineledi, (23.02.2021) <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-turkiyeye-s400-cagrisini-yineledi/5789795.html> e.t.: 19.05.2021.

ABD'den Türkiye'ye S-400 Yaptırımı: Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir Yaptırım Listesine Alındı, (2020 Aralık), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55306743> e.t.: 05.05.2021.

ACER, Yücel; (2020 Temmuz). 5 Soru: ABD'nin Dedeğaç (Yunanistan)'ta Askeri Üs Kurmasının Anlamı ve Türkiye'ye Etkisi, <https://www.setav.org/5-soru-abdnin-dedeagac-yunanistanta-askeri-us-kurmasinin-anlami-ve-turkiyeye-etkisi/> e.t.: 05.05.2021.

- ACUN, Can. & KESKİN, Bünyamin; (2017). PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi; PYD-YPG, SETA Yayınları, https://setav.org/assets/uploads/2017/05/PYD_YPG_Tr.pdf e.t.: 14.06.2021.
- ARAOS Jim; (2019 Kasım). DECA team inspects Incirlik. <https://www.incirlik.af.mil/News/Article-Display/Article/2028175/deca-team-inspects-incirlik/> e.t.: 05.05.2021.
- ATAMAN, Muhittin; (2020 Ağustos). 19. Yılında AK Parti'nin Dış Politika Stratejisi, <https://www.setav.org/19-yilinda-ak-partinin-dis-politika-stratejisi/> e.t.:05.05.2021.
- BAYER, Dinç; (t.y.). Türk gemisi “Muavenet”in NATO Tatbikatı Esnasında Amerikan Gemisi “Saratoga” Tarafından Vurulması Olayı, <http://denizstrateji.com/tr/turkce-turk-gemisi-muavenetin-nato-tatbikati-esnasinda-amerikan-gemisi-saratoga-tarafindan-vurulmasi-olayi/> e.t.: 05.05.2021.
- BEKÇİ, Âdem; (2019 Haziran). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Yüksek İrtifa Hava Savunma Tedarik Programı, <https://www.savunmasanayist.com/gecmisten-gunumuze-turkiyenin-yuksek-irtifa-hava-savunma-tedarik-programi/> e.t.: 05.05.2021.
- ÇAYCI, Sadi; (2005) Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri Savunma İş Birliği Ve İncirlik: Hukukî Boyutları, **Başkent Üniversitesi Web sitesi**. https://baskent.academia.edu/Departments/Public_International_Law/Documents e.t.: 05.05.2021.
- Clinton'ın 1999'daki TBMM konuşması, (06.04.2009) <https://t24.com.tr/haber/clintonin-1999daki-tbmm-konusmasi,38780> e.t.: 12.06.2021.
- DEMİRCİ, Mehmet Cem; (2019 Aralık). Kürecik radarı NATO Füze Savunma Sisteminin en önemli unsuru. <https://tr.euronews.com/2019/12/16/kurecik-radari-turkiyenin- elindeki-stratejik-kozu-mu> e.t.: 05.05.2021.
- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939- 1946, <http://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/ikinci-dunya-savasi-yillari-1939-1946.pdf> e.t.: 05.05.2021.

- DOGUT, Cem; (t.y.). Dünyada ve Türkiye F-16 Savaşan Şahinler, <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/dunyada-ve-turkiye-f-16-savasan-sahinler-4057> e.t.: 05.05.2021.
- Erdoğan'dan Trump'a S-400'ler için 'Ortak Çalışma Grubu' Önerisi, (15.05.2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48100957> e.t.:19.05.2021.
- ERGİN, Sedat. (31 Temmuz 2019). Amerika 2015'te Patriot'ları çekerken neyi çatlattı? <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/amerika-2015te-patriotlari-cekerken-neyi-catlatti-41289042> e.t.: 05.05.2021.
- ERSÖZ, Begüm Dönmez; (2019 Nisan). 'S-400'ler NATO'ya ihanet'. <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-eski-nato-buyukelcisi-s-400-ler-nato-ya-ihanet-turkiye-rusya-abd/4869883.html> e.t.: 05.05.2021.
- Eski Almanya Başbakanı Schröder: Türkiye Doğu Akdeniz'de Hâkim Güç, (2021 Şubat) https://www.ntv.com.tr/dunya/eski-almanya-basbakani-schroderturkiye-dogu-akdenizde-hkim-guc,ao4odWosHUGNVsg_djqsqg e.t.: 05.05.2021.
- FEDERATION OF AMERICAN SCIENTISTS. (t.y.) U.S. Military Aid and Arms Sales to Turkey Fiscal Years 1980-1999. https://fas.org/asmp/profiles/turkey_fmschart.htm e.t.: 05.05.2021
- GÖZLER, Kemal; (22 Eylül 2011). Aslı Kurucu İktidar – Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir Mi? <https://www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm#:~:text=%C5%9Eunu%20a%C3%A7%C4%B1k%C3%A7a%20s%C3%B6yleyelim%3A%2027%20May%C4%B1s,iktidar%C4%B1n%20ortaya%20%C3%A7%C4%B1kmas%C4%B1%20m%C3%BCmk%C3%BCn%20de%C4%9Fildir> e.t.: 18.05.2021.
- GÖZLER, Kemal (20. Mart 2021), Cumhurbaşkanının Uluslararası Sözleşmeleri Feshetme Yetkisi Var mı? (İstanbul Sözleşmesinin Feshi Hakkında 3718 Sayılı Cumhurbaşkan Kararı Üzerine Eleştiriler)", <https://www.anayasa.gen.tr/ua-sozlesme-fesih.htm> e.t. :10. 07.2021
- İLERİ, Kasım; (2021 Ocak). Pentagon ve CAATSA yaptırımları. <https://kriterdergi.com/dis-politika/pentagon-ve-caatsa-yaptirimlari> e.t.: 05.05.2021.

Joe Biden kimdir: Türkiye'den daha önce iki kez özür dileyen, Yunan lobisine yakın ABD'nin yeni başkanı. (2021 Ocak). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52973052> e.t.: 05.05.2021.

KARAÇOBAN, Yaşar Doğu; (08 Ekim 2019). Hava sahasının kontrolü ve güvenliği: Hava ve füze savunma sistemleri. **STM ThinkTech Odak Toplantısı**. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/1222020161731977_stm_hava_sahasinin_kontrolu_ve_guvenligi.pdf e.t.: 05.05.2021.

KARAKAŞ, Savaş; (2020 Ekim.). Muavenet ve hikayesi. <https://mavivatan.net/muavenet-ve-hikayesi/> e.t.: 05.05.2021.

KASAPOĞLU, Çağlı; (2020 Eylül). Doğu Akdeniz: Fransa, Yunanistan'a destek vererek ne yapmak istiyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54175399> e.t.: 05.05.2021.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (08.04.1963) https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c016/mm_01016068.pdf e.t.: 18.05.2021.

Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'dan S-400 gerilimine ilişkin 'Girit modeli' önerisi! (2021 Şubat). <https://www.haberturk.com/milli-savunma-bakani-hulusi-akar-dan-s-400-gerilimine-iliskin-girit-modeli-onerisi-2966562> e.t.: 05.05.2021.

Muavenet gemimizin vurulması, (t.y.). <https://tarihinizinde.com/muavenet-gemimizin-vurulmasi/> e.t.: 05.05.2021.

NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'den S-400 açıklaması, (02.08.2019) <https://www.ntv.com.tr/dunya/nato-genel-sekreteri-stoltenbergden-s-400-aciklamasi,bDkl2TILS0idqGX15W136w> e.t.: 12.06.2021.

ÖZGÜL, Levent; (t.y.). U-2 casus uçağı ve 1960 yılında yaşanan ABD-SSCB casusluk krizi. <http://www.muharebetarihi.com/u-2-casus-ucagi-ve-1960-yilinda-yasanan-abd-sscb-casusluk-krizi/> e.t.: 05.05.2021.

SAVUNMA SANAYİ BAŞKANLIĞI. (2020 Ağustos). Savunma sanayii ilk 100'de 7 Türk firması yer aldı. **Savunma Sanayi Başkanlığı web sitesi**, <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentList.aspx?PageID=2622&LangID=1> e.t.: 05.05.2021.

- TCG Muavenet fırkateyninin 5 şehidi için 22 yıl sonra madalya (2014 Mart).
<https://www.7deniz.net/m-haber-12603.html> e.t.: 05.05.2021.
- Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni perde: CAATSA yaptırımları, (2020 Aralık). **Stratejik Düşünce Enstitüsü**. Web sitesi: <https://www.sde.org.tr/amerika/turk-amerikan-iliskilerinde-yeni-perde-caatsa-yaptirimlari-haberi-20395> e.t.: 05.05.2021.
- Türkiye’den ABD’ye İncirlik ve Kürecik Tehdidi, (11.12.2020)
<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeden-abdye-incirlik-ve-k%C3%BCrecik-tehdidi/a-51618815> e.t.: 19.05.2021.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa- Komisyonu Raporu, (30.03.1961)
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c002/tm_00002034.pdf e.t.:18.05.2021
- U.S. GENERAL ACCOUNTİNG Office (1982) The defense and economic cooperation agreement-- U.S. interests and Turkish needs, **U.S. Government Accountability Office (GAO) Reports** <https://www.gao.gov/assets/140/137457.pdf>
e.t.: 05.05.2021.
- YÜCEL, Hasan; (Ocak 2020). Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi, **SETA Yayınları**, <https://setav.org/assets/uploads/2020/01/A302.pdf> e.t.: 05.05.2021.
- YILDIRIM, Sami; (2019). Yabancı askeri üsler ve ithal silah sistemleri özelinde Türkiye’nin ittifak sorgulamaları. **TASAM Yayınları**.
[https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCvenigi_%C4%B0GK_4_EKT_\(7\)_pdf_0b781f27-8659-4164-9669-0d7b2dd206cc.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/Gelecegin_g%C3%BCvenigi_%C4%B0GK_4_EKT_(7)_pdf_0b781f27-8659-4164-9669-0d7b2dd206cc.pdf) e.t.: 05.05.2021.

EKLER

EK-A:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ HÜKÜMETLERİ ARASINDA KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASININ II. VE III. MADDELERİNE UYGUN OLARAK SAVUNMA VE EKONOMİ ALANINDA İŞBİRLİĞİNDE BULUNULMASINA DAİR ANLAŞMA⁶⁷⁷

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri, Birleşmiş Milletler Yasasının amaç ve ilkelerine bağlılıklarını yeniden teyid ederek,

Aralarındaki ilişki ve işbirliğinin demokrasi, insan hakları, adalet ve sosyal gelişme ilkelerine dayandığını kabul ederek,

Ülkelerinin güvenlik ve bağımsızlıklarını sürdürme ve halklarının hayat seviyelerini yükseltme arzularını ifade ederek, Bütün alanlarda olduğu gibi ekonomi ve savunma alanlarında da işbirliğinin, Tarafların egemenliğine tam saygı ilkesine dayandığını kabul ederek,

Aralarındaki ekonomik ve buna ilişkin bilimsel ve teknolojik işbirliğine bir yandan ikili düzeyde diğer yandan Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı'nın üyeleri olarak devam etme ve aralarındaki savunma işbirliğini Kuzey Atlantik Andlaşması çerçevesi içindeki ortaklar olarak geliştirme isteklerini belirterek,

Dünya barışının güçlendirilmesine katkıda bulunmaya kararlılıklarını teyid ederek,

Yeterli bir savunma düzeyinin sürdürülmesi ilkesinin dünya barış ve istikrarının korunması için önemli bir unsur teşkil ettiğini gözönünde bulundurarak,

Silahsızlanma çabalarının hızlandırılmasına olan inancılarını ve bu sürece katkıda bulunmaya karşılıklı isteklerini ifade ederek,

Süregelen dostluklarına dayanarak ve Kuzey Atlantik Andlaşması alanının güvenlik ve savunmasına ilişkin yükümlülüklerinin bilinci içinde ve Kuzey Atlantik Andlaşmasının II. ve III. Maddelerine uygun olarak,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmaya varmışlardır:

MADDE I

Taraflar, ekonomik ve sosyal gelişmelerini artırmak için egemen eşitlik ve karşılıklı yarar temeline dayanarak, işbirliğini sürdüreceklerdir.

Bu amaçla, Taraflar, aralarında iki ülkeyi ilgilendiren ekonomi, savunma ve bunlara ilişkin bilimsel ve teknik konuları da içeren yakın işbirliğini sürdürecek ve geliştireceklerdir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri bu alanlardaki işbirliğini devamlı olarak gözden geçirecekler ve bu işbirliğini geliştirmek için gereken önlemleri saptayacak ve uygulayacaklardır.

⁶⁷⁷ T.C. Resmî Gazete, Sayı:17238, 1 Şubat 1981, s. 2-47.

Bu amaçlarla, düzey ve zamanı her iki Hükümet arasında karşılıklı olarak kararlaştırılacak istişarelerde bulunulacaktır.

MADDE II

Taraflar ekonomi ve savunma konuları arasında yakın ilişkiler olduğunu ve sağlam bir savunmanın sağlam bir ekonomiye dayandığı gerçeğini kabul ederek ve Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı'nın üyeleri olarak karşılıklı sorumluluklarını yerine getirebilmek için birbirlerine yardım etmek amacıyla Kuzey Atlantik Andlaşması'nın II. Maddesinde öngörüldüğü üzere, aralarındaki ekonomik işbirliğini, ticari, ekonomik, sınai, bilimsel ve teknolojik ilişkileri de kapsayacak biçimde geliştirmeye azami ölçüde çaba göstereceklerdir.

Bu amaçla, Birleşik Devletler Hükümeti Türkiye'nin kalkınma çabalarına, karşılıklı mutabakata varılmış mali ve teknik yardımları sağlamak için elinden gelen her türlü çabayı gösterecektir.

MADDE III

Kuzey Atlantik Andlaşması'nın III. maddesi çerçevesinde, iki Hükümet arasındaki karşılıklı güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesi amacı ile, Birleşik Devletler Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, karşılıklı mutabık kalınacak programlara uygun olarak, savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitim sağlamak için elinden gelen her türlü çabayı gösterecektir. Bu alandaki işbirliği 1 numaralı Savunma Desteği Tamamlayıcı Anlaşmasına uygun olarak yürütülecektir.

MADDE IV

Bu Anlaşmanın II. maddesinin ruhuna uygun olarak ve Tarafların elde edecekleri karşılıklı yararların bilinci içinde Türkiye Cumhuriyeti ve Birleşik Devletler Hükümetleri, uygun savunma malzemelerinin üretiminde ve satın alınmasında, işbirliği imkânlarını araştıracaklardır. Taraflar yukarıda belirtilen ekonomik ve savunma işbirliği alanlarında ortak yatırımları teşvik etmeyi üstleneceklerdir.

Bu amaçla Birleşik Devletler Hükümeti, savunma malzemesi ve teçhizatının Türkiye'de üretiminin, bakımının, onarımının ve modernizasyonunun geliştirilmesini amaçlayan, karşılıklı mutabık kalınmış çabalarda Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine yardım edecek ve yeni savunma üretimi projelerinin geliştirilmesini ve savunma malzemesi alanındaki iki yönlü ticareti teşvik edecektir.

Bu işbirliği 2 numaralı Savunma Sanayii İşbirliği Tamamlayıcı Anlaşması'na uygun olarak yürütülecektir.

MADDE V

1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti'nin belirli Türk Silahlı Kuvvetleri Tesislerinde müşterek savunma tedbirlerine katılmasına izin verir.

2. Tesislerin faaliyetleri ve teknik işletilmeleri karşılıklı mutabık kalınmış amaçlara ve programlara uygun olarak yürütülecektir.

3. Bu Anlaşmanın amaçları için Türkiye Cumhuriyeti topraklarında bulunan veya atanmış Amerika Birleşik Devletleri'nin kuvvet ve sivil unsuruna ve bunların yakınlarına 19 Haziran 1951 tarihli "Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme" uygulanacaktır.

4. Bu Anlaşmada öngörülen savunma işbirliğinin şümulü Kuzey Atlantik Andlaşmasından doğan yükümlülükler ile sınırlı olacaktır.

5. Bu işbirliği 3 numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına uygun olarak yürütülecektir.

MADDE VI

Tarafların egemen eşitliği ilkesini dikkate alarak, Anlaşma ve onun tamamlayıcı Anlaşmaları hükümlerinin karşılıklılık esasına dayalı olarak yürütülmesi amacı ile, Taraflar aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

A. Güvenlik yardımı ve diğer ilgili konular da dahil olmak üzere, yetkili Birleşik Devletler askeri makamları ile bilgi değişimi, işbirliği ve iki tarafı da ilgilendiren diğer savunma konularında irtibatı idame ettirmek amacı ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Amerika Birleşik Devletlerindeki Büyükelçiliği bünyesinde bir askeri irtibat bürosu bulundurabilir.

B. Aynı şekilde, Birleşik Devletler Hükümeti de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin yetkili makamları ile benzer faaliyetlerin yürütülmesi için Türkiye'de kendi kuruluşunu bulundurabilir.

MADDE VII

1. Bu Anlaşma ve ona bağlı Tamamlayıcı Anlaşmalar 5 yıl süreyle geçerli olacaktır. Taraflardan biri bu ilk 5 yıllık sürenin bitiminden 3 ay önce bu Anlaşmanın feshini ihbar etmediği takdirde, tarafların mutabakatı ile yahut müteakip her yılın bitiminden 3 ay önce Taraflardan birinin fesih ihbarında bulunması sureti ile sona erdirilinceye kadar birer yıl süreyle yürürlükte kalmaya devam edecektir.

2. Bu Anlaşma ve buna bağlı tamamlayıcı Anlaşmaların uygulanması veya yorumlanması ile ilgili olarak anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde Taraflar meseleyi çözümlmek üzere derhal istişarelere başlayacaklardır.

3. Taraflardan herhangi biri, gerekli gördüğü takdirde, yazılı olarak, Anlaşmanın veya buna bağlı Tamamlayıcı Anlaşmaların herhangi birinin tadilini veya gözden geçirilmesini önerebilecektir. Bu durumda derhal istişarelere başlanacaktır. Üç ay içinde sonuç alınamazsa, Taraflardan herhangi biri, 30 günlük yazılı bir bildirimle, Anlaşmayı veya uyuşmazlık konusu Tamamlayıcı Anlaşmayı sona erdirebilecektir.

4. Taraflardan biri, diğer Tarafın Anlaşma veya Tamamlayıcı Anlaşmaların hükümlerine uymadığı veya uyamadığı sonucuna vardığı takdirde, yazılı olarak, istişare önerisinde bulunabilir ve bu istişareler derhal başlar. 30 gün içinde bir sonuca varılamaz ise, Taraflardan herhangi biri 30 günlük bir yazılı bildirim ile bu Anlaşmayı veya bu Anlaşmanın geçerliliğine hâlel getirmeksizin Tamamlayıcı Anlaşmalardan herhangi birini sona erdirebilir.

MADDE VIII

Bu Anlaşma ve buna bağlı Tamamlayıcı Anlaşmalar her iki Tarafın kendi hukuki usullerine uygun olarak, notaların teati edildiği tarihte yürürlüğe girecektir.

MADDE IX

İşbu Anlaşma Türkçe ve İngilizce metinleri aynı derecede geçerli olmak üzere 1980 yılı Mart ayının 29. günü, Ankara’da iki nüsha olarak yapılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

HÜKÜMETİ ADINA

Hayrettin ERKMEN

Dışişleri Bakanı

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

HÜKÜMETİ ADINA

James W. SPAIN

A.B.D. Büyükelçisi

EK-B:

**Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri
Arasında Savunma Desteği Alanında 1 Numaralı Tamamlayıcı
Anlaşma**

MADDE I

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri arasındaki savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının III. Maddesine uygun olarak, Birleşik Devletler Hükümeti Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir modernizasyon ve idame programına ihtiyacı olduğunu kabul eder. İki Hükümet arasındaki güven ve işbirliğini arttırmak amacıyla Birleşik Devletler Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine savunma desteği (savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitim) sağlamak ve mümkün olabilecek en iyi koşullarla bir Beş yıllık Tedarik Programını içeren modernizasyon ve bakım programının hedeflerine ulaşması için, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine askeri yardım sağlamak üzere elinden gelen her türlü gayreti göstermeyi taahhüt eder.

MADDE II

Taraflar, uzun vadeli savunma planlamasının, askeri kuvvet planlamasının ve modernizasyonun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu gözönünde bulundurarak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, savunma desteği ihtiyaçlarını Birleşik Devletler kaynaklarından karşılaması için sağlanabilecek kaynakların en etkin biçimde kullanılmasını kolaylaştırmak amacıyla Ankara’da, bundan böyle Ortak Komisyon olarak anılacak, ortak bir Türk-Amerikan Savunma Desteği Komisyonu kuracaklardır.

MADDE III

Ortak Komisyon yüksek düzeydeki Türk ve Amerikan temsilcilerinden oluşacaktır ve bu komisyonun, iki ülkeden, her biri general rütbesinde, ortak başkanları olacaktır.

Ortak Komisyon’un çalışma usulleri ve idari düzenlemeleri karşılıklı anlaşmayla daha ayrıntılı olarak saptanacaktır. Anılan usuller ve düzenlemeler, Ortak Komisyon’un, iki ülkenin askeri örgütleri arasında mevcut muhabere ve koordinasyon yollarını tamamlayıcı mahiyette olacaktır.

MADDE IV

Ortak Komisyon, Türk makamlarınca, Türk Silahlı Kuvvetlerine terettüp eden NATO görevleri gözönünde bulundurularak hazırlanmış olan savunma kalemleri listesine istinaden:

A. Çeşitli savunma kalemlerinin fiatlarını ve özellikle hibe yardımı, ihtiyaç fazlası stokları, kredi veya kira, askeri yardım alan üçüncü ülkelerden devir ve mümkün olabilecek diğer bütün yollardan elde edilebilmesi olasılıklarını dikkate alarak Döner Beş Yıllık Tedarik Programının düzenli uygulanması için tavsiyeler geliştirecek,

B. Birleşik Devletler kaynaklarından sağlanabilecek askeri yardım düzeyini dikkate alarak, Türk Hükümetinin vereceği akçalı planlama verileriyle uyumlu biçimde, Beş Yıllık Tedarik Programlarına dayalı yıllık tedarik programları hazırlayacak,

C. Beş Yıllık Döner Tedarik Programına dayanan yıllık tedarik programını, Birleşik Devletlerden sağlanacak yıllık askeri yardım miktarı dahil, her iki Hükümetin yetkili makamlarına tavsiye edecek ve bu makamlar nezdinde destekleyecektir.

MADDE V

Ortak Komisyonca tavsiye edilen Döner Beş Yıllık Tedarik Programının uygulanması için Birleşik Devletler Hükümeti ihtiyaç fazlası savunma malzemesi sağlamaya ve savunma teçhizatını ödünç veya kira yoluyla vermeye çalışacaktır. Birleşik Devletler Hükümeti Amerikan Güvenlik Yardımı Yasasında bulunan yıllık yetki ve tahsislere bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine askeri yardım sağlayacaktır. Ayrıca, her iki ülke, diğer NATO Müttefiklerinin bu Döner Beş Yıllık Tedarik Programının gerçekleştirilmesine katkısını teşvik etmek için işbirliği halinde çaba göstereceklerdir.

MADDE VI

Nakit ödeme veya Yabancı Askeri Satışlar Kredileri yoluyla sağlanan savunma malzemeleri ve hizmetlerinin ücretleri uygulanabilir Amerikan mevzuatının elverdiği en düşük fiat düzeyinde olacaktır.

MADDE VII

Birleşik Devletler Hükümeti savunma malzemelerinin Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine teslimine yüksek öncelik verecektir.

MADDE VIII

Bu Tamamlayıcı Anlaşma yürürlüğe girişinden itibaren beş yıl süre ile geçerli olacaktır. Taraflardan biri diğer Tarafa bu ilk beş yıllık sürenin bitiminden üç ay önce bu Anlaşmanın feshini ihbar etmediği takdirde, Tarafların mutabakatı ile yahut müteakip her yılın bitiminden üç ay önce Taraflardan birinin fesih ihbarında bulunması suretiyle sona erdirilinceye kadar birer yıl süreyle yürürlükte kalmaya devam edecektir.

MADDE IX

İşbu Anlaşma Türkçe ve İngilizce metinleri aynı derecede geçerli olmak üzere 1980 yılı Mart ayının 29. günü, Ankara'da iki nüsha olarak yapılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HÜKÜMETİ ADINA
Hayrettin ERKMEN
Dışişleri Bakanı

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
HÜKÜMETİ ADINA
James W. SPAIN
A.B.D. Büyükelçisi

EK-C:

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri,

Araştırma geliştirme üretim, tedarik ve lojistik destek alanlarında, müessir işbirliği yoluyla, karşılıklı savunma yeteneklerini ve bir bütün olarak Kuzey Atlantik İttifakı'nın savunma yeteneğini güçlendirmek arzusu ile,

Daha yüksek bir savunma imalatı yeteneğinin, güçlü savunma gayretlerinin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanarak,

Köklü bir güvenlik ilişkisinin ahenkli ekonomik ilişkilerle desteklendiği gerçeğini gözönünde tutarak,

Ekonominin ve yeni teknolojilerin tatbikinin savunma konuları üzerindeki artan etkisini dikkate alarak,

NATO ülkelerinin ileri sınai ve teknolojik yeteneklerini geliştirmek ve sürdürmek ve mevcut kaynakların daha akılcı kullanımını, teçhizat ve hizmetlerin standartlaştırılmasını ve karşılıklı kullanılabilirliğini, daha fazla bilgi teatisini ve daha uyumlu tedarik siyasetleri izlenmesini sağlamak yolundaki çabalarını nazarı itibare alarak, aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır

MADDE I

1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, savunma teçhizatı üretim ve bakım yeteneklerini artırabilmek ve silahlı kuvvetlerinin, kendi ve ortak savunmaları için ihtiyaç duyulan modern silah ve teçhizatı daha ekonomik ve verimli şekilde elde edebilmeleri için işbirliğinde bulunacaklardır.

2. Bu amaçla, her iki Hükümet de karşılıklı savunma malzemesi tedarikini ve savunma alanında teknolojik bilgilerin karşılıklı akışını kolaylaştırmaya çalışacaklardır. Ayrıca, savunma teçhizatı ve hizmetlerinin tedariki için piyasa imkanları sağlamaya ve savunma teçhizatının ortak üretimi ile savunma araştırma ve geliştirmesinde işbirliğini artırmaya ve kolaylaştırmaya ve savunma teknolojilerinde bilgi alışverişi programlarını genişletmeye çalışacaklardır.

3. Bu Tamamlayıcı Anlaşma, konvansiyonel savunma teçhizatının araştırma, geliştirme, üretim, tedarik ve lojistik desteği hususlarında mümkün olan ikili işbirliği alanlarını kapsar. Bu Tamamlayıcı Anlaşma uyarınca alınacak tedbirler, Milli Silah Müdürleri Konferansı(CNAD), Bağımsız Avrupa Program Grubu(IEPG), ve NATO Lojistik Başkanları Konferansı(SNLC) çalışmalarını tamamlayıcı veya bu çalışmalar ile uyumlu olacaktır. Bu nedenle, IEPG ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan anlaşmalarla bu Tamamlayıcı Anlaşma arasında muhtemel bir uyumsuzluk halinde Taraflar bu Anlaşmanın tadili amacıyla istişarede bulunmayı kabul ederler.

4. Her iki Hükümet, ilgili kanunlarına ve mevzuatına uygun olarak, ortak araştırma ve geliştirme için yapılacak bütün taleplere ve ittifak içinde teçhizat ve hizmetlerin standardizasyonu ve/veya karşılıklı kullanılabilirliğini artırmayı amaçlayan imalat ve tedarik taleplerine en yüksek önemi verecektir.

5. Hükümetlerden her biri, diğerinin ülkesinde geliştirilen veya üretilen savunma teçhizatının tedarikinde, normal olarak, rekabete dayanan sözleşme usullerini kullanacaktır.

6. Her iki Hükümet, bu Anlaşma'nın uygulanması için ayrıntılı usuller üzerinde anlaşmaya varacaklardır. Bu usuller, aşağıdaki hususları kapsayacaktır:

A. Teklifler, "Yerli Malı Satın Alınmasına" ilişkin kanun ve mevzuattaki fiyat fark göstergeleri ve ithal vergileri bedelleri uygulanmadan değerlendirilecektir.

B. Her iki ülkedeki vasıflı sınai ve kamusal kaynaklar azami ölçüde nazarı itibare alınacaktır.

C. Tekliflerin, satın alan Hükümetin performans, kalite, teslim ve fiyat bakımından uygulanabilecek şartlarını karşılaması gerekecektir.

7. Milli Savunma gereklerini gözetmek amacı ile, bu Tamamlayıcı Anlaşma çerçevesinde yapılacak karşılıklı savunma malzemesi tedariki kapsamı dışında tutulacak herhangi bir malzeme kalemi, mümkün olan en kısa süre içinde, Türk Milli Savunma Bakanlığı ve ABD Savunma Bakanlığı seviyesinde kendi ülkeleri için düzenlenecek listelerde gösterilecektir. Söz konusu listeler sürekli olarak gözden geçirilecek ve yalnızca anılan seviyede değiştirilebilecektir.

8. Her iki Hükümet, bu Tamamlayıcı Anlaşma çerçevesinde sağlanmış olan teknik bilgi paketlerinin (TBP) mülkiyet haklarını elinde bulunduran veya kontrol edenlerin ön mutabakatı olmadan ihale ve geleceğe yönelik savunma amaçlı mukavelelerin icrası dışındaki başka bir maksatla kullanılamayacağını ve söz konusu mülkiyet haklarının veya TBP'de bulunan imtiyazlı, mahfuz veya gizlilik dereceli olan veri ve bilgilerin en iyi şekilde korunacağını garanti edecektir. TBP bunların menşei olan Hükümetin yazılı rızası olmadan üçüncü bir ülkeye veya herhangi bir alıcıya hiçbir suretle verilmeyecektir.

9. Aksine mutabakat olmadıkça, bu Tamamlayıcı Anlaşma çerçevesinde sağlanan savunma malzemeleri veya teknik bilgilerin ve bu bilgilerle imal edilen savunma malzemelerinin üçüncü taraflara devri, savunma malzemelerini ve teknik bilgileri sağlamış olan Hükümetin mutabakatına tabi olacaktır.

10. Satın alan Hükümetin talebi üzerine, bu Tamamlayıcı Anlaşma uyarınca satın alınan savunma teçhizatı kalemlerinin müteakip lojistik desteğine ilişkin düzenleme ve usuller ihdas olunacaktır. Her iki Hükümet kendi savunma lojistik sistemlerini ve kaynaklarını gerektiği ve mutabık kalındığı üzere, bu amaç için hazır bulunduracaklardır.

MADDE II

1. Birleşik Devletler Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, silah ve mühimmat dahil, savunma malzeme ve teçhizatı üretimi, bakımı, onarımı ve yenileştirilmesi için

Türk Hükümetinin öncelikleri ışığında, üzerinde karşılıklı mutabık kalınabilecek yardımları sağlayacaktır.

2. Türk sanayinin üretim kapasitesinde artış meydana getirmek amacı ile, karşılıklı mutabık kalınmış savunma imalatı projeleri hazırlanacaktır. Bu projeler, yalnızca Türkiye tarafından, ortak Türk-ABD uyumlu imalat projeleri olarak veya diğer NATO üyesi ve dost ülkelerin katılacağı çok taraflı projeler olarak tahakkuk ettirilebilecektir.

MADDE III

Hükümetlerden herbiri, bu Anlaşma uyarınca bakım, onarım ve yenileştirme için kendi ülkesine gönderilen teçhizat ve malzemenin gümrük vergi ve resimleri veya benzeri ücretlerden muaf olarak ithal ve ihracına müsaade edecektir.

MADDE IV

1. Birleşik Devletler Hükümeti, savunma teçhizat imalatının geliştirilmesi ve NATO ittifakına ait teçhizat ve hizmetlerin rasyonelizasyon, standardizasyon ve karşılıklı kullanılabilirliğinin artırılması amacı ile, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine sınıai mülkiyet hakları sağlayacak veya mümkün olan hallerde hiçbir ücret almadan veya herhangi bir NATO ülkesine uygulanan şartlardan daha ağır olmamak kaydı ile bu hakları elde etmesi için Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine yardım edecektir.

2. Birleşik Devletler Hükümeti, mümkün olan ölçüde ve karşılıklılık esası üzerinden, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine karşı araştırma, geliştirme masrafları ve tekerrür etmeyen üretim masrafları hakkındaki taleplerinden feragat edecektir.

MADDE V

1. Hükümetlerden her biri, bu Tamamlayıcı Anlaşmayı kendi ülkesindeki ilgili sanayilerin dikkatine sunacak ve uygulanması hususunda gereken şekilde yol gösterecektir. Her iki Hükümet, sanayilerin gizlilik dereceli bilgilerin güvenliği ve korunmasına ait mevzuata uymasını temin için gereken bütün tedbirleri alacaklardır.

2. Bu Tamamlayıcı Anlaşmanın uygulanması tam sınıai katılmayı içerecektir. Buna göre, Hükümetler, kendi tedarik ve ihtiyaç dairelerini, bu Tamamlayıcı Anlaşmanın amaç ve ilkelerinden haberdar edeceklerdir.

MADDE VI

1. Bu tamamlayıcı Anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili olarak verilen her türlü malzeme, plan, şartname ve bilgiler bunları veren Hükümet tarafından gizlilik derecesine tabi tutulduğu ölçüde, diğer Hükümet de eş düşen bir gizlilik derecesini devam ettirecek ve gizlilik derecesi koyan Hükümetin kullandıklarına eşdeğerde güvenlik tedbirleri uygulayacaktır.

2. Bir Hükümetten diğerine, gizli kalmak şartı ile sağlanan bilgiler ya orijinal gizlilik derecesinde kalacak veya diğer Hükümet tarafından gerekli görülecek şekilde, bilgilerin ifşasının önlenmesini temin edecek olan eşdeğer bir gizlilik derecesi tayin edilecektir. Arzu edilen korunmayı sağlamada yardımcı olmak üzere, Hükümetlerden her biri, verilen

bu çeşit bilgileri, bilginin kaynağını, bilginin bu Tamamlayıcı Anlaşmayla ilgili olduğunu ve gizli kaydıyla verildiğini gösteren bir ifadeyle işaretleyecektir.

MADDE VII

Bu Anlaşma karşılıklı mutabık kalınan programlar uyarınca uygulanacaktır. Bu amaçla her iki Hükümet, yetkili makamları aracılığı ile uygulama anlaşmaları yapacaklardır. İki Hükümet bu Anlaşma ekinde tanımlanacak programları ve projeleri, Türkiye için, mümkün olan en az masrafla uygulama yollarını arayacaklardır.

MADDE VIII

1. Bu tamamlayıcı Anlaşma başlangıçta beş yıl süreyle geçerli olacak ve bunu müteakip, sona erdirilmediği sürece, yıldan yıla yürürlükte kalmaya devam edecektir. Anlaşma ilk yürürlük süresinin veya herhangi bir yıllık uzatmanın sonunda, taraflardan biri diğerine, bu sürenin sona ermesinden en az 90 gün önce sona erdirmeye hususundaki niyetini yazılı olarak bildirdiği takdirde sona erdirilecektir.

2. Bu Anlaşmanın yorumlanması veya uygulanması hususunda anlaşmazlık doğduğu takdirde, taraflar meseleyi derhal çözmek amacı ile istişarede bulunacaklardır.

3. Taraflardan herhangi biri, yazılı olarak, bu Anlaşmanın gözden geçirilmesini veya değiştirilmesini önerebilir. Böyle bir durumda, istişareler derhal başlayacaktır. Üç ay içinde sonuç elde edilmezse, taraflardan her biri 30 günlük yazılı ihbarla Anlaşmayı sona erdirebilir.

MADDE IX

Bu Tamamlayıcı Anlaşma sona erdiğinde, Anlaşma çerçevesinde imzalanan mukavelelerin uygulanması tamamlanmamışsa, Anlaşmanın hükümleri, söz konusu mukaveleler için bunlar sona erinceye kadar geçerli olmaya devam edecektir. Anlaşma sona erdirildiği takdirde, I. Maddenin 8. ve 9. fıkraları ile VI. Madde, Anlaşmanın yürürlük süresi içinde verilen malzeme ve bilgiler yönünden geçerli olmaya devam edecektir.

MADDE X

İşbu Anlaşma Türkçe ve İngilizce metinleri aynı derecede geçerli olmak üzere 1980 yılı Mart ayının 29. günü, Ankara'da iki nüsha olarak yapılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

HÜKÜMETİ ADINA

Hayrettin ERKMEN

Dışişleri Bakanı

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

HÜKÜMETİ ADINA

James W. SPAIN

A.B.D. Büyükelçisi

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri

Arasında

HALİHAZIRDA ELE ALINMIŞ OLAN PROJELER:

A. Tan-Savar mühimmatı üretimi:

Zırh delici mühimmat yapımı için, ayrı bir üretim hattına gerek vardır. Bu projenin amacı, Türk silahlı Kuvvetlerinde mevcut silahlar ve daha modern silah tipleri için çukur imla ve som zırh mühimmat üretimi yeteneği kazanmaktır.

B. Tapa Üretimi:

Çeşitli tapa tipleri üretmek için yeni tesislere gerek vardır. Bu projenin amacı, mevcut üretim yeteneğini, top mühimmatı, roket ve füze savaş başlıkları, çeşitli bomba ve mayın üretimi için yeni teknoloji ve teçhizat sağlayarak artırmaktır.

C. Sevk Barutu ve Patlayıcı Üretimi:

Sevk barutu üretim yeteneğinde bir artışa gerek vardır. Bu projenin amacı, top mühimmatı ve roket savaş başlığı üretim programlarını desteklemek için çeşitli tipte sevk barutu ve yüksek-patlayıcı üretmektir.

D. Çeşitli tipte Roket Üretimi:

Çeşitli tipte roket üretmek için mevcut yapım tesislerini teçhizat ve üretim bilgisiyle tamamlamaya gerek vardır. Bu projenin amacı, Türk Ordusu'nun gereksinmelerini karşılamak için roket tipi mühimmat ve roket takviyeli teçhizat yapmak ve sağlamaktır.

E. Uçak yenileştirme Yeteneklerinin geliştirilmesi ve Tesislerin geliştirilmesi:

Türk Silahlı Kuvvetlerinde mevcut savaş uçaklarını yenileştirme yeteneğini artırmak için plan ve programların geliştirilmesine gerek vardır. Bu projenin amacı, F-4 Fantomlar dahil olmak üzere mevcut uçaklar için makina, gövde, avionik ve diğer elektronik teçhizatın tam ve kendi kendine yeterli biçimde yenileştirilmesi yeteneği sağlamaktır.

F. Modern bir fırkateyn inşası ve “overhaul” yeteneğinin geliştirilmesi:

Türk Deniz Kuvvetlerinin gereksinmelerine uygun bir modern fırkateyn inşası programı izlenecektir. İnşa faaliyetine muvazi olarak Gölcük Tersanesinin “overhaul” yeteneği arttırılacaktır.

G. Tank Modernizasyon Programı:

Bu projenin amacı, çeşitli temel parçaların Türkiye’de üretilmesi de dahil olmak üzere, mevcut M48 tanklarının M48A3 ve/veya M48A5 tiplerine dönüştürülmesidir.

EK-D:

Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri Arasında Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma

MADDE I

1. Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri arasındaki Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının V. Maddesine uygun olarak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, aşağıda belirtilen Türk Silahlı Kuvvetleri tesislerinde müşterek savunma tedbirlerine katılması için Birleşik Devletler Hükümetine izin verir.

—Sinop (elektromanyetik izleme)

—Pirinçlik (radar uyarı uzay izleme)

—İncirlik (hava harekât ve destek)

—Yamanlar (İzmir), Şahintepe (Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul), ve Kürecik (Malatya), (Muhabere Yerleri Tesisleri)

—Belbaşı (sismik bilgi toplama)

—Kargaburun (radyo seyrüseferi)

2. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin tesisler dışındaki idari ve destek teşkilat ve faaliyetlerine izin verir. Anılan teşkilat ve faaliyetler bu Anlaşmanın ilgili hükümlerine tabi olacaktır.

3. İcabı halinde, bu Tamamlayıcı Anlaşma'da belirlenen gerekler, bunlara ilişkin uygulama anlaşmalarında ayrıntıları ile düzenlenecektir

MADDE II

1. Ana gayesi bilgi toplama, muhabere veya radyo seyrüseferi olan tesislerde teknik faaliyetler ve bakım hizmetleri Türk ve Amerikan personeli tarafından birlikte yürütülecektir. Taraflarca atanacak personelin dağıtımı ve Türk personelin eğitim ihtiyaçları da dahil olmak üzere, bu işbirliğinin veçheleri, iki Hükümetin yetkili makamlarınca birlikte tespit edilecektir. Bu işbirliğinin amaçlarına uygun şekilde, Birleşik Devletler Hükümeti, Türk personelin eğitime imkan sağlayacaktır.

2. Türkiye'deki bu istihbarat toplama tesislerinden elde edilen işlenmemiş veriler de dahil olmak üzere, bütün istihbarat bilgileri, iki Hükümetin yetkili teknik makamlarınca müştereken tesbit edilen düzenlemelere göre her iki Hükümetçe paylaşılacaktır.

3. Türkiye'deki savunma muhabere sisteminin yetenek ve imkanlarından, Türk Silahlı Kuvvetlerinin istifadesini mümkün olduğu kadar artırmak üzere, karşılıklı mutabakatla, düzenlemeler yapılacaktır.

4. ABD ve Türk Makamları, tesislerin bu Anlaşma ile izin verilen faaliyetleri ile diğer askeri ve sivil tesislerin faaliyetlerinin birbirine müdahalesini ve cana ve mala zarar verilmesini önlemek üzere istişare edeceklerdir.

5. Tesislerdeki teknik faaliyetlerle ilgili olup tesislerin görev yeteneklerini artıracak nitelikteki teçhizatın modernleştirilmesi, artırılması veya ithali Türk Hükümetinin ön iznine tabi olacaktır.

MADDE III

1. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, her tesise, Birleşik Devletler Kuvvetlerinin Komutanı sıfatı ile ve aynı zamanda Türk Tesis Komutanı ile tek temas noktası olarak görev yapacak bir subay atayacaktır. Türk Tesis Komutanı ve bu şekilde atanan Birleşik Devletler subayı, kendi kuvvetleri ve münhasıran bunlar tarafından kullanılan teçhizat, malzeme ve yerler üzerinde komuta ve kontrol icra ederek, aynı zamanda bunların güvenliğini sağlayacaklar, faaliyetlerin bu Anlaşmanın ruhuna ve hükümlerine uygun şekilde yürütülmesini sağlamak için yakın temas ve işbirliğini sürdürecekler ve Tesisteki faaliyet ve teknik işletmenin, bu Anlaşma hükümlerine uygun olarak yürütülmesini sağlamaktan sorumlu olacaklardır.

2. Birleşik Devletler Kuvvetleri veya Birleşik Devletler Kuvvetlerinin müteahhitleri tarafından çalıştırılan Türk sivil personel, kendi işverenlerinin denetim, sorumluluk ve yönetimi altında olacaklardır.

3. Türk Tesis Komutanı, bu maddenin 1. fıkrası ile bu Anlaşmanın II. maddesinin 1. fıkrasına göre mutabık kalınmış düzenlemelere uygun olarak, çevre güvenliği de dahil olmak üzere, tesisin bir bütün olarak güvenlik ve düzeninden ve mahalli Türk makamları ile ilişkilerden sorumludur.

4. Tesislere giriş, Tesis Komutanının denetimi altında olacaktır. Birleşik Devletler Kuvvetleri ve sivil unsurunun ve bunun yanı sıra Birleşik Devletler Kuvvetleri müteahhitlerinin, bu müteahhitler yanında çalışanların ve çalışan Türk sivillerinin ve bunların araçlarının tesise girişleri, yetkili Birleşik devletler makamlarının talebi üzerine yetkili Türk makamlarınca verilecek standart bir tanıtma kartı ile olacaktır. Anılan tanıtma kartları bu Anlaşma kapsamına giren bütün tesisler için geçerli olacaktır. Tanıtma kartı verilmesini bekleyen ve geçici görevli personel, tesise, resmi emirlere ve Birleşik Devletler tanıtma kartına dayanarak gireceklerdir. Yetki verilen yakınlar ve resmi ziyaretçiler, tesise, resmi Türk veya Birleşik Devletler tanıtma kartları ile girebileceklerdir. Tesislere giriş için gereken ayrıntılı uygulama düzenlemeleri, tesislere girişe ilişkin usuller hakkındaki bir direktifte yer alacaktır.

5. Tesisteki Birleşik Devletler Kuvvetlerinin Karargahında Amerikan bayrağı çekilebilir.

6. Tesis Komutanı, bu Maddenin hükümlerine uygun olarak, tesisin bütününe uygulanacak yönergeler çıkarabilir.

MADDE IV

Amaç, görev, konum, tesis planı, silah ve mühimmat kadroları, ana teçhizat kalemleri kadroları ve ABD kuvvet ve sivil unsur personel kadrolarına ilişkin ayrıntılar karşılıklı

mutabakatla tesbit edilecektir. Böylece izin verilen kuvvet ve kadro miktarlarındaki artışlar, yetkili Türk makamlarının ön iznine tabi olacaktır. Birleşik Devletler Hükümetinin yetkili makamları, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin yetkili makamlarına, Türk sivil personeli de dahil olmak üzere, tesislerden herbirine atanmış bulunan personel miktarları ile görev teşkilatları hakkında, üç ayda bir rapor vereceklerdir. Taraflar, personel atama işlemleri nedeni ile, zaman zaman, izin verilen personel kadro miktarının geçici olarak aşılabileceğini kabul ederler.

MADDE V

1. 19 Haziran 1951 tarihli “Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme” hükümleri uyarınca, Birleşik Devletler Hükümeti, kuvvetleri için gereken teçhizatı ve makul miktarlarda yiyecek, ikmal maddeleri ve diğer eşyaları, münhasıran Birleşik Devletler Kuvvetleri, mensupları, sivil unsuru ve yakınları tarafından kullanılmak üzere, Türkiye’ye ithal veya Türkiye’den ihraç edebilir. Bu ithal ve ihraçları, ABD yetkilileri Türk yetkililerine manifesto ile bildirecektir.

2. Teçhizat ana kalemleri ile silah ve mühimmatın Türkiye’ye ithali ve Türkiye içinde kesin yer değiştirmesi, yetkili Türk Makamlarının ön iznine tabi olacak ve silah ve mühimmatın Türkiye içinde yer değiştirmeleri karşılıklı mutabık kalınacak güvenlik ve koruma tedbirleri altında yapılacaktır. Silah ve mühimmatın ve gizli nitelikteki teçhizat ve malzemenin gümrük denetimi için özel usuller konacaktır.

3. Modernleştirme sonucu değiştirmek üzere belirlenecek teçhizat da dahil olmak üzere, bir tesisin işletilmesi için ihtiyaç duyulan silah ve mühimmat ile teçhizat ana kalemleri, ön bildirim yapılmadan Türkiye’den çıkartılmayacaktır.

4. taraflardan biri tesislerdeki faaliyetlerini sona erdirmeden veya kendi yeteneklerini önemli ölçüde azaltmadan önce, her iki Tarafın yetkili makamları aralarında istişare edeceklerdir.

MADDE VI

Bu Anlaşma amaçlarına uygun olarak, Birleşik Devletler Hükümetince ihtiyaç duyulan malzeme, teçhizat, ikmal maddeleri, hizmetler ve sivil el emeği, mümkün olan en geniş ölçüde Türkiye’den sağlanacaktır.

MADDE VII

1. Bu Anlaşmanın amaçlarına uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tahsis edilmiş ıslahat, tesisat, irtifak ve geçit hakları dahil, devlet mülkiyetindeki arazi kendisinden herhangi bir bedel istenmeksizin veya talebe yol açmaksızın Birleşik Devletler Hükümetince kullanılmaya devam olunacaktır. Bu madde, bu arazi sahalarının, ıslahat, tesisat, irtifak ve geçit haklarının mülkiyetinin Birleşik Devletler’e verildiği şeklinde yorumlanmayacak ve bu Anlaşmanın amaçlarına uygun olarak Birleşik Devletler Hükümetine belirli mülkleri sağlayan mevcut özel kira mukavelelerinin hükümlerini etkilemeyecektir.

2. Bu Anlaşmanın amaçlarına uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince Birleşik Devletler Hükümetine tahsis edilen arazi sahaları üzerinde, Birleşik Devletler

tarafından veya onun adına inşa veya tesis edilen bütün taşınmaz mallar, toprağa bağlı mallar dahil olmak üzere, inşa veya tesis tarihlerinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin malı olacak ve Türk yetkililerince Birleşik Devletler Hükümetine ve onun personeline bu Anlaşma amaçlarına uygun olarak söz konusu malları kullanma hususunda verilen yetkiye hâle getirmeksizin, bu şekilde tescil olunacaktır. Bu tür taşınmaz malların Birleşik devletler tarafından kullanımının kat'ı sona ermesini müteakip, söz konusu kullanım hakkı, geçmiş uygulamalar dikkate alınarak eğer varsa, karşılıklı saptanacak bakiye değerini Birleşik Devletler Hükümetine tazmin edecek olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine devredilecektir. Söz konusu mallara, temel tesisat sistemleri ve binalara sürekli olarak eklenmiş veya yerleştirilmiş diğer sabit eşya da dahil olacaktır.

3. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümeti tarafından elden çıkarıldığı takdirde, mutabık kalınacak düzenlemelere uygun olarak, öncelikli iktisap hakkını haiz olacaktır.

4. Tesislerde yeni binaların veya toprağa bağlı diğer malların inşası ve mevcut binaların temel yapısını değiştiren yıkma, sökme, tadilat ve modernleştirme yetkili Türk makamlarının ön iznine tabi olacaktır.

MADDE VIII

1. Münhasıran Türkiye tarafından yürütülen faaliyetler için kullanılan veya Türk personeli tarafından kullanılan mahaller hariç, tesislerin işletme ve bakım masrafları ve tesislerde karşılıklı olarak mutabık kalınmış inşaat, modernleştirme, tadil ve onarım masrafları Birleşik Devletler Hükümetince karşılanacaktır.

2. Taraflardan her biri kendi personel masraflarını ödeyecektir.

3. Birleşik Devletler Hükümetince talep edilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince tesislerin çevresine kadar götürülmesi sağlanan mahalli kolaylıkların tesise iletilmesi masrafları Birleşik Devletler Hükümetince karşılanır.

MADDE IX

1. NATO savunma planlarını desteklemek üzere, İncirlik Tesisinde konuşlandırılmasına izin verilen Birleşik Devletler rotasyon filosu uçaklarının ve bunların destek birliklerinin ve bu Anlaşmanın I. Maddesinin 1. ve 2. Fıkraları uyarınca izin verilen faaliyetleri destekleyen uçakların Türkiye'ye geliş ve gidişleri ile faaliyetleri, uygulama anlaşmalarına uygun olarak yürütülecektir. Bu Anlaşmalar ayrıca aşağıdaki hususları kapsayacaktır:

A) İncirlik Tesisinin ortak kullanımı ve hava trafik kontrol hizmetlerinin sağlanması usulleri,

B) İncirlik'teki rotasyon filosu uçaklarının eğitimine ait usuller.

2. NATO planlarını destekleyen ilave eğitime ait usuller tesbit edilecektir. Bu eğitimin uygulanması ayrı protokoller yoluyla gerçekleştirilecektir.

3. Bu faaliyetleri destekleyen uçaklar söz konusu faaliyetlere hizmet eden muayyen askeri ve sivil havaalanlarına ineceklerdir. Bu faaliyetlerle ilgili olarak hareket eden ikmal gemileri Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince izin verilen Türk Limanlarına gireceklerdir.

4. Birleşik Devletler uçaklarının Türkiye'ye gelişi, gidişi ve tesisler arası uçuşlarını kolaylaştırmak için bu Anlaşmaya uygun hükümler getirilecektir.

MADDE X

Montreaux Sözleşmesinin hükümleri saklıdır.

MADDE XI

1. maddenin 1. fıkrasında belirtilen tesisler yetkili Türk makamlarının denetimine tabidir. Söz konusu denetlemeler Tarafların yetkili makamları arasındaki, karşılıklı olarak tatminkâr idari düzenlemelere dayanacaktır.

MADDE XII

Bu Anlaşma'daki hiçbir husus, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin olağanüstü durumlarda milli varlığını korumak için, uluslararası hukuka uygun olarak, gerekli kısıtlayıcı tedbirleri almak hususundaki doğal hakkını haleldar edemez.

MADDE XIII

1. Bu Anlaşma, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren beş yıl süre ile geçerli olacaktır. Taraflardan biri bu ilk beş yıllık sürenin bitiminden üç ay önce bu Anlaşmanın feshini ihbar etmediği takdirde, Tarafların mutabakatı ile yahut müteakip her yılın bitiminden üç ay önce Taraflardan birinin fesih ihbarında bulunması sureti ile sona erdirilinceye kadar birer yıl süreyle yürürlükte kalmaya devam edecektir.

2. Bu Anlaşmanın sona ermesi halinde, Birleşik Devletler Hükümeti, hukuken sona erme tarihini takip eden bir yıl içinde, geri çekme ve tasfiye işlemlerini tamamlayacaktır. Bu Anlaşma söz konusu geri çekme ve tasfiye amacı için yürürlükte addolunacaktır.

MADDE XIV

İşbu Anlaşma Türkçe ve İngilizce metinleri aynı derecede geçerli olmak üzere 1980 yılı Mart ayının 29. günü, Ankara'da iki nüsha olarak yapılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

HÜKÜMETİ ADINA

Hayrettin ERKMEN

Dışişleri Bakanı

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

HÜKÜMETİ ADINA

James W. SPAIN

A.B.D. Büyükelçisi

EK-E:

SEİA 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesis Uygulama Anlaşması

I. Giriş.

Bu ek, Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri arasında aynı tarihte yapılan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına ekli ve bundan sonra Anlaşma olarak bahsi geçecek olan, üç numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasının uygulamasına aittir.

II. Tanım.

İncirlik Tesis aşığıdakileri kapsayan bir bütün halinde bu ekin amaçları içine girer.

1. İncirlik Hava Üssü.
2. Yumurtalık akaryakıt tesisi ve bu tesisi İncirlik Hava Üssüne bağlayan boru hattı.
3. İskenderun limanındaki kolaylıklar.
4. Adana su kuyusu ve bunu İncirlik Hava Üssüne bağlayan boru hattı.
5. İncirlik Hava Üssü ve Ceyhan nehri arasındaki kanalizasyon sistemi.

III. Amaç.

Bu ekin amacı, İncirlik Tesisindeki faaliyetlere ait esas ve usulleri düzenlemektir.

IV. Görev.

Birleşik Devletler Hükümetinin, onaylanmış NATO planlarını destekleyen 401. Taktik Av Grubundan iki filonun ve bununla ilgili destek elemanlarının rotasyon esasına göre İncirlik'e intikal etmesi, bu filoların uçuş personelinin eğitimi, burada görevlendirilen ve diğer destek uçaklarını bulundurması, Anlaşmanın I. maddesinin 1. ve 2. fıkraları ile izin verilen idari, lojistik, muhabere ve genel destek faaliyetleri için destek kolaylıklarını işletme ve idamesi ve NATO Savunma Planlarını destekleyen Avrupa'daki diğer ABD Hava Kuvvetleri Birliklerine ait uçakların eğitim dönemleri için İncirlik'e intikal etmesi amacıyla İncirlik'teki faaliyetlere katılmasına izin verilmiştir.

V. Tesis Planı.

Bu ekin II. maddesinde tanımlanan İncirlik Tesisinin tümüne ait güncel ana planı, bu ek ile birlikte muhafaza edilecek ve coğrafi koordinatları, yükseklik, yüzölçümü, özel tanım işaretleri ve yerleşme listesini içerecektir.

VI. Silah ve Mühimmat Kadroları.

Tesirde bulundurulmasına izin verilen silah ve mühimmatın güncel listesi bu ekle birlikte muhafaza edilecektir.

VII. Ana Teçhizat Kalemleri.

İzin verilen ana teçhizat kalemlerinin güncel listesi bu ekle birlikte muhafaza edilecektir.

VIII. ABD Kuvvet ve Sivil Unsur Personel Kadroları.

İzin verilen ABD Kuvvet ve Sivil Unsur personel kadrolarını gösteren güncel bir liste, bu ekle birlikte muhafaza edilecektir.

IX. ABD Sözleşmeli ve Türk Sivil İşçileri.

ABD Mütteahhitlerinin Birleşik Devletler tabiiyetindeki personel miktarları ve Türk sivil işçi miktarları, Birleşik Devletler makamları tarafından 3 ayda bir sunulacak personel durum raporlarında gösterilecektir.

X. Ortak Teknik İşletilme.

1. İncirlik Hava Üssü Uçuş Kulesindeki görevler ve İncirlik Yaklaşma Kontroldeki görevler, bu ekin lahikasında belirtilen hükümlere uygun olarak müştereken yürütülecektir.

2. Bir tarafın subayları, talep edildiğinde diğer tarafın personeline ait görev müessiriyet raporu verecektir.

XI. Görev Teşkilat Seması.

Bu ekin II. maddesinde tanımlanan İncirlik Tesisi bütünü içindeki Birleşik Devletler Kuvvetlerinin güncel görev teşkilat seması bu ekle birlikte muhafaza edilecek ve burada gösterilen müfrezelerin numaralarını, adlarını ve görevlerini içerecektir.

XII. Sorumluluklar ve İlişkiler.

1. İncirlik'te Anlaşmanın III. maddesi 1. fıkrasında belirtilen, Tarafların ilgili askeri yetkilileri, Anlaşmanın ilgili hükümleri ve ekleri ile yapılmış veya yukarıdaki hususlara uygun olarak gelecekte yapılabilecek anlaşmalar, teknik düzenlemeler ve mutabakat mektuplarına uyulmasından ve bunların uygulanmasından, kendi üst makamlarına karşı sorumludurlar.

2. İki Tarafın ilgili Askeri Yetkilileri arasındaki ilişkiler, işbirliği, iyi niyet ve dostluk havası içinde sürdürülecektir. Bu yetkililer, kendi astlarının da aynı tutumu gözetmelerini sağlamak üzere gerekli tedbirleri alacaklardır.

3. Tesis Komutanı, Birleşik Devletler personeli ile Türk personeli veya yerel Türk sivil makamları arasında doğabilecek sorunların hallinde talep üzerine, gerekli yardımı sağlayacaktır.

4. İlgili Askeri Yetkililer, kendi mevzuatlarına uygun olarak, olağanüstü durumlarda ve tabii afet hallerinde yerel halka yardım etmek için gerekli planları müştereken hazırlayacaklardır. Tesis Komutanı, aynı zamanda, şartlar gerektiğinde Türk sivil ve askeri makamlarıyla, onların yardımını sağlamak için planlar hazırlayacaktır.

5. İlgili Askeri Yetkililer, kendi üst makamlarınca ve denetleme heyetlerince yapılacak resmi ziyaretlerden birbirini haberdar edecek ve gerekli brifinglerin hazırlık ve icrasında, karşılıklı mutabık kalınan idari düzenlemelere göre uygun şekilde işbirliği yapacaklardır.

6. Bu Anlaşmaya taraf olanlar, birbirlerinin kriptu odalarının dokunulmazlığını ve yetkisiz personelin bu bölgelere girmesini önlemek için gereken tüm önlemleri

alacaklarını kabul ederler. Yasak olarak belirlenen diğer mahallere Türk ve Birleşik Devletler personelinin girişleri karşılıklı mutabakata göre olacaktır.

7. Kanunları, yönetmelikleri veya emirleri ihlali görülen Türk veya Birleşik Devletler personeli gereken işlemin yapılması için kendi ilgili Askeri Yetkililerine rapor edilecektir.

8. İlgili Askeri Yetkililer, yangını önleme ve söndürme ve tesiste sağlığın korunması için müştereken düzenlemeler yapacaklardır.

9. Tesisin dışındaki levhalar Türkçe yazılı olacaktır. Tesis içinde levhalar Türkçe veya İngilizce veya karşılıklı anlaşmaya Gore her iki dilde yazılı olacaktır.

10. İlgili Askeri Yetkililer, Anlaşmanın V. maddesine uygun olarak münhasıran Birleşik Devletler Kuvvet mensupları, sivil unsuru ve yakınları için ithal edilen teçhizat, yiyecek, ikmal maddeleri ve diğer eşyaların yetkisiz kimselere satışını veya devrini önleyecek tedbirleri müştereken alacaklardır.

11. İlgili Askeri Yetkililer, Anlaşmanın VII. maddesinin 3. fıkrasına uygun olarak elden çıkarılacak teçhizat, malzeme ve ikmal maddelerinin, yetkisiz kimselere devrini önlemek için işbirliğinde bulunacaklardır.

XIII. Tesis Güvenliği.

1. İncirlik'teki ilgili Askeri Yetkililerden her biri, münhasıran kendi milli unsuru tarafından kullanılan yerleri kapsayan bir güvenlik planı yapacaktır.

2. Tesis Komutanı, güvenliğe yönelik tehditleri karşılamak üzere Anlaşmanın III. maddesinin 3. fıkrasına uygun olarak tesisin tümüne ait bir güvenlik planı hazırlayacaktır.

3. Tesis Komutanına, tesise girişlerin kontrolü konusundaki sorumluluğunu yerine getirmesinde yardım etmek üzere vasıflı Birleşik Devletler personeli talep üzerine, tahsis edilecektir. Tesise giren veya çıkan personelin veya araçların aranmasına gerek duyulduğunda, Türk personel veya araçlarının aranması Türk güvenlik personeli tarafından, Birleşik Devletler personel veya araçlarının aranması ise Birleşik Devletler güvenlik personeli tarafından yapılacaktır.

4. Türk ve Birleşik Devletler resmi araçlarının giriş ve çıkışları, yetkili Türk veya Birleşik Devletler makamlarınca verilecek araç hareket izni (görev belgesi) esasi üzerinden olacaktır. Nizamiyede bu giriş ve çıkışların kaydı için bir araç kayıt defteri tutulacaktır.

XIV. Ortak Kullanım Düzenlemeleri.

1. Türk ve Birleşik Devletler Kuvvetleri, İncirlik Hava Üssü'ndeki uçuş kolaylıklarının kullanımını paylaşacaklardır. Hava trafik hizmetlerinden ortak yararlanmaya ait usuller, bu ekin lahikasında belirtilmiştir.

2. Birleşik Devletler taktik ve destek uçaklarının İncirlik Hava Üssü'ne intikalinin kapsamı ve usulleri, mutabık kalınan ve bu ekle birlikte muhafaza edilecek olan Hava hareketına dair Teknik Düzenlemede belirtilmiştir.

3. Her iki Tarafın uçuş faaliyetleri, aynı yerel uçuş talimat ve usullerine uygun olacak ve bunlar Tarafların kendi Meydan Harekât odalarında bulundurulacaktır.

4. Petrol, yakıt ve yağları (POL) konusunda, Taraflarca bir diğerine karşılıklı yapılacak hizmetler hakkındaki düzenlemeler karşılıklı mutabık kalınmış ve bu Ek'le birlikte muhafaza edilecek olan Teknik Düzenlemede gösterildiği gibidir.

5. Taraflardan birinin islettiği kara ulaştırma araçları sisteminden, yeteri kadar yer bulunduğu takdirde, diğer Taraf personeline de faydalanılabilir.

6. Taraflardan birine ait sportif ve sosyal tesisler, karşılıklılık esası üzerinden ve karşılıklı mutabık kalınacak düzenlemelere göre diğer Taraf personeline de kullanılabilir.

XV. Bu ek, aşağıda sayılan Anlaşmaların yerini alır:

1. Türk Hava Kuvvetleri- ABD Hava Kuvvetleri Müşterek Talimatı. 6 Aralık 1954
 2. 6 Aralık 1954 tarihli Türk Hava Kuvvetleri- ABD Hava Kuvvetleri Müşterek Talimatını Tadil eden nota teatisi. 3 Mart 1956
 3. Türk ve Amerikan Garnizon Komutanları Müşterek Talimatı nota teatisi. 2 Ocak 1957
 4. İncirlik Türk- ABD Komutanları Arasında Anlaşma Muhtırası. 20 Temmuz 1960
 5. İncirlik Hava Üssü Komutanları Arasında Anlaşma. 26 Haziran 1961.
 6. İncirlik Meydanında Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı uçaklarına yapılan JP-4 Yakıt İkmal Protokolü. 30 Ocak 1964
 7. İncirlik'teki eğitim sahaları Protokolü. 1 Temmuz 1964
 8. Birleşik Devletler Rotasyon Filolarının Konya Hava-Yer Atış Sahasından İstifadesine Dair Protokol. 17 Ağustos 1967
 9. Türk Hava Kuvvetleri ile JUSMMAT arasında Konya Hava-Yer Atış Sahasının ve Adana Hava-Hava Atış Sahasının USAFE Birlikleri Tarafından Kullanılmasına Dair "Türk Atış Sahaları Protokolü". 3 Ağustos 1977
 10. Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 23 Haziran 1954 tarihinde nota teatisi suretiyle yapılan Askeri Kolaylıklar Anlaşması hükümlerine tevfikan Hava Teknik Anlaşması. 6 Aralık 1954
- İşbu Anlaşmanın Türkçe ve İngilizce metinleri aynı derecede geçerli olmak üzere 1980 yılı Mart ayının 29. günü, Ankara'da iki nüsha olarak yapılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

HÜKÜMETİ ADINA

Necdet ÖZTORUN

Gnkur.Gn.P.P.Bşk.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

HÜKÜMETİ ADINA

James W. SPAIN

A.B.D. Büyükelçisi

EK-F:

**29 MART 1980 TARİHİNDE İMZALANAN VE 18 KASIM 1980 TARİHLİ VE
8/1951 SAYILI BAKANLAR KURULU KARARIYLA ONAYLANAN
“TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ İLE ABD HÜKÜMETLERİ
ARASINDA KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASININ II. VE III.
MADDELERİNE UYGUN OLARAK SAVUNMA VE EKONOMİK ALANDA
İŞBİRLİĞİNDE BULUNULMASINA DAİR ANLAŞMA İLE BUNUNLA İLGİLİ
TAMAMLAYICI ANLAŞMALAR VE UYGULAMA ANLAŞMALARI”NA
İLİŞKİN OLARAK 16 MART 1987 TARİHİNDE MEKTUP TEATİSİ
SURETİYLE YAPILAN EKLİ ANLAŞMA⁶⁷⁸**

16 Mart 1987

Ekselans,

Metni aşağıda yer alan 16 Mart 1987 tarihli mektubunuzu aldığımı bildirmekten şeref duyarım:

Ekselans,

Kuzey Atlantik İttifakına üyelikleri ve ortak güvenlik çıkarları çerçevesinde, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nin, karşılıklı savunma ve ekonomik işbirliğine yaptıkları katkılar konusunda iki Hükümet arasında ahiren yapılan görüşmelere atıfta bulunmaktan şeref duyarım. Bu görüşmeler ortak savunmaya olan karşılıklı katkılarımız konusunda iki tarafta duyulan takdir hislerini arttırmıştır. Bu görüşmeler 1980 Türk-ABD Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) çerçevesinde karşılıklı yükümlülüklerimiz konusunda Hükümetlerimizin tutumlarını açıklığa kavuşturmaya imkân sağlamış ve bütün alanlarda işbirliğini güçlendirmek amacıyla çalışmak için iki tarafın arzularını teyid etmiştir. Şimdi bu görüşmeler sonucunda Hükümetimizin taahhüdünü teyid etmek isterim.

Müşterek çıkarlarımızın geliştirilmesi için ve Türkiye’nin ortak güvenliğimize olan önemli ve emsalsiz katkısını dikkate alarak SEİA’nın, Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin olduğu kadar Türk ekonomisinin de kuvvetlendirilmesine yardımcı olma yolunda ABD’nin ciddi bir taahhüdü olduğu inancından hareketle, Yönetim, SEİA’nın gayelerine ve ABD anayasal usullerine uygun olarak, Türkiye’nin ortak savunmaya yaptığı önemli katkıya mütenasip yüksek seviyede bir desteği, karşılıklı mutabık kalınmış tavsiyelere dayanarak, kararlı bir şekilde her yıl ABD Kongresi’ne önerecektir. Bu çerçevede ABD Yönetimi, Türkiye’ye tüm yardım talebinin gerçekleştirilmesi yolunda, herhangi bir diğer yardım talebine sağlandığından daha az olmamak üzere güç ve kararlılık göstermeyi taahhüt eder.

ABD güvenlik yardımının tavizli ve bilhassa hibe bölümlerinin mümkün olan en yüksek düzeye çıkarılmasına, çaba göstermeye de kararlıyız. Türk Silahlı Kuvvetlerinin teçhizatının modernizasyonu için bütün diğer uygun yollarla da mümkün olan azami desteği sağlayacağız. FMS borçlarının halihazır şartlar altında Türk ekonomisi üzerindeki

⁶⁷⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı:19739, 28 Şubat 1988, s. 2–3.

yükünü azaltmak ihtiyacını müdrik olarak, borçları hafifletme yolları arayacak ve Türkiye'ye ekonomik yardım sağlamak için çalışmaya devam edeceğiz.

Türk-ABD ilişkilerinin sağlığına, Türk-ABD askeri işbirliğine veya Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarına esas olarak sağlanacak güvenlik yardımı yapılması çabalarımıza zararlı olabilecek yersiz hareketlere şiddetle karşı çıkacağız.

ABD, iki ülke arasındaki işbirliğini daha da geliştirmek için sarfettiği çabalara Türk Hükümetinin mukabele edeceği güvencini taşımaktadır. Her iki hükümet, verimli ve etkili işbirliğini zaman zaman engelleyebilecek meseleler çıktığında, bunları süratle halletmek için muntazam aralıklarla toplanacak Türk ve Amerikan ilgili kuruluş ve makamlarının mes'ul temsilcilerinden oluşan bir koordinasyon grubu kuracaklardır.

ABD, terörizme karşı mücadele etmek ve terörist hareketleri himaye eden, destekleyen veya yardımcı olan tüm faaliyetlere karşı çıkmak için Türk Hükümeti ile işbirliği yapmak kararlılığını teyid eder.

ABD, SEİA'nın savunma sanayi işbirliği hakkında iki Numaralı Tamamlayıcı Anlaşmasının uygulanmasının geliştirilmesi için her iki Hükümetin de çaba göstereceği anlayışındadır. Bu amaçla Birleşik Devletler, Türkiye'deki teçhizatın, araştırma, geliştirme, üretim, bakım ve onarımı ile savunma teknolojilerine ilişkin teknik bilgi değişimini geliştirmek amacıyla müştereken mutabık kalınacak çabalarda Türk Hükümeti ile birlikte çalışmaya hazırdır. Ortak Savunma Sanayi Yürütme Komitesinin düzenli olarak toplanmasını teşvik edeceğiz. Savunma mubayaası alanında ikili ticaretin geliştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla her iki ülkenin kendi Temsilcilikleri kadrolarına uzmanlar atanması için Hükümetinizle işbirliği yapmaya da hazırız.

Türk-ABD Yüksek Düzeyli Savunma Grubu düzenli olarak toplanmaya devam edecektir. Bu organın toplantıları karşılıklı güvenlik işbirliğinin tüm veçhelerini görüşmek için bir forum olmaya devam edecek ve bu işbirliğini geliştirmenin yolları hakkında her iki Hükümete, uygun görüldüğü hallerde, tavsiyelerde bulunabilecektir. YDSG gerekli göreceği alt gruplar kurabilir.

Siyasi diyalogumuzun güçlendirilmesinin ve bütün alanlarda ilişkilerimizin genişletilmesini teşvik etmenin önemini göz önüne alarak, Birleşik Devletler, her iki Hükümetin düzenli siyasi istişarelere girmeyi arzu ettiği anlayışındadır.

Birleşik Devletler ayrıca, Türk-ABD Karşılıklı Yatırım Andlaşması, Tekstil Ticareti Konusunda Türkiye ve ABD Arasındaki Mutabakat Muhtırası gibi son zamanlarda mutabık kalınan ikili mekanizmaların etkin biçimde kullanılması ve Türk-ABD İşadamları Konseyi gibi özel sektör girişimleri aracılığıyla ülkelerimiz arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin mümkün olan ölçüde genişletilmesi için her iki Hükümetin de çaba sarfedeceği anlayışındadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, aralarındaki adil ve serbest ticaret esaslarına dayalı daha uygun uzun vadeli ticari ilişkileri teşvik etmek görüşünden hareketle, Türkiye ve ABD arasındaki karşılıklı ticaretteki engellerin kaldırılması için iki Hükümetin de elinden gelen her türlü çabayı göstereceği anlayışındayız. İkili ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesindeki ilerlemeler, düzenli olarak yapılacak Türk-ABD ortak ekonomik ve ticari istişareleri yoluyla izlenecektir.

Bu itibarla, Türkiye ve ABD, yürürlükteki mevcut SEİA'nın 18 Aralık 1990'a kadar uzatılması anlayışındadırlar. Böylece Madde VII(1) aşağıdaki şekilde olacaktır:

“Bu anlaşma ve ona bağlı Tamamlayıcı Anlaşmalar 18 Aralık 1985'den başlamak üzere 5 yıl süreyle geçerli olacaktır. Taraflardan biri, bu 5 yıllık sürenin bitiminden 3 ay önce bu anlaşmanın feshini ihbar etmediği takdirde, Tarafların mutabakatı ile yahut müteakip her yılın bitiminden 3 ay önce Taraflardan birinin fesih ihbarında bulunması suretiyle sona erdirilinceye kadar birer yıl süreyle yürürlükte kalmaya devam edecektir.

İş bu mektup ile Ekselanslarının buna olumlu cevabı, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında, Türk Hükümetinin cevabı tarihinden itibaren geçerli olmak üzere bir anlaşma oluşturacaktır.

Ekselans, en derin saygılarımın teyidini lütfen kabul ediniz.

Saygılarımla,

George P. Shultz

Hükümetimin, yukarıdaki hususlarla mutabık olduğunu bildirmekten şeref duyarım.

Ekselans, en derin saygılarımın teyidini lütfen kabul ediniz.

Vahit HALEFOĞLU

Bakan

EK-G:

ETİK KURULU ONAY BELGESİ

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Tansel ÖBELİK
ÖĞRENCİ NO	20192006
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Kamu Hukuku
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	Tez Aşaması
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	2020/ 2021 BAHAR DÖNEMİ KAYDINI YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Türkiye ABD ilişkilerinde Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA) ve Güncelliği Sorunu
TEZİN AMACI	Tezin amacı Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki askeri süreçleri antlaşmalar bağlamında inceleyerek Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA)'ya giden süreci belirlemek ve SEİA'nın imzalandığı dönemdeki Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları incelemektir. Ayrıca SEİA'yı detaylı şekilde inceleyerek iki ülke ilişkilerinde taşıdığı önemi ortaya koymaktır. SEİA ve SEİA'nın ilintili olduğu anlaşma ve Türk iç mevzuatı detaylı şekilde inceleyip yorumlararak anlaşmanın kapsam ve sınırlarını uygulama noktasında göstermektir. Ayrıca SEİA'nın aksayan veya aksayabilecek yönlerini tespit ederek güncelliği sorununa ilişkin tespitler yapmaktır.

TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki askeri ilişkilerin çerçevesini oluşturan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Andlaşması (SEİA) 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmıştır. SEİA ile Türkiye ile ABD arasındaki askeri ilişkilerin sınırı savunma desteğinden, savunma sanayi iş birliğine ve Türkiye’de ABD askeri unsurlarının konuşlanacağı tesislerin hukuki statüsüne kadar geniş bir yelpazede belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ilk bölümde SEİA’nın daha iyi anlaşılması noktasında Türkiye- ABD ilişkileri incelenmiştir. İkinci bölümde ise SEİA ve SEİA’nın eki olan tamamlayıcı anlaşmalar, SEİA’nın bağlantılı olduğu diğer anlaşmalar ve ilgili Türk mevzuatı ile birlikte incelenmiş ve yorumlanmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir yer tutan SEİA’nın değişen konjonktür bağlamında güncelliği değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın gerek SEİA’yı uygulayan her iki taraf devlet yetkililerine gerekse de SEİA bağlamında Türkiye-ABD ilişkilerine yeni bir bakış açısı getireceği değerlendirilmektedir.
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	Çalışma kapsamında doğrudan herhangi bir sektör ya da kurum üzerinde araştırma yapılmamıştır. SEİA’nın Türkiye-ABD ilişkilerindeki önemi ve yeri incelenmiş olup ayrıca güncelliği değerlendirilmiştir.
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI-ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	Çalışma kapsamında izin alınması gereken bir kurum bulunmamaktadır.
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	Çalışma kapsamında izin alınması gereken bir kurum bulunmamaktadır.
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN -	Çalışma kapsamında anket uygulanmamış olup literatür taraması ile kaynaklar toplanmıştır. Çalışma kapsamında TBMM ve Dışişleri Bakanlığı tutanakları ve resmi yayınları incelenmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde çalışma konusu anlaşmayı uygulayan hukukçulardan şifahi olarak bilgi alınmıştır.

ÖLÇELERİN UYGULANACAĞI			
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE ADET/SAYFA OLDUKLARINA BİLGİLER AYRINTILI YAZILACAKTIR)		1).....(.....)...Sayfa Ölçeği 2)(.....)...Sayfa Anketi. 3)(.....) ..Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa	
ÖĞRENCİNİN ADI- SOYADI: Tansel ÖBELİK		TANSEL ÖBELİK ÖĞRENCİNİN İMZASI: EVRAK ASLI ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜNDE İMZALIDIR 25 / 06 / 2021	
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU			
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.			
2. Anılan konu ...Kamu Hukuku... faaliyet alanı içerisine girmektedir.			
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI
Adı- Soyadı: Sami DOĞRU	Adı- Soyadı: ...	Adı- Soyadı: ... Yücel ERTEKİN..	Adı- Soyadı: Murat KOÇ
Unvanı: Dr.	Unvanı:	Unvanı: .Prof Dr.	Unvanı: Doc. Dr.

İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Evrakın Aslı İmzalıdır	İmzası:	İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Evrakın Aslı İmzalıdır. (Y) Dr. Öğretim Üyesi Sami DOĞRU	İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Evrakın Aslı İmzalıdır.			
07 / .07. / 2021.	.../.../ 2021.	07 / .07. / 2021.	07 / .07. / 2021.			
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER						
Adı Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKAR AKAŞ	Adı- Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı- Soyadı: Deniz Aynur GÜLER	Adı- Soyadı: Mustafa BAŞAR AN	Adı Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FİSUN OĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
İmzası: Enstitü Müdürlüğünde Evrakın Aslı İmzalıdır.	İmzası: Enstitü Müdürlüğünd e Evrakın Aslı İmzalıdır.	İmzası: Enstitü Müdürlüğ ünde Evrakın Aslı İmzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlüğ ünde Evrakın Aslı İmzalıdır.	İmzası Enstitü Müdürlüğ ünde Evrakın Aslı İmzalıdır.	İmzası : Enstitü Müdürlü ğünde Evrakın Aslı İmzalıdı r.	İmzası : Enstitü Müdürlü ğünde Evrakın Aslı İmzalıdı r.
07 / 07. / 2021	07 / 07. / 2021	07 / 07. / 2021	07 / 07. / 2021	07 / 07. / 2021	07 / 07. / 2021	07 / 07. / 2021
Etik Kurulu Jüri Başkanı- Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
OY BİRLİĞİ İLE		Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, 01 / 07 / 2021- 12 / .07 / 2021 tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi taraflarımızca uygundur.				
OY ÇOKLUĞU İLE						

AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILACAKTIR.						

EK-H:

**ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ BİLİMSEL
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU TEZ AŞAMASI İSTEK YAZISI**

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.01.04-2100004971
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

07.07.2021

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazınız.
İlgi tarihli yazınız kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Lisansüstü Programlarda halen tez aşamasında kayıtlı olan **Cennet Betül Tokgöz, Tansel Öbelik** isimli öğrencilerimize ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere Ek'lerde sunulmuş olduğunu arz ederim.

Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : 2 Adet öğrenciye ait tez evrakları listesi.

E-Posta: aycankol@cag.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama adresi: <https://ubs.cag.edu.tr/BelgeDogrulama> - Doğrulama kodu: 2950C7D

EK-I:

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURUL İZİN YAZISI

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2100005269
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

15.07.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

- İlgi : a) 30.06.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100004819 sayılı yazınız.
b) 05.07.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100004903 sayılı yazınız.
c) 07.07.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100004971 sayılı yazınız.
ç) 07.07.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100004988 sayılı yazınız.
d) 28.06.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100004744 sayılı yazınız.
e) 28.06.2021 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2100004759 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen Edanur Nurseveroğlu, Gizem Tatlı, Tansu Eşki, Cennet Betül Tokgöz, Tansel Öbelik, Miray Binici, Taha Aşlamacı isimli öğrencilerin tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör

E-Posta: mertfikircioglu@cag.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama adresi: <https://ubs.cag.edu.tr/BelgeDogrulama> - Doğrulama kodu: 8DC4826